

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการวิจัยเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนก นั้น จากการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร ตลอดจนการนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ตีความ ข้อมูลเหล่านั้น ทำให้ได้ผลการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่วางไว้ โดยสามารถแบ่งวิเคราะห์ ออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ทรัพยากรทางอำนาจอันเป็นองค์ประกอบและบริบทของพระมหาชนก

ตอนที่ 2 คุณสมบัติที่เด่นๆ ของพระมหาชนก

ตอนที่ 3 คุณสมบัติพิเศษด้านผู้นำของตัวละครในพระมหาชนก

ตอนที่ 4 แนวคิดผู้นำทางการเมืองที่ปรากฏ

ตอนที่ 1 ทรัพยากรทางอำนาจอันเป็นองค์ประกอบและบริบทของพระมหาชนก

1.1 ด้านสติปัญญา

ในบทพระราชนิพนธ์ นอกจากพระมหาชนกจะเป็นผู้ที่มีความเพียรเป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว ยังกล่าวได้ว่า พระมหาชนกทรงเป็นบุคคลตัวอย่างด้านสติปัญญาอีกด้วย เพราะนอกจากความเพียรของพระมหาชนกที่ปรากฏเด่นชัดในบทพระราชนิพนธ์แล้วยังเห็นได้ว่า “ปัญญา” ของพระองค์ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏเด่นชัดควบคู่กับความเพียรของพระองค์ ตลอดบทพระราชนิพนธ์ได้แสดงให้เห็นถึงสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดของพระมหาชนกในหลายๆ ประการด้วยกัน ดังนี้

1.1.1 ปัญญาในการศึกษาเล่าเรียน

พระมหาชนกเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในการศึกษาเล่าเรียน จะเห็นได้ว่าพระมหาชนกทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ ทั้งปวงภายในพระชนม์ 16 ปี ซึ่งเนื้อความในบทพระราชนิพนธ์ได้กล่าวถึงการศึกษาของพระมหาชนก คือการศึกษาด้านไตรเพทและศิลปศาสตร์ ดังความว่า “พระกุมารทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง ภายในพระชนม์ 16 ปี” (พระมหาชนก 2540: 16) ภายในพระชนม์ 16 ปี เมื่อตีความแล้วอาจกล่าวได้ว่าพระมหาชนกเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด จึงสามารถเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ ทั้งปวงได้ภายในพระชนม์เพียง 16 ปีซึ่งหากเป็นผู้อื่นอาจต้องใช้เวลามากกว่านี้ แต่เป็นเพราะพระองค์เป็นผู้ที่มีปัญญาจึงสามารถใช้เวลาเรียนได้น้อยกว่าผู้อื่น

การเรียนไตรเพท ได้แก่ คัมภีร์พระเวททั้งสามของศาสนาพราหมณ์ คือ
ฤคเวท สามเวท และยજุรเวท คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงเทพเจ้าต่าง ๆ มีบทสรรเสริญและบทขอให้เทพ
เจ้าช่วยเหลือ ยજุรเวทแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบพิธีบูชาเทวดา และสามเวทเป็นบทคาถา
สำหรับเห่กล่อมเทวดาและถวายโสม นอกจากนี้ไตรเพทอาจรวมถึงคัมภีร์อุปเวทด้วย เนื่องจาก
คัมภีร์อุปเวทประกอบด้วยความรู้ต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นภาคผนวกของคัมภีร์ไตรเพททั้งสาม กล่าวคือ
อายุรเวทหรือตำราแพทยศาสตร์เป็นภาคผนวกของสามเวท และธนูรเวทหรือวิชายิงธนูและ
ยุทธศาสตร์การใช้อาวุธในการทำสงคราม เป็นภาคผนวกของยજุรเวท (วิมลศิริ ร่วมสุข 2522: 8-14)

ศิลปศาสตร์ เป็นเนื้อหาวิชาความรู้ต่าง ๆ ซึ่ง พรณี กัมมสุทธี

(2544: 46) ได้ศึกษาผลงานของ พระยาสุนทรพิพิธ ที่ได้กล่าวถึง ในคัมภีร์ธัมมธิดี สิบปกถา ที่
กล่าวถึง เรื่องความรู้ด้านวิทยาการต่างๆ หรือศิลปศาสตร์ต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์แต่โบราณกาล
จะต้องทรงศึกษาอบรมให้มีความชำนาญนั้น เรียกว่า ศิลปศาสตร์ 18 ประการ ซึ่งมีดังนี้ คือ

1. สุตติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้รอบตัว รู้กระทั่งฟังเสียงและภาษาของสัตว์
ร้องว่าร้ายหรือดี

2. สัมมตติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้และเข้าใจในกำเนิดของภูเขาดินไม้
ต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน รู้จนว่าชื่อนั้น ๆ มีคุณหรือโทษอย่างไร

3. สังขยาศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการคำนวณ

4. โยคศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องช่าง

5. นิติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องระเบียบแบบแผนของราชการ

บ้านเมือง

6. วิเสสิกศาสตร์ หรือพาณิชศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการค้าขาย

7. คันธัพพศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องลำนํ้าการขับร้อง

8. คณิตศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องนักชัฏฤกษ์และดวงดาว

9. ธนุพเมธศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในการสำแดงเพลงธนู

10. ปุราณศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องโบราณคดี

11. ติกิจจศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องแพทยศาสตร์

12. วิติทาสศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการแต่งกายยศ ถิ่นที่และตำนาน

13. โชติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการพยากรณ์

14. มายาสาสตร์ หรือยุทธศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องพิชัยสงครามเล็ก

กลอุบายในการรบ

15. เหตุศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ถึงเหตุผลอันจะบังเกิดต่อไป

16. วันดูฤกษ์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องการลี้ยงสัตว์พาหนะ ปศุสัตว์ และการเพาะหว่านปลูกพืช
17. มนต์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องเวทย์มนต์คาถา
18. สัททศาสตร์ หรือ ปาสัณฑาศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องโลกโวหาร คือเข้าใจพูดเจรจา

เห็นได้ว่าการเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์เป็นการศึกษาเล่าเรียนที่มีเนื้อหาวิชาความรู้มากมายหลากหลายการที่พระมหากษัตริย์สามารถเรียนได้ในพระชนม์เพียง 16 ปี จึงถือว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีปัญญาเป็นเลิศ เพราะหากพระองค์ไม่ทรงมีปัญญาที่เฉลียวฉลาดไม่เป็นผู้ที่ใฝ่เรียนใฝ่รู้แล้วคงไม่สามารถเรียนได้ภายในเวลาดังกล่าวนี้ อีกทั้งยังเห็นได้ว่าพระองค์นอกจากจะทรงมีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดแล้ว ยังทรงเห็นความสำคัญของการศึกษา เห็นได้จากเมื่อทรงเห็นเหล่าข้าราชการและประชาชนยังมีความเขลาเบาปัญญา ก็เกิดความสังเวชอยากที่จะให้คนเหล่านั้นได้รับการศึกษาที่ดี จึงทรงตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นเพื่อให้คนเหล่านั้นได้มีวิชาความรู้และยังเป็นการพัฒนาให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองอีกด้วย การศึกษาจึงมีส่วนช่วยให้ เกิดวิสัยทัศน์ของความเป็นผู้นำที่จะพิจารณา หรือมองอนาคตให้ทอดไกลออกไป

1.1.2 ปัญญาในการทำให้พระมารดาบอกความจริง

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมเฉลียวฉลาด ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่ทรงถามความจริง จากพระมารดา เรื่องที่ว่าใครเป็นบิดาของตนก็ทรงมีวิธีที่ทำให้พระมารดาพูดความจริง ซึ่งหากเป็นเด็กอื่นๆ ก็อาจไม่ใช้วิธีเช่นนี้ ดังเนื้อความที่ว่า “มารดาของเราไม่บอกเหตุการณ์นี้ตามจริง ท่านไม่บอกแก่เรา ตามใจของท่าน ยกไว้เถิด เราจักให้ท่านบอกความจริงให้ได้ เมื่อพระกุมารคืบนมพระมารดา จึงกัดพระอ้นพระมารดาไว้ ตรัสว่า “ข้าแต่แม่ แม่จงบอกบิดาแก่ฉัน ถ้าแม่ไม่บอก ฉันจักกัดพระอ้นของแม่ให้ขาด” พระนางไม่อาจตรัสลง พระโอรส จึงตรัสบอก” (พระมหากษัตริย์ 2540: 42-43) จากตรงนี้ทำให้เห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีปัญญาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเป็นเด็กแต่ก็ทรงมีวิสัยทัศน์ที่จะทำให้พระมารดาบอกความจริงแก่ตนให้ได้ แม้ว่าพระมหากษัตริย์ควรใช้วิธีนุ่มนวลอ่อนโยน ในการเอาชนะเพื่อสิ่งที่ตนใคร่รู้ก็ตาม หากแต่ในบางกรณีมนุษย์โดยเฉพาะคนที่จะเป็นผู้นำ ก็จะต้องรู้จักการเรียนรู้ถึงวิธีการอันเด็ดขาดเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การที่พระองค์ทรงกระทำเช่นนั้น นับว่าสมเหตุสมผลอยู่ เพราะก่อนหน้านี้ทรงใช้วิธีการถามและขอร้องแล้วแต่ไม่ได้ผล เหตุผลอีกประการก็คือ โดยความเป็นจริงสันติวิธีอาจเป็นวิธีการที่ใช้แก้ปัญหาได้ดี แต่ก็ไม่สามารถใช้ได้ในทุกสถานการณ์เสมอไป

1.1.3 ปัญหาในการเอาตัวรอด

ความมีสติปัญญาของพระมหากษัตริย์คนหนึ่งที่จะกล่าวถึงคือตอนที่เรือกำลังจะจมกลางมหาสมุทร ทรงมีสติรอบคอบ ซึ่งเห็นได้จากเนื้อความที่กล่าวว่า

พระองค์ทรงทราบว่าเรือจะจม จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนย เสรวยจนเต็มท้อง แล้วชุบผ้าเนื้อเกลี้ยงสองผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มัน ทรงยื่นเกาะเสากระโดง ขึ้นยอดเสากระโดงเวลาเรือจม มหาชนเป็นภิกษาของปลาและเต่า น้ำโดยรอบมีสีเหมือนโลหิต “พระมหาสัตว์เสด็จไปทรงยืนที่เสากระโดง ทรงกำหนดทศว่า เมืองมิลิลาอยู่ทิศนี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดง ล่องพื้นผิวน้ำปลาและเต่า ไปตกในที่สุด อุสกะหนึ่ง (70) เมตร เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก” (พระมหากษัตริย์ 2540: 48) จากเนื้อความได้แสดงให้เห็นถึงปัญญาของพระมหากษัตริย์ ในการเอาตัวรอดให้พ้นจากอันตรายต่างๆ มาได้ ทรงรู้จักที่จะกินน้ำตาลกรวดคลุกกับเนย เพื่อที่จะทำให้อาหารไม่หิวเวลาที่ต้องอยู่ในน้ำหลายวัน หรือการรู้จักที่จะเอาผ้าชุบน้ำมันมานุ่ง เพื่อไม่ให้สัตว์มาทำอันตรายพระองค์ ซึ่งปัญญาของพระองค์นี้เป็นเครื่องเตือนใจแก่คนทั้งหลายได้ว่าผู้ที่มีปัญญาและมีสติอยู่เสมอ ย่อมสามารถแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ ไปได้ ซึ่งก็เป็นประโยชน์อย่างมหาศาล ต่อการเป็นผู้นำของพระองค์ ในกาลต่อมา

ซึ่งนัยของการเอาตัวรอดนั้นมีด้วยกันหลายเหตุผล คือ การเอาตัวรอดเพื่อให้ตนเองพ้นภัยเฉพาะหน้า กล่าวคือ เมื่อยามที่ภัยมาถึงตัว ทุกคนล้วนแล้วแต่ต้องรักษาชีวิตของตนเป็นสำคัญ ชีวิตใครใคร่รัก จำเป็นต้องรักษาชีวิตไว้ให้ได้ เฉกเช่น พระมหากษัตริย์ เมื่อพระองค์ต้องประสบภัยอันตรายต่างๆ ก็ทรงพยายามที่จะรักษาชีวิตของพระองค์ พยายามเอาตัวรอดจากเหตุการณ์นั้นๆ ให้ได้ ไม่ทรงยึดติดกับจารีตเก่า ๆ เช่น การกราบไหว้เทวดา เพื่อร้องขอความช่วยเหลือจากเทพเทวดา แต่ทรงพึ่งตนเอง ทรงพยายามที่จะคิดหาวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้ตนพ้นภัยและภัยอันตรายต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ก็เป็นภัยที่มีได้คาดคิดมาก่อน อีกทั้งเป็นภัยที่มีอาจห้ามได้ การที่จะเอาตัวรอดจากวิกฤตินั้นย่อมเป็นเรื่องยาก จำเป็นต้องอาศัยทั้งกำลังกาย กำลังสติปัญญา และกำลังใจ ที่จะต่อสู้กับอันตรายนั้น จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่เรือประสบกับคลื่นที่รุนแรง เรือกำลังจะแตก ในมหาสมุทรเต็มไปด้วยสัตว์ร้าย แม้ภัยอันตรายจะถาโถมสักเพียงใด แต่แล้วพระองค์ก็สามารถเอาตัวรอดจากเหตุการณ์นั้นมาได้ การเอาตัวรอดของพระมหากษัตริย์ถือเป็นการเอาตัวรอดเพื่อให้ตนพ้นภัยเฉพาะหน้า เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า มิได้คาดคิดมาก่อน แต่พระองค์ก็สามารถเอาตัวรอดมาได้เป็นอย่างดี ทรงมีกำลังสติปัญญา กำลังกาย และกำลังใจที่ไม่ย่อท้อในการต่อสู้กับอุปสรรค จนสามารถผ่านพ้นอุปสรรคนั้นไปได้

ในเรื่องนี้ นับว่าเป็นข้อเตือนใจที่สำคัญสำหรับทุกคน โดยเฉพาะบุคคลผู้เป็นผู้นำ เนื่องจากผู้ที่เป็นผู้นำเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการนำพากลุ่ม

หรือประเทศไปสู่ความสำเร็จ รวมถึงการทำหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยให้เกิดในกลุ่มหรือประเทศนั้นด้วย ซึ่งเมื่อตนเองเข้าไปดำรงตำแหน่งผู้นำ ย่อมต้องเกิดปัญหาเข้ามาในระหว่างที่ตนทำหน้าที่ของผู้นำนั้นอยู่ และอาจเป็นปัญหาที่มีได้คาดคิดมาก่อนหรือทราบมาก่อน แล้วก็ตามก็ต้องคิดหาวิธีการจัดการกับปัญหานั้นๆ ลงให้ได้ เพื่อไม่ให้สมาชิกในกลุ่มหรือประชาชนในประเทศชาติได้รับความเดือดร้อน หรือนั่นก็หมายถึงเพื่อที่ตนเองจะไม่เดือดร้อนด้วยเช่นกัน ไม่ว่าในยามที่บ้านเมืองเกิดปัญหาน้อยใหญ่สักเพียงใด คนในฐานะที่เป็นผู้นำ ก็ต้องพยายามที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างถึงที่สุด ไม่ควรย่อท้อต่ออุปสรรค ในขณะเดียวกันก็ต้องใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ในการแก้ไขปัญหานั้นๆ ต้องทำให้บ้านเมืองรอดพ้นจากปัญหาดังกล่าว นั้นไปให้ได้

อีกประการคือ การเอาตัวรอดเพื่อให้พ้นวิกฤตและสร้างโอกาสใหม่ให้กับชีวิต จากบทเรียนในการเอาตัวรอดของพระมหากษัตริย์ ทำให้เห็นถึงคุณค่าของการรักษาชีวิต คุณค่าของการต่อสู้ และจากบทเรียนของพระมหากษัตริย์ในเรื่องนี้ นับว่าเป็นบทเรียนที่มีคุณค่ายิ่งต่อบุคคลผู้เป็นผู้นำของประเทศชาติบ้านเมือง เนื่องจากในยามที่บ้านเมืองประสบกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ทั้งปัญหาภายในและภายนอกประเทศ ผู้นำประเทศก็ควรย่อท้อต่ออุปสรรค ควรเร่งหาวิธีแก้ไขเพื่อให้บ้านเมืองรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ นั้นให้ได้ เพราะผู้นำประเทศถือเป็นตัวแทนของประชาชนในชาติ เป็นผู้ที่ได้รับมอบภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ นั่นก็คือ หน้าที่ในการบริหารพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองสงบสุข การนำพาประเทศให้รอดพ้นจากวิกฤตก็เท่ากับเป็นการนำพาตนเองและทุกคนในชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตนั้นด้วย

ไม่เพียงแต่ผู้นำจะต้องพยายามนำพาชาติบ้านเมืองให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ แล้วผ่านพ้นไปเท่านั้น แต่การเอาตัวรอด ยังต้องเป็นการเอาตัวรอดเพื่อให้ตนเอง (ประเทศชาติ) ได้สร้างโอกาสใหม่ๆ ที่จะพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป อีก ซึ่งหมายถึง การไม่หยุดนิ่งเพียงแต่การแก้ไขปัญหา แต่เป็นการแก้ไขเพื่อหาโอกาส หาทางพัฒนาให้เจริญมากขึ้นไปอีก ดังเช่น พระมหากษัตริย์ที่ทรงพยายามทำให้พระองค์รอดพ้นจากเหตุการณ์ในมหาสมุทร และเร่งหาโอกาสที่จะให้ตนได้ราชสมบัตินั้นมา คือ การเข้ารับการตอบปัญหาของพระโปลงนุก ซึ่งพระองค์ก็ประสบความสำเร็จกับโอกาสใหม่ แต่เป็นเป้าหมายเดิม นั่นคือ ราชสมบัติ ซึ่งหากพระมหากษัตริย์ไม่ใช้โอกาสใหม่ของพระองค์ แต่ทรงกลับไปทำการค้า เพื่อเป็นทุนในการรบ แล้วจึงมารบนั้น ก็ไม่รู้ว่าอีกนานอีกนานเท่าใดพระองค์จึงจะได้ครองราชสมบัติ ผู้นำประเทศก็เช่นกัน เมื่อพยายามให้ชาติบ้านเมืองรอดพ้นวิกฤตแล้ว ก็ไม่ควรหยุดนิ่งเพียงแต่การแก้ไขปัญหานั้นๆ เพราะการหยุดนิ่งก็เท่ากับเป็นการหยุดโอกาสในการพัฒนาไปด้วย ฉะนั้น ผู้นำจึงต้องเร่งสร้างโอกาสใหม่ๆ และใช้โอกาสนั้นในการพัฒนาเพื่อเป้าหมายเดิมของประเทศ นั่นก็คือ ความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุขของประเทศชาติบ้านเมืองนั่นเอง

1.1.4 ปัญหาในการตอบปัญหาของพระโปลชนก

ตอนที่เห็นได้ชัดถึงความมีสติปัญญาของพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ก็คือ ในตอนที่ทรงสามารถตอบปัญหาของพระโปลชนกได้จนได้รับคำสรรเสริญจากมหาชนและทรงได้ครองราชย์สมบัติ ดังเนื้อความที่กล่าวว่า “พระมหาสัตว์สามารถไขอุทานปัญหาของพระโปลชนกกราบทูลเสร็จแล้ว ตรัสถามว่า ปัญหาอื่นอะไรยังมีอีกหรือไม่ อนาคตทั้งหลายกราบทูลว่าไม่มีแล้ว พระเจ้าข้า มหาชนต่างร่าเริง แล้วยินดีแล้วว่า โออัสสจรรย พระราชาองค์นี้เป็นบัณฑิตจริงๆ” (พระมหากษัตริย์ 2540: 108) จากเนื้อความได้แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นเหล่าข้าราชการบริพาร ตลอดจนถึงประชาชนทั้งหลาย กล่าวยกย่องพระมหากษัตริย์ว่า ทรงเป็นราชาที่เป็น “บัณฑิต” ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีเยี่ยมไปด้วยปัญญา หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้เป็นเลิศมีปัญญาคือ เป็นผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา ด้วยพระปัญญาของพระองค์ทำให้พระองค์เป็นที่ยกย่องเชิดชู และเป็นวีรบุรุษแก่ผู้อื่น และด้วยเพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีปัญญามากกว่าคนอื่นๆ หลายท่านนัก ยิ่งทำให้พระองค์สามารถคิดหรือทำอะไรต่างๆ ได้อย่างมากมายในขณะที่ผู้อื่นไม่สามารถคิดหรือกระทำได้เช่นเดียวกับพระองค์

ปัญหาทั้งสี่ข้อนั้นมีอยู่ว่า ผู้ที่สามารถยังสืบลีลาให้ยินดี หรือผู้ใดรู้หัวนอน แห่งบัลลังก์ที่เลี่ยม หรือผู้ใดอาจยก สหัสสถานธนูขึ้นได้ หรือผู้ใด อาจนำขุมทรัพย์ใหญ่สิบหกแห่งออกมาได้ ขุมทรัพย์ใหญ่สิบหกขุมเหล่านี้คือ ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ขึ้น ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ตก ขุมทรัพย์ภายใน ขุมทรัพย์ภายนอก ขุมทรัพย์ไม่ใช่อะไรภายใน ไม่ใช่ภายนอก ขุมทรัพย์ข้างขึ้น ขุมทรัพย์ข้างลง ขุมทรัพย์ที่ไม่ร้างใหญ่ทั้งสี่ ขุมทรัพย์ในที่โยชน์หนึ่ง โดยรอบ ขุมทรัพย์ใหญ่ที่ปลายงาทั้งสอง ขุมทรัพย์ที่ปลายขนหาง ขุมทรัพย์ที่น้ำ ขุมทรัพย์ที่ยอดไม้ และธนูหนักพันแรงคนยก บัลลังก์ที่เลี่ยม หัวนอนอยู่เลี่ยมไหน และยังสืบลีลาให้ยินดี (พระมหากษัตริย์ 2540: 102-103)

หากแต่มีเหตุผลอีกประการที่น่าพิจารณาก็คือ พระมารดาของพระมหากษัตริย์ทรงเคยเป็นพระมเหสีของพระราชาองค์ก่อน คือพระอริยราชชนก ดังนั้นย่อมต้องทรงทราบถึงเงื่อนไขของปริศนาซึ่งอาจเป็นปัญหาที่รู้ในหมู่ของกษัตริย์ หรือธรรมเนียมของผู้ครองเมืองอยู่ก่อนก็เป็นได้ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้พระมารดาอาจจะทรงเคยบอกให้ พระมหากษัตริย์ทรงทราบมาก่อนก็ได้ ซึ่งมีข้อบ่งชี้ที่เป็นไปได้ก็คือ พระมหากษัตริย์ทรงมีความปรารถนาที่จะได้ราชสมบัติคืนจึงทรงแจ้งพระดำริให้พระมารดาทราบ พระมารดาจึงให้ทรัพย์ที่พระองค์นำติดตัวมาแก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งเท่ากับว่าพระมารดาที่ทรงสนับสนุนให้พระมหากษัตริย์คิดทำการเอาราชสมบัติคืน และนี่ก็คือความมีปัญญาอัน รอบคอบของพระมหากษัตริย์ที่ทรงดำรงการไว้อย่างรอบคอบชัดเจนมาก่อน

ตลอดบทพระราชนิพนธ์ได้แสดงให้เห็นถึงปัญญาของพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ จากปัญญาของพระมหากษัตริย์ที่กล่าวมานี้ ทำให้กล่าวได้ว่า ปัญญาของพระองค์มีส่วน

สำคัญที่ทำให้พระองค์ได้ทรงครองราชสมบัติ มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระองค์มีชีวิตอยู่รอดปลอดภัย มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระองค์สามารถปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสงบสุข ปัญหาของพระองค์ ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากเหล่าข้าราชการและประชาชน พระมหากษัตริย์ทรงแสดงให้เห็นในขณะที่ยังทรงเป็นผู้เยาว์ว่า การมีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดนอกจากจะเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ประ โยชน์แก่ผู้อื่นด้วย กล่าวคือ หากผู้อื่นจะนำปัญญาด้านต่าง ๆ ไปประพฤติปฏิบัติตามบ้าง ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองไม่น้อย

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เห็นได้ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เห็นได้ว่าตลอดในบทพระราชนิพนธ์มีหลายตอนด้วยกันที่กล่าวถึงความมีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดของพระองค์ และความเฉลียวฉลาดของพระองค์นี้ก็เป็นที่ยอมรับของมหาชนทั้งหลาย เมื่อทรงเป็นกษัตริย์ก็ทรงใช้สติปัญญาที่เฉลียวฉลาดของพระองค์ปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุข เพราะหากพระมหากษัตริย์ไม่ทรง มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดแล้ว พระองค์คงไม่สามารถผ่านพ้นหรือแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของพระมหากษัตริย์รวมทั้งยังเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้

1.1.5 มีสติรอบคอบ รู้จักใคร่ครวญเหตุผล วางแผน และคาดการณ์อนาคต

พระมหากษัตริย์นอกจากจะทรงมีปัญญาในการเอาตัวรอดแล้ว ยังทรงเป็นผู้ มีสติรอบคอบ รู้จักคิดใคร่ครวญเหตุผล เหตุการณ์ต่างๆ ตอนในบทพระราชนิพนธ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีสติรอบคอบรู้จักใคร่ครวญเหตุผลของพระองค์ ตัวอย่างเช่น เมื่อครั้งที่พระมารดาไม่บอกความจริงเรื่องพระบิดา เมื่อถูกเด็กอื่นล้อว่าเป็นบุตรหญิงหม้าย พระมหากษัตริย์ทรงมีสติรอบคอบ คิดใคร่ครวญเหตุผล ว่าพระมารดาโกหก พระมารดาไม่ได้บอกความจริง เพราะถ้าพรหมณ์เป็นพ่อของตนจริง เหตุใดเด็กอื่นถึงได้กล่าวว่า พระมารดาเป็นหม้าย และเมื่อต้องการที่จะทราบความจริงจากพระมารดา ก็มีได้ทรงคาดคะเนให้พระมารดาบอกความจริงเลยในขณะนั้น แต่พระองค์ทรงรู้จักที่จะทรงวางแผนว่าจะทำเช่นไร พระมารดาจึงจะยอมบอกความจริง และทรงคาดการณ์เอาไว้แล้วว่าหากทำเช่นนี้จะทำให้ตนได้รู้ความจริงเป็นแน่

หรือเมื่อครั้งที่เรือกำลังจะจมลงในมหาสมุทรนั้น พระมหากษัตริย์ทรงมีสติรอบคอบ รู้จักใคร่ครวญเหตุผล มิได้ทรงร้องไห้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดาเหมือนคนอื่นๆ แต่ทรงคิดว่าควรที่จะทำอย่างไรตนถึงจะมีชีวิตรอดจากเหตุการณ์นั้นได้ และการที่จะเอาแต่ร้องไห้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดา เหมือนคนอื่นๆ ไม่ได้เป็นการช่วยให้ตนรอดพ้นจากอันตรายได้เลย การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีสติรอบคอบรู้จักใคร่ครวญเหตุผล จากเรื่องต่างๆ ทำให้พระองค์สามารถคิดหรือวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ และทางออกหรือวิธีแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ ลงไปได้ จากนั้นก็ทรงคิดวางแผนว่าจะควรจะทำเช่นใด เมื่อสถานการณ์พลิกผันไม่เป็นไปดังที่วางแผนไว้ตั้งแต่ต้น ก็ทรงคิด

วางแผนใหม่ว่า ควรที่จะทำอะไรก่อน หลัง คือ ควรที่จะทำอะไรให้ตนเองอยู่รอดได้เป็นเวลาหลายๆ วัน ควรที่จะทำอะไรให้ตนเองกระโดดไปได้ไกลๆ เพื่อจะได้รอดพ้นฝูงปลาและเต่า เนื่องจากทรงเห็นแล้วว่าคนอื่นๆ ต่างก็ตกเป็นอาหารของฝูงปลาและเต่า และควรที่จะไปยังที่ใดและอยู่ในที่ใด ทั้งหมดนี้พระมหากษัตริย์ได้ทรงวางแผน และได้กระทำตามที่วางแผนไว้ การวางแผนที่ดีของพระองค์จึงมีส่วนทำให้พระองค์รอดชีวิตมาได้ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นได้อีกว่าพระมหากษัตริย์มีปัญหาในการคาดการณ์อนาคตอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการคาดการณ์ว่า ควรจะกินอะไร และต้องกินเข้าไปมากน้อยแค่ไหน ที่จะทำให้พระองค์สามารถอยู่ได้เป็นเวลาหลายๆ วัน หรือการคาดการณ์ว่า การไปยังที่นี้จะสามารถไปถึงยังจุดหมายปลายทางได้จริงหรือไม่ และยังเห็นได้อีกว่าทรงคาดการณ์ถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับบ้านเมือง หากประชาชนและข้าราชการบริพารยังขาดสติปัญญา และคาดการณ์ว่าหากประชาชนมีความรู้ มีสติปัญญาที่ดี จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้ว่าการคาดการณ์ของพระองค์มีส่วนที่ทำให้พระองค์ดำเนินการต่างๆ ไปได้อย่างมีแนวทาง

1.1.6 มีทรัพย์

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่หนึ่งที่มีทรัพยากรส่วนตนที่สูง กล่าวคือ พระองค์มีทรัพย์สมบัติที่สามารถนำมาเป็นทุนเพื่อสร้างกิจการหรือดำเนินการต่างๆ ได้ ดังข้อความที่ปรากฏว่า ซึ่งทรัพย์นั้นถือเป็นปัจจัยที่สำคัญประการต้นๆ ในการทำกิจกรรมทางการเมือง เช่น การก่อตั้งพรรคการเมือง การดำเนินการทางการเมือง ในขั้นตอนต่างๆ ล้วนต้องใช้เงินทุนทั้งสิ้น การที่พระมหากษัตริย์ที่มารดาให้มา เพื่อประกอบการค้านั้น จุดหมายหลักๆ ก็เพื่อจะทวงเอาราชสมบัติคืน ซึ่งก็คือ การก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมืองนั่นเอง แม้ว่าทรัพยากรด้านทุนนี้จะไม่ได้ช่วยให้พระองค์ประสบความสำเร็จ (เพราะเรือแตก) ก็ตาม แต่การมีทุนทรัพย์ก็เป็นองค์ประกอบให้ผู้กระทำการมีความเชื่อมั่น ในงานที่จะทำไปกว่าครึ่ง หากพิจารณาย้อนกลับไป ถ้าพระมหากษัตริย์มีทรัพย์เป็นต้นทุนเดิมอยู่แล้ว การค้าขายทางเรือก็คงไม่เกิดขึ้น และถ้าไม่มีการค้าทางเรือเสียแล้ว นางมณีเมขลาก็ไม่ได้โอกาสในการอุ้มพระมหากษัตริย์ไปยังเมืองมิถิลา ซึ่งนั่นคือจุดหมายปลายทางของเรื่อง ดังนั้น ทุนทรัพย์ที่พระมหากษัตริย์มีจึงเป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นเหตุผลให้พระมหากษัตริย์มีความมั่นใจว่า พระองค์จะประสบความสำเร็จ

1.1.7 มีชาติตระกูลสูง

ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงๆ โดยเฉพาะที่มีความพร้อมสมบูรณ์ในทุกๆ ด้านย่อมมีโอกาสมากกว่าคนอื่นๆ ในสังคม กล่าวคือ คนที่เกิดในตระกูลต่ำๆ มักพลาดหวังกับโอกาสที่มาถึงตน หรือแทบจะไม่มีโอกาสในการแสดงออกหรือชวนขาย ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ชาติตระกูลที่สูงนั้นให้โอกาสแก่ผู้ที่อยู่ในตระกูลนั้นๆ หลายประการด้วยกัน เช่น มีโอกาสคบคนที่อยู่

ในระดับเดียวกัน สามารถชักนำกันและกัน ช่วยเหลือกันไม่ให้เสื่อมลงมีโอกาสที่จะคบค้าสมาคมกับผู้ที่มิอำนาจหรือผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านในเมือง มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรต่างๆ ได้มากกว่า คนที่เกิดในตระกูลต่ำ เมื่อกระทำกิจกรรมใดอยู่ก็มีผู้ให้ความร่วมมือโดยง่าย เนื่องจากตระกูลของตนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

หากพิจารณาจากผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบัน ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จะพบว่าส่วนใหญ่ผู้นำนั้นๆ จะมาจากตระกูลใหญ่ๆ หรือเป็นตระกูลที่มีเครือข่ายที่ใหญ่อยู่แล้ว การทำงานทางการเมืองของผู้นำท่านนั้น ก่อนข้างจะได้รับการสนับสนุน ยิ่งถ้าผู้ที่อยู่ในตระกูลเดียวกันให้การสนับสนุน ยิ่งเพิ่มน้ำหนักให้กับผู้นำท่านนั้นอีก พระมหากษัตริย์ ทรงได้รับการสนับสนุนจากพระมารดา ให้กระทำกิจกรรมคือการค้า เพื่อเป้าหมายใหญ่คือ การขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งเท่ากับได้รับการสนับสนุนจากคนในตระกูลของตน อีกทั้งความเหมาะสมความพร้อมนั้นก็มิขาดเจนอยู่แล้ว

1.1.8 มีอาชีพการงาน

อาชีพการงานถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของผู้นำ เนื่องจากความมั่นคง ความเป็นหลักเป็นฐานที่ชัดเจนของผู้นำ เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จอย่างหนึ่ง ในสายตาของคนทั่วไป เพราะคนส่วนใหญ่มองความสำเร็จของบุคคลที่เสนอตัวมาเป็นผู้นำของตนว่าเป็นอย่างไร มีพื้นฐานมีเบื้องหลังอย่างไร มีแนวทางในการทำงานของเขา เขามีวิธีการทำงานอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ และเขาจะมีแนวทางหรือแนวโน้มอย่างไรในการบริหารงาน ในระดับหน่วย กรม กอง กระทรวง หรือ ระดับประเทศ ให้ประสบความสำเร็จ เหตุผลอีกประการคือ อาชีพการงานที่ผู้นำกระทำนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณา กล่าวคือ อาชีพหรืองานแต่ละงานนั้นมีความยากง่ายไม่เท่ากัน ความสามารถที่คนคนนั้นแสดงออก จึงเป็นเรื่องสำคัญที่น่าพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าเป็นงานที่มีความยาก หรือมีความสลับซับซ้อนแล้ว ผู้นำท่านนั้นๆ สามารถกระทำจนประสบความสำเร็จอย่างดี ย่อมมีโอกาสได้รับเลือกหรือพิจารณาจากประชาชนได้มากกว่า

หากพิจารณาในแง่ของอารมณ์ความรู้สึก หรือศีลธรรมก็เป็นอีกกรอบหนึ่ง ที่ประชาชนทั่วไปจะพิจารณาถึง กล่าวคือ อาชีพที่ผู้นำนั้นกระทำอยู่แต่เดิม ประกอบไปด้วยศีลธรรมหรือไม่ หรือว่าอาชีพนั้นเป็นไปในทางเสื่อมเสีย ต่อศีลธรรมอันดี หรือ เป็นที่ติฉินนินทาของสุภาพชนทั้งหลาย แม้ว่าอาชีพนั้นจะประสบผลสำเร็จ สร้างเงินทองให้ได้มากก็ตาม ดังนั้น อาชีพการงานจึงเป็นองค์ประกอบประการหนึ่งที่ประชาชนทั่วไปจะยึดถือเป็นข้อคำนึงถึง การพิจารณาในการเลือกผู้นำ

พระมหากษัตริย์ทรงประกอบกิจการงานโดยความสุจริต กล่าวคือ ทรงค้าขายด้วยการเดินเรื่อนับว่าเป็นอาชีพที่เสี่ยงต่ออันตรายหลายๆ ประการด้วยกัน ต้องใช้ความวิริยะ

อุตสาหกรรมอย่างมาก ในการดำเนินการ ถึงแม้ว่าอาชีพดังกล่าวของพระมหากษัตริย์จะไม่ประสบความสำเร็จในการกระทำก็ตาม แต่ก็ยังเป็นองค์ประกอบที่น่าพิจารณาอย่างหนึ่งว่า พระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นคนหลักลอยหรือทำอะไรไม่เป็น หรือมิใช่เป็นคนที่มึนงงสับสนมาอยู่แล้ว แต่ไม่คิดทำอะไรให้เจริญงอกงามเพิ่มขึ้น ภายใต้วัฒนธรรมแม้จะกล่าวถึงการทำงานของพระมหากษัตริย์เพียงเท่านี้ แต่ก็เป็นผลสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพื้นฐานในการทำงาน มีความมั่นคงชัดเจนในการกระทำของตนเป็นสำคัญ มีความเหมาะสมกับการเป็นผู้นำทางการเมืองของพระองค์

1.1.9 มิตรและบริวารที่ดี

ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการงาน หรือกระทำหน้าที่ใดๆ ก็ดี ส่วนหนึ่งของความสำเร็จนั้นที่ไม่อาจปฏิเสธก็คือ การมีเพื่อนหรือบริวารที่ดีที่คอยช่วยเหลือให้การสนับสนุน เนื่องจาก ข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีใครอยู่ได้คนเดียวในโลก ไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น เพราะหลักความสัมพันธ์กันแบบนี้ โดยธรรมชาตินั่นเอง เป็นตัวกำกับ จึงทำให้คนทุกคนในโลกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ที่สำคัญ คนที่เป็นผู้นำก็เป็นคนหนึ่งที่มิปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนรอบข้าง โดยเฉพาะผู้ร่วมงานซึ่งมิตรและบริวารที่ดี เป็นบุคคลรอบข้างที่ใกล้ชิดกับผู้นำ ในขณะที่เดียวกันบุคคลเหล่านี้ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะผู้แนะนำ ให้คำปรึกษา หรือช่วยคิดช่วยทำในกิจในหน้าที่ ที่ผู้นำมอบให้

โดยเหตุผลของบริวารหรือมิตรที่ดีของผู้นำนี้นั้น หลักๆ ก็คือ ผู้ที่คอยแนะนำ ชี้แนะ ให้ข้อเสนอแนะ ในทางที่ถูกต้องแก่ผู้นำ คอยป้องกันภัยอันตราย หรือทางที่เสื่อมเสีย อันจะเกิดขึ้นกับผู้นำ ป้องกันยับยั้งไม่ให้ผู้นำกระทำในสิ่งที่ผิด หรือคอยตักเตือนให้สติ กับผู้นำ หากการกระทำของผู้นำมีแนวโน้มว่าจะกระทำไม่ถูกต้อง ซึ่งมิตรและบริวารที่ดีนั้นมีลักษณะตามที่กล่าวนี้เป็นหลัก ในส่วนของพระมหากษัตริย์ทรงมีพราหมณ์มหาศาลเป็นมิตรที่ดี มีมเหสีเป็นผู้ใกล้ชิดที่ดีด้วยเช่นกัน ซึ่งบุคคลทั้งสองเป็นสัมมาทิฐิ ในขณะเดียวกันก็มีอิทธิพลต่อพระมหากษัตริย์พอสมควร และมี คเชนทรสิงห์บัณฑิต กับ จารุเตโชพราหมณ์ ดังนั้น การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จได้ เหตุผลประการหนึ่งก็มาจากการที่พระองค์ทรงมีมิตรและบริวารที่ดีนั่นเอง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นถึงทรัพยากรทางอำนาจของพระองค์ โดยเฉพาะปัญญาของพระมหากษัตริย์ในการมีสติรอบคอบ รู้จักใคร่ครวญเหตุผล วางแผนและคาดการณ์อนาคต ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวเนื่องกันเป็นขั้นเป็นตอน และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พระองค์สามารถบริหารปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นความรอบคอบมีสติ รู้จักใคร่ครวญเหตุผล วางแผนและคาดการณ์อนาคตนี้ก็เป็นคุณสมบัติของการเป็นผู้นำทางการเมืองอีกประการ เพราะเหตุว่าการบริหารบ้านเมืองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรอบคอบ

รอบคอบ ในกิจทั้งปวงเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ส่วนรวม ผู้นำทางการเมืองในทุกระดับชั้น ต้องระลึกรังถึงอยู่เสมอ

สรุปได้ว่าพระมหากษัตริย์มีความรู้ความสามารถสมกับการเป็นผู้นำ ในสภาพภพหน้า ซึ่งคุณสมบัติดังที่กล่าวนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยหนึ่งของความเป็นผู้นำในทางการเมืองของพระองค์ โดยเฉพาะพื้นฐานด้านการเรียนรู้อันเป็นปัจจัยที่สำคัญ ต่อการประคอง คัดค้านให้เกิดองค์ความรู้ประการต่างๆที่สามารถเป็นคุณูปการต่อการพัฒนาในภพหน้านั้น เป็นปัจจัยที่มีอาจปฏิเสธได้สำหรับบุคคลผู้เป็นผู้นำ ดังนั้นความมีสติปัญญารอบรู้ในทุกๆด้านของพระมหากษัตริย์ จึงมีคุณูปการต่อการเป็นผู้นำทางการเมืองอย่างเด่นชัด

ตอนที่ 2 คุณสมบัติที่เด่นๆอันมีผลต่อการเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์

2.1 มีศีลธรรมและคุณธรรม

คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะทำให้นุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำที่ค้ำจุนก็คือ การมีคุณธรรม พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีศีลธรรมและคุณธรรม ทรงรักษาศีลและปกครองบ้านเมืองโดยใช้คุณธรรม ทรงเป็นผู้ที่ประกอบแต่ความดีงาม ซึ่งคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ที่เห็นได้ชัด คือการปกครองบ้านเมืองโดยใช้หลักทศพิธราชธรรม ทำให้บ้านเมืองสงบสุขร่มเย็น ประชาชนรักใคร่

ในบทพระราชนิพนธ์ ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ประกอบแต่ความดีงามไม่ว่าพระองค์จะอยู่ในชนชั้นใด กล่าวคือ มีทั้งที่เป็นเพียงชนชั้นสามัญธรรมดา และทั้งที่ดำรงอยู่ในชนชั้นกษัตริย์ พระองค์ก็ทรงเป็นผู้ที่ปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงามอยู่เสมอ เห็นได้จาก เมื่อพระองค์ทรงเป็นเด็กชาวบ้านธรรมดาไม่มีใครรู้ว่าพระองค์เป็นเชื้อพระวงศ์ อีกทั้งพระองค์เองก็ไม่ได้ทราบความจริงมาตั้งแต่แรก แต่พระองค์ก็ทรงเป็นเด็กที่ดี มีความกตัญญู ไม่ทำให้พระมารดาเดือดเนื้อร้อนใจ เมื่อทรงเจริญวัย ก็ทรงทำหน้าที่ของการเป็นบุตรที่ดี โดยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ทรงเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทรงมีความเพียรพยายามเป็นเลิศ อีกทั้งยังทรงเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ คือทรงเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง ก็ทรงได้รับการยกย่องสรรเสริญจากเหล่าข้าราชการและประชาชน เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ทรงรักษาศีลห้า ทรงบำเพ็ญพรตวิหารสัจจะ ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติชอบ เห็นได้จากเมื่อพระองค์ทรงครองราชย์โดยธรรม ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรม คือใช้ธรรมในการปกครองทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข

จากเนื้อความในตอนทีกล่าวว่า “ตั้งแต่นั้นมาพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญ
ทศพิธราชธรรม ครองราชย์สมบัติโดยธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย”(พระมหาชนก
2540: 117) ทำให้เห็นได้ว่าพระมหาชนกทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม คือ
1. ทาน 2. ศีล 3. ปริจจาคะ 4. อาชวะ 5. มัทวะ 6. ตปะ 7. อักโกธะ 8. อวิหิงสา 9. ขันติ 10. อวิโรธนะ
ซึ่งทรงบำเพ็ญทุกข้อ แต่ข้อที่เด่นชัดที่สุดคือ ศีล และขันติ ที่ทรงบำเพ็ญชดเจนปรากฏเด่นชัดใน
วรรณกรรม ทรงใช้ธรรมในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มี
ลักษณะของธรรมราชา เป็นที่น่าสังเกตว่า เหตุใดพระองค์จึงต้องทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม
ครองราชย์โดยธรรม และทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย การที่พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างนี้
อาจกล่าวได้ว่า เนื่องจากทรงเห็นว่าการปฏิบัติดังกล่าวในฐานะผู้นำของพระองค์จะช่วยทำให้
ประเทศชาติบ้านเมืองสงบสุข อีกทั้งยังทรงทำหน้าที่ของการเป็นพุทธศาสนิกชน โดยการบำรุงพระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน

เมื่อครั้งที่พระมหาชนกกำลังว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรก็ยังทรงนึกถึงได้ว่า วันนั้น
เป็นวันอุโบสถ เมื่อนึกได้ดังนั้น จึงชวนพระโอรสด้วยน้ำเค็มและสมาทานอุโบสถศีล ทำให้เห็นได้
ว่า พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่รักษาศีลอยู่เสมอ แม้ในยามที่ตนเองกำลังเดือดร้อนแต่ก็มีทรงละเมิด
ศีลธรรมที่ทรงปฏิบัติแม้ว่าจะอยู่ในสภาวะที่คับขัน ในสภาวะที่ไม่รู้ว่าจะจะเป็นหรือตายแต่พระองค์ก็
ทรงที่จะรักษาศีลธรรมอันดีที่เคยปฏิบัติแสดงให้เห็นว่า พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่ปฏิบัติศีลปฏิบัติ
ธรรมอยู่เสมอ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ก็ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปกครองโดยธรรมและยึดหลัก
ทศพิธราชธรรม และทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย แสดงให้เห็นถึงควมมีคุณธรรมของ
พระมหาชนก

ตัวอย่างธรรมที่พระมหาชนกทรงปฏิบัติได้แก่ ธรรมในข้อของอาชวะ ความ
ซื่อตรง พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่มีความซื่อตรง รักษาสัตย์อยู่เสมอ เมื่อพระองค์ได้ให้คำมั่นกับนาง
มณีเมขลาไว้ว่าจะตั้งสถาบันการศึกษา เมื่อถึงเวลาอันสมควร เมื่อพระองค์ได้ครองราชย์สมบัติแล้ว
จึงทรงตั้งปุทะเลียมหาวิทยาลัยตามที่นางมณีเมขลาได้บอกไว้มิได้ทรงวางเฉย ทรงเห็นถึง
ความสำคัญของคำพูดของนางมณีเมขลา และทรงปฏิบัติตามนั้นเมื่อถึงเวลาที่สมควร

ตัวอย่างธรรมอีกข้อที่ทรงปฏิบัติ คือ ความไม่โกรธง่าย เห็นได้จากเมื่อครั้งที่
ข้าราชการบริพารทั้งหลายได้ล้มลงรสาติของมะม่วงในอุทยานของพระองค์ และเมื่อต้นมะม่วงถูก
โค่นทำลายด้วยฝีมือคนเหล่านั้นก็ได้ทรงโกรธหรือลงโทษคนเหล่านั้น แต่พระองค์กลับเกิดความ
สงสารที่เห็นความบาปบุญของคนเหล่านั้น

เห็นได้จากเนื้อความที่กล่าวว่า คนอื่น ๆ มีอุปราชเป็นต้นจนถึงคนรักษาข้างรักษา ม้ารู้ว่าพระราชเสวยผลมีรสเลิศแล้ว ก็เก็บเอาผลมากินกัน ฝ่ายคนอื่นยังไม่ได้ผลนั้น ก็ทำลาย กิ่งด้วยท่อนไม้ ทำเสียไม่มีใบ ต้นก็หักโค่นลง มะม่วงอีกต้นหนึ่งตั้งอยู่คงงาม คุณงามมีพรรณดั่ง แก้วมณี พระราชาเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นจึงตรัสถามเหล่าอมาตย์ ว่า “นี่อะไรกัน” เหล่าอมาตย์กราบทูลว่า “มหาชนทราบว่พระองค์เสวยผลรสเลิศแล้ว ต่างก็แย่งกัน กินผลมะม่วงนั้น” พระราชาตรัสถามว่า “ใบและวรรณะของต้นนี้สิ้นไปแล้วใบและวรรณะของต้น นอกนี้ยังไม่สิ้นไป เพราะเหตุไร” อมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบและวรรณะของอีกต้นหนึ่งไม่สิ้น ไป เพราะไม่มีผล” พระราชาสดับดังนั้นได้ความสังเวช” (พระมหาชนก 2540: 124) ในความเป็น จริงแล้วบุคคลทั้งหลายที่ทำให้ต้นมะม่วงเสียหายไปนั้นควรได้รับการลงโทษ แต่พระมหาชนกทรง สังเวชบุคคลเหล่านั้นและไม่ทรงเอาโทษแก่บุคคลเหล่านั้นเลย

และก็เนื่องด้วยความที่พระองค์เป็นผู้ที่ทรงธรรมนี้เอง จึงทำให้พระองค์มีทรงต้อง ใช้อำนาจ ปรา่เพรีอ กล่าวคือพระมหาชนกพระพุทธิธรรมอยู่เป็นอาจิณ เมื่อมีเหตุการณ์มากระทบ แม้ว่าเหตุการณ์นั้นๆพระองค์ทรงสามารถใช้พระราชอำนาจที่ทรงมีอยู่ก็ได้ แต่พระองค์ก็มีหทัย อ่อนโยนต่อผู้ได้บังคับบัญชา ทำให้การปกครองของพระองค์นั้น ไปทางด้านใช้พระคุณมากกว่าใช้ พระเดช ซึ่งนี่ก็เป็นคุณลักษณะที่เด่นๆของพระองค์อีกประการหนึ่ง อันมีผลต่อการเป็นผู้นำทาง การเมือง

2.2 ด้านการมีจิตใจที่มั่นคงมีสติและความศรัทธาในความเพียร

พระมหาชนกเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวต่อคำกล่าวของผู้อื่น เห็นได้จากเมื่อ ครั้งที่ทรงว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรเป็นเวลา 7 วัน 7 คืนนั้น เมื่อนางมณีเมขลากล่าวทศสอพระองค์ พระองค์ก็ไม่ทรงหวั่นไหว ดังข้อความในตอนแรกที่กล่าวว่า

“ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณไม่ได้ ย่อมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่าง ลูกผู้ชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ถึงฝั่งก็จักตาย” (มหาชนก 2540: 75)

พระมหาชนกทรงตรัสตอบไปว่า “ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายาม แม้ ตายก็จักพ้นครหา” (มหาชนก 2540: 78) เมื่อพระมหาชนกจะทำให้นางมณีเมขลาจำนนต่อถ้อยคำจึง ตรัสว่า

ดูก่อนเทวดา ผู้ใดรู้แจ้งว่าการทำงานที่ทำจะ ไม่ลุล่วงไปได้จริง ๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้า ผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะมีผลแห่งความเกียจคร้าน ดูก่อนเทวดา คนบาง พวกในโลกนี้เห็นผลแห่งความประสัจของตนจึงประกอบการทำงานทั้งหลาย การงานเหล่านั้น จะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์แก่ตนแล้วมิใช่หรือ คน อื่นๆ จมลงในมหาสมุทรหมด เราคนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็น ท่าน มาสถิตอยู่ใกล้ๆ เรา

เรานั้นจะพยายามตามสติกำลัง จึงทำความเพียรที่บุรุษควรทำ ไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร
(พระมหาชนก 2540: 86)

เห็นได้ว่าแม้พระมหาชนกจะถูกนางมณีเมขลาทดสอบอย่างไรแต่ พระมหาชนกก็
ทรงที่จะพยายามกระทำอย่างนั้น ทรงมีจิตใจที่มั่นคงที่จะกระทำความเพียรนั้นต่อไป ทรงมีความ
ศรัทธาในความเพียรของพระองค์ เพราะทรงเชื่อว่า การที่ผู้ใดจะทำงานใด ๆ ก็ตามไม่ควรที่จะ
คิดถึงอุปสรรคและความล้มเหลวและละทิ้งความพยายามนั้น แต่ต้องมีเป้าหมายต้องรู้ว่าเป้าหมาย
คืออะไร พระมหาชนกทรงเห็นว่าควรที่จะพยายามอย่างเต็มที่พยายามอย่างถึงที่สุด แม้ว่างานนั้นจะ
ประสบผลสำเร็จหรือไม่ก็ตามอย่างน้อยก็ควรที่จะทำให้สุดกำลังความสามารถเสียก่อน อย่างเช่น
พระองค์ ทรงมีความเพียรพยายามทรงมีเป้าหมายที่ชัดเจนคือฝั่ง แม้จะไม่ว่าเมื่อใด และไม่ว่าจะ
ไปถึงหรือไม่ แต่พระองค์ก็ทรงพยายามอย่างถึงที่สุดเท่าที่สติกำลังและความสามารถของพระองค์
จะทำได้ ซึ่งความมุ่งมั่นนี้เป็นคุณลักษณะเด่นในการเป็นผู้นำทางการเมืองของพระองค์ และผู้นำ
ทางการเมืองในยุคปัจจุบันก็ควรประพฤติปฏิบัติ ตามแบบอย่างพระมหาชนกได้ทรงกระทำแล้ว
นั้น

นอกจากพระมหาชนกจะทรงมีจิตใจที่มั่นคงแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นผู้ที่มีสติอยู่
เสมอ พระเทพโศภณได้กล่าวถึงความมีสติและความศรัทธาของพระมหาชนกไว้ว่าพระราชนิพนธ์
เรื่อง “พระมหาชนก” แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและมีความเชื่อมั่นอันแรงกล้าในพลัง
ความสามารถของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่ายามคับขันพระมหาชนกก็สามารถควบคุมตนเองด้วยสติ
และความระลึกรู้ ทรงตั้งสติและแก้ไขปัญหาเหตุการณ์เฉพาะหน้าให้ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ก็ด้วย
ความมีสติอยู่เสมอและความศรัทธาเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคนที่มียู

ผู้นำที่ดีควรมีคุณสมบัติในด้านดังกล่าวนี้ คือ ควรเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง
และมีความมุ่งมั่นในสิ่งที่ตนกระทำ ซึ่งพระมหาชนกทรงมีความเชื่อมั่นในความเพียรทรงเชื่อว่า
ความเพียรก่อให้เกิดผลสำเร็จ คนทุกคนควรมีความเพียร และเมื่อพระองค์มีความเชื่อมั่นในความ
เพียรแล้วก็ทรงมุ่งมั่นที่จะกระทำความเพียรนั้นต่อไป แม้จะมองไม่เห็นฝั่งแต่พระองค์ก็ทรงมุ่งมั่นที่
จะว่ายน้ำต่อไป นอกจากพระมหาชนกจะเป็นผู้เชื่อมั่นในความเพียรแล้วยังกล่าวได้ว่าทรงมีความ
เชื่อมั่นในความแข็งแรงของพระองค์อีกด้วย เนื่องจากการที่จะต้องว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรในขณะที่
เรือแตกนั้น พระองค์ก็ทรงเชื่อมั่นว่าพระองค์จะทรงสามารถว่ายน้ำให้ถึงฝั่งให้ได้ด้วยพระกำลังของ
พระองค์ นอกจากนี้แล้วพระมหาชนก ยังทรงมีความเชื่อมั่นในพระสติปัญญาของพระองค์เห็นได้
จากในตอนทรงเข้ารับการไขปัญหาต่าง ๆ ของพระโปลชนก พระองค์ยังไม่ทราบปัญหาเลยว่า
ปัญหาอะไรบ้าง ไม่มีเวลาให้เตรียมพระองค์ แต่เพราะพระองค์มีความเชื่อมั่นในพระสติปัญญาของ

พระองค์และพระองค์ก็สามารถไขปัญหานั้น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นและมีความมุ่งมั่นในพระองค์อยู่เสมอ

พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีจิตใจมั่นคงมีสติและความศรัทธา ทำให้พระองค์สามารถผ่านพ้นจากเหตุการณ์และสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี จึงถือได้ว่าพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการมีจิตใจที่มั่นคงมีสติและความศรัทธาด้วยเหมือนกัน เพราะหากพระองค์ไม่มีจิตใจที่มั่นคงไม่มีสติอยู่เสมอและไม่ศรัทธา ในความเพียรและความสามารถของพระองค์แล้ว พระองค์ก็อาจจะไม่สามารถรอดพ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ มาได้

ดังนั้นหากทุกคนมีจิตใจที่มั่นคงมีสติและความศรัทธาอยู่เสมอแล้วก็จะผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นได้ประพฤติปฏิบัติตามอยู่แล้ว กล่าวคือความมุ่งมั่นมีสติ และศรัทธา จะสามารถทำให้นำนํ้าทำกินนั้นๆ ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ แม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคนานัปการ พระมหากษัตริย์มีคุณสมบัติประการนี้อยู่ จึงช่วยให้พระองค์สามารถทำงานที่พระองค์ตั้งพระทัยไว้สำเร็จลุล่วงไปได้ เหตุผลอีกประการหนึ่งก็เพื่อจะบอกว่า การงานต่าง ๆ นั้น บุคคลต้องขยัน มีความมุ่งมั่น มีศรัทธา ที่จะกระทำจริงๆ งานจึงจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้นคุณสมบัติส่วนนี้ของพระมหากษัตริย์จึงส่งผลให้ ความเป็นผู้นำของพระองค์ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.3 มีความกตัญญู รักมารดา

คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีความกตัญญู รักมารดา ไม่ทรงทำให้มารดาเสียพระทัย ทรงเข้าใจถึงเหตุผลที่มารดากล่าวลงตนว่าพรหมณ์เป็นพ่อ ความกตัญญูต่อมารดานี้แม้แต่เหล่าเทวดายังทรงทราบ และเห็นว่าพระมหากษัตริย์ยังไม่สมควรตาย เห็นได้จากเนื้อความในตอนที่กำลังกล่าวว่า

ในกาลนั้น “ท้าวโลกบาลทั้งสี่ มอบให้เทพธิดาชื่อนางมณีเมขลา เป็นผู้ดูแลรักษาสัตย์ทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณ มีบารุงมารดาเป็นต้น เป็นผู้ไม่ควรจะตายในมหาสมุทร” (พระมหากษัตริย์ 540: 66) จากเนื้อความแสดงให้เห็นว่า นอกจากพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ที่ รักษาสัตย์ เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีแล้ว พระองค์ยังเป็นผู้ที่ดูแลมารดาเป็นอย่างดี หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีความกตัญญู ซึ่งความกตัญญูของพระมหากษัตริย์ ก็เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้นางมณีเมขลาเห็นถึงความดีงามและเห็นว่าควรให้การช่วยเหลือ เนื่องจากบุคคลที่มีความกตัญญูเป็นผู้ที่ควรได้รับผลตอบแทนจากความกตัญญูนั้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ก็คือ ความกตัญญู และความกตัญญูนี้ก็ควรเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ผู้นำพึงมีพึงปฏิบัติด้วยเช่นกัน เพราะหากบุคคลผู้เป็นผู้นำไม่มีความกตัญญูแล้ว ก็จะไม่ได้รับการยกย่อง รวมทั้งจะไม่ได้รับการเชื่อถือจากผู้อื่น เพราะคงไม่มีใครอยากได้ผู้นำที่ไม่มีความกตัญญูมาเป็นผู้นำทำหน้าที่ในการบริหารกิจการบ้านเมืองอย่างแน่นอน

นัยประการหนึ่งที่น่าพิจารณา สำหรับคุณความดีที่บุคคลประพฤติปฏิบัติ จนเป็นที่ประจักษ์และยอมรับของคนทุกๆ ไปก็คือ หากบุคคลประกอบกิจการงานของตน โดยเนืองงานหรือกิจนั้นๆ บุคคลต้องต่อสู้ด้วยกำลังกาย กำลังสติปัญญาของตนเอง หากแต่ก็มีที่คุณความดีที่บุคคลได้กระทำแล้ว เช่น มีความกตัญญูต่อบิดามารดา เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น เป็นเหตุให้ได้รับความช่วยเหลือจากสังคม ซึ่งในปัจจุบันก็มีให้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง ที่บุคคลเป็นผู้กตัญญูต่อบิดามารดาแล้วประสบเคราะห์กรรม หรือปัญหาอุปสรรคในชีวิต เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์หรือสื่อต่างๆ จนมีผู้แสดงความประสงค์ ที่จะให้ความช่วยเหลือ จนเขาประสบความสำเร็จ หรือผ่านพ้นอุปสรรคนั้นไปได้ เหมือนกับพระมหาชนกเป็นผู้ประกอบคุณความดีเอาไว้มากอย่างที่ปรากฏ เมื่อพระองค์ประสบภัยพิบัติก็มีนางมณีเมขลามาช่วยเหลือ หากเปรียบดังสุภชาติ คนคิดค้นน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ก็จะไม่ผิดนัก ดังนั้น นางมณีเมขลาจึงเปรียบเสมือนคนในสังคมที่มีความสามารถพอที่จะช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่าได้นั่นเอง

ดังนั้น ความกตัญญูจึงเป็นนิมิตรหมายของความเป็นคนดีประการหนึ่ง ที่สังคมได้ตราขึ้นไว้ กล่าวคือ เมื่อสังคมได้ตรากฎ หรือ ข้อประพฤติดุใดๆ ที่จะทำให้เป็นการส่งเสริมบุคคลหรือเป็นการส่งเสริมสังคมให้ดีขึ้น การตรากฎหรือข้อประพฤตินั้น จะเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากสังคมเป็นอย่างมาก ความกตัญญูก็เป็น ข้อประพฤติดุอย่างหนึ่งที่สังคมให้การยอมรับและยกย่องการกระทำนั้นอย่างมาก ในทางกลับกันสังคมก็จะเตือนผู้ที่ไม่กระทำกตัญญู และกดขี่บุคคลนั้นๆ ไม่ให้ได้รับสิ่งที่ควรจะได้จากสังคม เป็นต้น การที่พระมหาชนกทรงเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา จึงเป็นความยอมรับจากสังคมโดยปริยาย และขณะเดียวกันก็เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับอนุชนรุ่นหลัง หรือผู้ได้บังคัมภีรญาได้ประพฤติปฏิบัติตาม ความกตัญญูจึงส่งผลให้ความเป็นผู้นำของพระมหาชนกชัดเจนขึ้นอีกประการหนึ่ง

2.4 เป็นผู้พูดดี พูดมีประโยชน์

พระมหาชนกนอกจากจะเป็นผู้ที่กตัญญู รักมารดาแล้ว ยังเป็นผู้ที่พูดดี พูดมีประโยชน์ เช่นการพูดให้เห็นถึงความสำคัญของความเพียร แม้แต่นางมณีเมขลายังกล่าวชื่นชม ในคำพูดของพระมหาชนก คาถาแต่ละบทที่พระมหาชนก กล่าวกับนางมณีเมขลาแล้วแต่ เป็นคำพูดที่มีคุณค่า ควรจดจำ และปฏิบัติ เป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่าง เช่น ในตอนที่พระมหาชนก กล่าวว่า “ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายาม แม้ตายก็จักพ้นครหา ตรัสละนี้แล้วจึงกล่าวคาถาว่า บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมูญาคี เทวดา และบิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชายย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง” (พระมหาชนก 2540: 78-79) จากเนื้อความทำให้เห็นได้ว่า พระมหาชนกเป็นผู้ที่พูดดี หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีความวิพัสสนาวิมุติ รวมทั้งคำพูด

ของพระองค์ยังเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั้งหลาย แม้แต่เทพเทวคายังชื่นชมกับคำพูดของพระองค์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติในข้อนี้ของพระองค์ออกมาได้อย่างชัดเจน

ซึ่งประเด็นของการพูดนี้ มีประโยชน์นี้ เป็นความสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบให้ความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ที่ทำให้พระองค์ประสบความสำเร็จ และยังผลให้ประชาชนมีความนิยมในพระองค์ และยอมรับในความเป็นผู้นำ พร้อมทั้งจะปฏิบัติตาม ตามที่พระองค์ทรงชี้แนะ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ ผู้นำในทุกระดับควรจะมีและประพฤติปฏิบัติให้เกิดความคุ้นชินไว้ เพราะจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการเป็นผู้นำ

2.5 ไม่ย่อท้อต่อคำหมิ่นของผู้อื่น

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่ไม่ย่อท้อต่อคำหมิ่นของผู้อื่น แม้จะมีใครพูดดูหมิ่นตนอย่างไร ก็ไม่ทรงสนพระทัย ไม่ย่อท้อที่จะทำกิจนั้น เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ถูกนางมณีเมขลากล่าวให้หมั่นกำลังใจ ก็มีทรงย่อท้อ ทรงมุ่งมั่นที่จะว่ายน้ำต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็ทรงพยายามพูดให้นางมณีเมขลาเห็นถึงความตั้งใจ มุ่งมั่นในความเพียรของพระองค์ คำพูดของนางมณีเมขลาไม่ได้มีผลต่อความตั้งใจของพระองค์ ตัวอย่างคำพูดของนางมณีเมขลา เช่น “ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณมิได้ ย่อมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างลูกผู้ชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ถึงฝั่งก็จจตาย” (พระมหากษัตริย์ 2540: 75)

การไม่ย่อท้อต่อคำหมิ่นคำเหยียดหยามของผู้อื่นก็เป็นอีกประการหนึ่ง ที่จะส่งเสริมให้บุคคลผู้เป็นผู้นำ มีลักษณะที่โดดเด่น กล่าวคือ คุณสมบัติของผู้นำนั้นต้องเป็นผู้ที่หนักแน่นในความคิดของตนเอง หรือในอุดมการณ์ของตนและของสังคมที่ตนดำรงอยู่ เพราะความหนักแน่นนั้นเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่จะคอยหักล้างกับการ ดูหมิ่นดูแคลน หรือการเยาะเย้ยถากถาง จากบุคคลรอบข้าง หากผู้นำใส่ใจกับการดูหมิ่นของคนรอบข้างซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในสังคม จะส่งผลให้ผู้นำกระทำการไม่สำเร็จตามเป้าหมาย นอกจากจะไม่ใส่ใจต่อคำหมิ่นของผู้อื่นแล้ว ควรที่จะชี้แจงหรือใช้โอกาสนั้นตอบโต้ ชี้แนะแก่บุคคลเหล่านั้นถึงการกระทำของตนและอุดมการณ์ของตนด้วย

ซึ่งในกรณีของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงอดทน ต่อคำหมิ่นของนางมณีเมขลา และในขณะเดียวกันทรงกลับใช้โอกาสเดียวกันนั้น ชี้แจงให้นางมณีเมขลาเข้าใจ ในสิ่งที่พระองค์กระทำและทรงกล่าวสอนให้คติแก่นางมณีเมขลาด้วย การที่พระองค์ทรงไม่ย่อท้อต่อคำหมิ่นของผู้อื่นนับได้ว่า เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ความเป็นผู้นำของพระองค์ชัดเจนและแสดงถึงความหนักแน่นของพระองค์ด้วย

2.6 ทรงมีความเชื่อมั่นในความเพียร

พระมหากษัตริย์ทรงมีความเชื่อมั่นในความเพียร ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้พระองค์เป็นผู้ที่ขยันขันแข็ง กล่าวคือ พระองค์ทรงมีความเชื่อมั่นในความเพียรที่พระองค์ทรงกระทำอยู่ ทรงเชื่อมั่นและระลึกอยู่เสมอว่าความเพียรก่อให้เกิดผลสำเร็จ คนทุกคนต้องกระทำความเพียรและควรทำความเพียรอย่างถึงที่สุด เมื่อทรงมีความเชื่อมั่นในผลแห่งการกระทำความเพียรแล้ว พระองค์จึงทรงทำความเพียรอย่างถึงที่สุดและ ความเชื่อมั่นในความเพียรนี้เองที่ทำให้พระองค์ได้ครองราชย์สมบัติ ทำให้นางมณีเมขลาเห็นถึงความเชื่อมั่นในความเพียรของพระองค์ จนช่วยให้พระองค์รอดชีวิตมาได้ หากพระองค์ไม่เชื่อมั่นในความเพียรที่จะว่ายน้ำให้ถึงฝั่งให้ได้แล้ว พระองค์คงจมลงในมหาสมุทรเป็นแน่ ไม่สามารถว่ายน้ำอยู่ได้เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน

ในประเด็นเรื่องการว่ายน้ำ 7 วัน 7 คืนนี้ แม้จะดูว่าเกินความสามารถของมนุษย์ก็จริง แต่ก็ยังไม่เคยปรากฏว่า ใครเคยทดลองปฏิบัติอย่างนี้ดู ซึ่งก็คงไม่มีเหตุผลที่จะต้องทดลองอย่างนี้ หากแต่ในความเป็นจริงนั้น ความเพียรที่บุคคลพยายามกระทำด้วยความมุ่งมั่นว่าจะสำเร็จ ก็เป็นความสามารถที่มนุษย์ที่ควรกระทำ เพราะอาจบางทีบุคคลนั้นๆ อาจมีความสามารถระดับนั้นก็ได้ หรือเขาอาจพบผู้ช่วยในระหว่างทางเหมือนพระมหากษัตริย์ก็เป็นได้ สิ่งสำคัญคือ ความสามารถของมนุษย์นั้นต้องเพียรพยายามแสดงออกให้ถึงที่สุดก่อน ก่อนที่จะคิดว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะถ้าคิดว่าเป็นไปไม่ได้แล้ว มนุษย์ก็จะไม่คิดกระทำการสิ่งใด การพัฒนาของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ที่สามารถไปถึงดาวดวงอื่นได้ ก็เพราะมีความคิดความเพียรว่า “มันจะเป็นไปได้” ศักยภาพของมนุษย์สามารถทำได้ เพียงแต่ต้องทดลองทำดูก่อน และมีความเชื่อมั่นในความเพียรพยายามนั้นเป็นสำคัญ

เนื้อความที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในความเพียรของพระมหากษัตริย์ มีอยู่ว่า “ดูก่อนเทวดา เราใคร่ครองเห็นปฏิปทาแห่งโลก และอานิสงส์แห่งความเพียร เพราะฉะนั้น ถึงจะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็ต้องพยายามว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร” (พระมหากษัตริย์ 2540: 69) พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะกระทำความเพียรพยายาม ถึงแม้ว่าพระองค์จะยังไม่เห็นจุดหมายปลายทางว่าจะเป็นอย่างไร และจะมาถึงเมื่อไหร่พระองค์ก็ไม่ทรงรู้ด้วยซ้ำว่าจะรอดชีวิตหรือไม่ แต่พระองค์ก็มีทรงลดละความพยายามนั้น เหมือนกับตอนที่พระองค์ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร แม้ว่าพระองค์จะมองไม่เห็นฝั่ง ไม่รู้ว่าจะต้องว่ายน้ำเป็นเวลาอีกนานเท่าไรจึงจะถึงฝั่ง ไม่รู้ว่าข้างหน้าจะต้องเจอกับอันตรายใด ๆ หรือไม่ รวมทั้งพระองค์ก็ต้องเจอกับพายุและกระแสน้ำที่รุนแรงสักเพียงใด แต่พระองค์ก็ทรงพยายามว่ายน้ำต่อไป เพราะพระองค์เชื่อว่าจะต้องว่ายน้ำให้ถึงฝั่งให้ได้

แม้พระองค์จะถูกนางมณีเมขลากล่าวหาว่าอย่างไร พระองค์ก็ไม่ทรงลดความเชื่อมั่นในความพยายามของตนเอง คำกล่าวของนางมณีเมขลามีอยู่ว่า “ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณมิได้

ยอมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างถูกผู้ชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ทันถึงฝั่งก็จกตาย” (พระมหาชนก 2540: 75)

เมื่อได้ยีนางมณีเมขลากล่าวอย่างนั้น พระองค์ก็มีทรงละความเชื่อมั่นยังทรงมีความมุ่งมั่นที่จะเพียรพยายามต่อไปโดยไม่สนใจในคำกล่าวของนางมณีเมขลา เห็นได้จากเนื้อความที่กล่าวว่า “ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายาม แม้ตายก็จกพันครหา” ตรัสละนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า “บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติ เทวดา และ บิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างถูกผู้ชายยอมไม่เคียดรื้อนในภายหลัง” (พระมหาชนก 2540: 78-79) พระมหาชนกทรงเชื่อว่า การที่พระองค์ทรงทำความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุดแล้ว แม้ตายไป หรือ ไม่ประสบผลสำเร็จก็ย่อมมีความภาคภูมิใจในการกระทำของตน ไม่มีผู้ใดที่จะครหานินทา อีกทั้งพระองค์ยังทรงแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในความเพียรไม่หวั่นไหวต่อคำกล่าวของผู้อื่น เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าเมื่อพระองค์ได้ทรงพยายามอย่างถึงที่สุดแล้วแม้ตายไปก็จะมีภูมิใจในความพยายามนี้ และที่สำคัญก็จะเป็นที่ภาคภูมิใจของครอบครัว ในเมื่อเกิดเป็นชายก็ไม่ควรที่จะย่อท้อต่อความยากลำบากที่จะมาถึง ควรที่จะเพียรพยายามต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการ อย่างเช่นที่พระมหาชนกทรงกระทำในมหาสมุทรนั้น

ในประเด็นดังกล่าวนี้ ความเพียรพยายาม เป็นบ่อเกิดของความสำเร็จ เนื่องจากว่าการงานใดๆก็ตามหากได้ใช้ความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุดแล้ว ความสำเร็จก็จะตามมา ข้อความดังกล่าวนี้ได้รับการพิสูจน์ยืนยันมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว หากแต่เมื่อมากำหนดเป็นคุณลักษณะที่ผู้นำควร จะประพฤติปฏิบัติให้เกิดเป็นความคุ้นชินกับตนแล้ว ก็จะเป็นเครื่องชี้นำถึงศักยภาพของความเป็นผู้นำของบุคคลท่านนั้นๆ พระมหาชนกทรงมีศักยภาพด้านความเพียรพยายามนี้ อย่างไม่ต้องสงสัย และยังเป็นความเพียรชนิดที่เรียกว่า ขันอุกฤษฏ์ อีกด้วย ดังนั้นพระองค์จึงประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ทรงคาดหวังไว้ ความเพียรพยายามจึงมีคุณูปการต่อ ผู้นำ ด้วยประการฉะนี้

2.7 มีจิตใจเข้มแข็ง

พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่มีจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่อ่อนแอ เห็นได้จากเมื่อครั้งที่เรือกำลังจะจมลงในมหาสมุทร ในขณะที่คนอื่น ๆ ในเรือต่างพากันร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้เทวดา แต่พระองค์ไม่ทรงทำอย่างนั้น ไม่หวาดกลัวต่ออันตรายที่กำลังเข้ามา ทรงคิดแต่ว่าจะทำอย่างไรให้ตนรอดพ้นจากเหตุการณ์นั้นไปได้ และเมื่อทรงว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรก็ทรงแสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจที่เข้มแข็งของพระองค์ยิ่งนัก แม้พระองค์จะมองไม่เห็นฝั่งไม่รู้ว่าจะข้างหน้าจะเจอเหตุการณ์อะไรบ้างแต่พระองค์ก็ยังทรงที่จะว่ายต่อไป จิตใจที่เข้มแข็งของพระมหาชนก มิได้แสดงให้เห็นเพียงแต่ในตอนที่เรืออัปปาง และทรงว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรเท่านั้น แต่พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีจิตใจ

ที่เข้มแข็งตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มาแล้ว ซึ่งจิตใจที่เข้มแข็งของพระมหาชนกเห็นได้จากเนื้อความในตอนต่างๆ ดังนี้

2.7.1 ในตอนที่เด็กคนอื่นกล่าวว่าเป็นบุตรหญิงหม้าย

จิตใจที่เข้มแข็งของพระมหาชนกเห็นได้ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อครั้งที่ถูกเด็กอื่น กล่าวว่าเป็นบุตรหญิงหม้ายก็มีได้โกรธแค้น หรือก่นแค้นแต่อย่างใด แต่ทรงกลับไปถามพระมารดา เพราะต้องการทราบความจริง เมื่อพระมารดาตรัสลงว่า พราหมณ์เป็นบิดาของพระองค์ โดยพระองค์ก็ทรงเชื่อตามที่พระมารดาบอก และพระองค์ก็ทรงบอกกับเด็กคนอื่นว่า พราหมณ์เป็นบิดา เมื่อครั้งที่เด็กอื่นถามว่า พราหมณ์เป็นอะไรกับพระองค์ พระองค์จึงทรงคิดได้ว่า พระมารดาตรัสลง การที่พระมหาชนกถูกพระมารดาหลอกให้เชื่อว่า พราหมณ์เป็นพ่อก็น่าจะทรงทำให้เสียพระทัยมากแล้วอีกทั้งยังต้องถูกเด็กอื่น ๆ ล้อว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ ยิ่งน่าที่จะทรงเสียพระทัยมากขึ้นไปอีก แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็มีทรงเสียพระทัยแต่อย่างใด ไม่โกรธพระมารดา ไม่ร้องไห้ แสดงให้เห็นว่าทรงมีจิตใจที่เข้มแข็งยิ่งนัก และทรงคิดว่า การเสียใจไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น ในเมื่อมารดาไม่บอกความจริงก็ไม่เป็นไร ถึงอย่างไรแล้วพระองค์ก็ต้องทรงรู้ความจริงให้ได้และทรงมีวิธีที่จะทำให้มารดาบอกความจริง

เห็นได้จากเนื้อความในตอนทีกล่าวว่า พระกุมารทรงคิดว่า “พวกเด็ก ๆ เราเป็นบุตรหญิงหม้ายอยู่เนื่อง ๆ ช่างเถอะ เราจักถามมารดาของเรา” วันหนึ่งพระกุมารจึงทูลถามพระมารดา ว่า “ข้าแต่พระมารดา ใครเป็นบิดาของฉันทน์” พระมารดาตรัสพระกุมารว่า “พราหมณ์เป็นบิดาของลูก” วันรุ่งขึ้นพระกุมารตีเด็กทั้งหลาย เมื่อเด็กทั้งหลายกล่าวว่า “บุตรหญิงหม้ายดี” จึงตรัสว่า “พราหมณ์เป็นบิดาของเรามีใช่หรือ” ครั้นพวกเด็กถามว่า “พราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ” จึงทรงคิดว่า เด็กเหล่านี้กล่าวว่า “พราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ” มารดาของเราไม่บอกเหตุการณ์นี้ตามจริง ท่านไม่บอกแก่เรา ตามใจของท่าน ยกไว้เถิดเราจักให้ท่านบอกความจริงให้ได้” (พระมหาชนก 2540: 39-42) เมื่อทรงทราบความจริง ก็มีได้ทรงเสียพระทัย มีได้ทรงโกรธเคือง ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่เข้มแข็งของพระองค์ด้วยเช่นกัน

2.7.2 ในตอนที่เรือกำลังจะจมลงในมหาสมุทร

อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงจิตใจที่เข้มแข็งของพระมหาชนก คือเมื่อครั้งที่เรือกำลังจะจมลงในมหาสมุทรนั้น มหาชนทั้งหลายต่างพากันหวาดกลัว ร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหาชนกไม่ทรงทำเช่นนั้น กลับมีจิตใจที่เข้มแข็งไม่ร้องไห้คร่ำครวญแต่อย่างใด เพราะทรงคิดว่าการกระทำเช่นนั้นไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้นทรงมีจิตใจที่เข้มแข็งจนทำให้พระองค์สามารถรอดชีวิตมาได้ในที่สุด

เห็นได้จากเนื้อความในตอนแรกที่กล่าวว่า “เรือแล่นด้วยกำลังคลื่นที่ร้ายกาจ ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ แผ่นกระดานก็แตกด้วยกำลังคลื่น น้ำเข้ามาแต่ที่นั่นนั่น เรือก็จมลงในกลางมหาสมุทร มหาชนกลัวมรณภัย ร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหาสัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย” (พระมหาชนก 2540: 58)

จากเนื้อความในตอนต่าง ๆ นี้ ทำให้เห็นได้ว่าพระมหาชนกทรงมีจิตใจที่เข้มแข็งกว่าคนธรรมดาทั่วไป และด้วยจิตใจที่เข้มแข็งนี้ทำให้พระองค์สามารถผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ซึ่งความเป็นผู้นำนั้นความเข้มแข็งเป็น พลังอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้นำประสบความสำเร็จ กล่าวคือ

ประการแรก ความเข้มแข็งช่วยให้พ้นภัย กล่าวคือ ภัยอันตรายประการต่าง ๆ นั้นล้วนเกิดขึ้นกับบุคคลทุกคน ต่างแต่เพียงว่าใครจะประสบภัยภัยมากน้อยกว่ากันเท่านั้น และใครจะสามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นภัยภัยนั้นไปได้ เช่นเดียวกับผู้นำทางการเมืองต้องประสบกับภัยประการต่างๆ ทั้งของส่วนตน และของส่วนรวมหรือภัยของประชาชนที่ตนเป็นผู้นำอยู่ หากผู้นำเป็นคนอ่อนแอเสีย ก็ไม่สามารถช่วยนำพาประชาชน หรือ ผู้ตามล่องพ้นเหตุอันตรายนั้นๆ ไปได้ ความเข้มแข็งจึงเป็นกำลังหรือพลังอย่างหนึ่งที่ผู้นำควรฝึกฝนให้เกิดขึ้นกับตน

ประการที่สอง ความเข้มแข็งช่วยในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ การแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องหนึ่งที่ผู้นำ กระทำอยู่ตลอดเวลา เพราะผู้นำต้องรับภาระในการแก้ไขปัญหาทุกชนิดในสังคม ทั้งที่เป็นปัญหาหาส่วนตัวของผู้นำเองและของส่วนรวม ซึ่งนอกจากกำลังสติปัญญาที่ผู้นำจะต้องมีแล้ว ความเข้มแข็งอันเป็นลักษณะส่วนตัว ซึ่งผู้นำก็ต้องฝึกฝนไว้อีกประการหนึ่ง เพราะความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ สามารถช่วยให้การแก้ไขปัญหาสำเร็จไปได้ดีกว่าครั้ง ในกรณีของพระมหาชนก พระองค์ทรงมีความเข้มแข็งทางด้านจิตใจและด้านกำลังกาย ซึ่งทำให้พระองค์ในเวลาที่ทรงแก้ไขปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทรงสามารถกระทำได้เลย อย่างไม่ต้องลังเล ซึ่งการกระทำดังนี้ ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มาจากความเข้มแข็งของพระองค์ด้วย

ประการที่สาม ความเข้มแข็งทำให้ไม่ต้องอับอายเพราะวิงวอนขอร้องต่อผู้อื่น กล่าวคือ บุคคลที่มีความเข้มแข็งอยู่เป็นพื้นฐาน จะไม่คร่ำครวญขอร้องให้ผู้อื่นช่วยเหลือตนอย่างง่าย ๆ ซึ่งนั่นก็จะไม่ทำให้ตนเองรู้สึกอับอายกับการกระทำของตน แม้ว่าการขอร้องให้ผู้อื่นช่วยเหลือในกิจที่เราไม่สามารถทำได้เองนั้น จะเป็นเรื่องปกติของสังคมก็ตาม หากแต่การขอร้องให้ผู้อื่นช่วยเราในแบบคร่ำครวญเพื่อให้เห็นใจในผลประโยชน์ของเราฝ่ายเดียวนั้น ไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้นำของหมู่ กลุ่ม ไม่ควรที่จะขอร้องแบบคร่ำครวญวิงวอนแต่ประการใด ควรจะมีกำลังใจที่เข้มแข็ง สามารถฝ่าฟันอุปสรรคไปได้เอง ซึ่งคุณสมบัติประการนี้พระมหาชนกทรงมีอยู่แล้วในพระองค์ จึงเร่งให้ความเป็นผู้นำของพระองค์เด่นชัดมากขึ้น โดยลำดับ

2.8 เห็นความสำคัญของความเพียร และ ปฏิบัติความเพียร

พระมหาชนกเป็นวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นว่าความเพียรก่อให้เกิดผลสำเร็จ พระมหาชนกถือเป็นสัญลักษณ์ของความเพียร โดยการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าพระมหาชนกเป็นแบบฉบับของความเพียรโดยแท้จริง เห็นได้อย่างชัดเจนในตอนที่ว่ายน้าในมหาสมุทร ที่ถือได้ว่าเป็น สัญลักษณ์แห่งการปฏิบัติความเพียรอันบริสุทธิ์

ดังข้อความในตอน ที่ พระมหาสัตว์เมื่อจะทำนามณีเมขลาให้จันนต่อถ้อยคำ จึงได้ตรัสคาถาต่อไปนี้ว่า

ดูก่อนเทวดา ผู้ใคร่แจ้งว่าการทำงานที่ทำ จะไม่ลุล่วงไปได้จริงๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะมีผู้ผลแห่งความเกียจคร้าน ดูก่อนเทวดา คนบางพวกในโลกนี้เห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบการทำงานทั้งหลาย การงานเหล่านั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์แก่ตนแล้วมิใช่หรือ คนอื่นๆในมหาสมุทรหมด เราคนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็นท่าน มาสถิตอยู่ใกล้ๆเรา เรานั้นจักพยายามตามสดิกำลัง จักทำความเพียรที่นุรุชควรทำ ไปให้ถึง ผังแห่งมหาสมุทร (พระมหาชนก 2540: 68)

พระมหาชนกเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของความเพียรเป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่าความเพียรก่อให้เกิดผลสำเร็จ ทรงระลึกอยู่เสมอว่าคนเราต้องมีความเพียร และความเพียรของพระองค์นี้เองที่ทำให้นางมณีเมขลาช่วยให้พระองค์รอดชีวิตมาได้ ความเพียรนี้เองที่ทำให้พระองค์ว่ายน้ำอยู่ได้เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน ความเพียรนี้เองที่ทำให้พระองค์ได้ครองราชสมบัติ ตลอดบทพระราชนิพนธ์ได้แสดงให้เห็นถึงความเพียรของพระมหาชนกอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นความเพียรที่จะต้องรู้ความจริงจากพระมารดา ความเพียรที่จะเอาราชสมบัติคืน และความเพียรของพระมหาชนกที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือความเพียรของพระองค์ในมหาสมุทร ไม่ว่าพระองค์จะทรงทำอะไรก็ทรงมีความเพียรนั้นประกอบด้วยเสมอ จึงกล่าวได้ว่าพระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของความเพียร และการที่พระองค์เป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของความเพียรอยู่เสมอ นั้นนับว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของพระองค์ด้วยเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังทำให้เห็นได้ว่าผู้นำทั้งหลายก็ควรเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของความเพียรและปฏิบัติความเพียรนั้นด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุว่าการเห็นความสำคัญ และลงมือปฏิบัติ นั้น เป็นขั้นตอนของการกระทำที่ต่างวาระกัน แต่เป็นความเกี่ยวเนื่องของกันและกัน โดยเฉพาะถ้าเป็นคุณสมบัติของผู้นำแล้ว จำเป็นที่จะต้องมิตั้งสองประการ กล่าวคือ ทั้งต้องปฏิบัติความเพียรในกิจ ในหน้าที่ของผู้นำ และการปฏิบัตินั้นก็ไม่ว่าจะปฏิบัติไปเรื่อยๆ สักๆแต่ว่าทำก็ไม่ คือ ต้องเห็นความสำคัญของกิจที่กระทำ นั้นด้วย คุณสมบัติประการดังกล่าวนี้เป็นคุณสมบัติแท้ ของพระมหาชนก ที่ทรงปฏิบัติและ

ทรงสามารถชี้แจงให้ผู้อื่น เห็นคุณค่าประโยชน์ของความเพียรนั้นด้วย เพราะพระองค์ทรงเป็นตัวอย่าง ในการแสดงออกด้านนี้ ซึ่งผู้นำนั้นนอกจากจะปฏิบัติความเพียรในด้าน การบริหาร การปกครอง รวมถึงการดูแลในทุกข์สุขของราษฎรแล้ว ยังต้องชี้แนะให้เขาเหล่านั้น เห็นถึงเหตุ และ ผล ของการ ปฏิบัตินั้นด้วย เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องของผู้ตาม

2.9 มีวาจามั่นคง รักษาสัตย์

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีวาจามั่นคงยืนหยัดในคำพูดของตน ไม่ว่าใครจะ พูดอย่างไร แต่ตนก็ยืนหยัดในคำพูดที่ตนพูดไว้อย่างนั้น เห็นได้ว่าไม่ว่านางมณีเมขลาจะกล่าว ว่าอย่างไรก็ตามแต่พระองค์ก็ทรงมั่นคงในคำพูดของตน ว่าความพยายามก่อให้เกิดผลสำเร็จ และทรง พูดให้นางมณีเมขลายอมรับความจริงในข้อนี้ นอกจากนี้ยังรักษาคำสัตย์ของตน เห็นได้จากเมื่อครั้ง ที่ทรงรับปากกับนางมณีเมขลาไว้ว่าจะตั้งสถาบันการศึกษา เมื่อทรงครองราชย์แล้วก็ทรงระลึกถึง คำพูดนั้นอยู่เสมอ และพระองค์ก็ทรงตั้งสถาบันการศึกษานั้นขึ้นมาในที่สุด แสดงให้เห็นว่าพระ มหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีวาจามั่นคงและรักษาสัตย์อยู่เสมอ

การมีวาจาสัตย์นั้น ถือเป็นความสำคัญประการต้นๆของการเป็นผู้นำ ไม่ว่าผู้ นั้นจะเป็นผู้นำกลุ่มชนธรรมดา หรือเป็นผู้นำทางการเมือง เพราะในสังคมทุกสังคมล้วนให้ ความสำคัญในเรื่องดังกล่าวนี้อยู่มาก จากความจริงที่ว่า มนุษย์ ไม่อาจที่จะอยู่เพียงผู้เดียวในโลก ได้ หากแต่ต้องอยู่กันเป็นหมู่เป็นกลุ่ม ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในหมู่กลุ่มนั้นจึงเป็น ความสำคัญอย่างยิ่ง และในความสัมพันธ์นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ กับ ผู้ตามถือว่ามี ความสำคัญเป็นระดับต้นๆ การรักษาสัตย์วาจานั้น ก็จัดเป็นความสัมพันธ์ในระดับนี้

ดังนั้นการที่ผู้นำจะคงรักษาสถานภาพของตนไว้ให้มั่นคงได้ สิ่งหนึ่งใน องค์ประกอบหลายอย่างก็คือ การรักษาความสัมพันธ์กับผู้อยู่ภายใต้ การนำ หรือ อยู่ภายใต้การ บังคับบัญชา และการเป็นผู้เป็นรักษาในสัตย์วาจานั้นก็จัดเป็นความสัมพันธ์นี้ด้วย ซึ่งพระมหากษัตริย์ ทรงมีความชัดเจนในพระองค์เอง ทรงเป็นผู้กล่าวคำสัตย์ และขณะเดียวกันก็เป็นผู้รับผิดชอบต่อ พระคำรัสของพระองค์ด้วย ซึ่งประการนี้ได้สะท้อนออกถึงว่า การเป็นผู้นำของพระองค์ที่จะสาน ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับราษฎรของพระองค์ ให้กลมเกลียวสมานฉันท์กันไปในทิศทาง เดียวกัน

สรุปได้ว่าพระมหากษัตริย์มีคุณสมบัติที่เด่นๆอยู่หลายประการด้วยกัน และ คุณสมบัติเหล่านั้นล้วนส่งผลต่อความเป็นผู้นำทางการเมืองของพระองค์ในลำดับต่อมา เพราะการ กระทำในปัจจุบันของบุคคล ย่อมมีส่วนสะท้อนมาจากเหตุที่เขาได้สร้างไว้ในอดีต พระมหากษัตริย์มี ลักษณะเช่นนั้น พระองค์ทรงเป็นผู้นำที่มหาชนให้การเคารพยกย่อง สรรเสริญ และกล่าวว่า พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำของประชาชน

ชาวเมืองมิลิตา ซึ่งความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์เหล่านี้ ล้วนแต่มาจากคุณสมบัติที่พระองค์ฝึกฝนตนเอง บ้าง เป็นสิ่งที่พระองค์ได้เรียนรู้เพิ่มเติมบ้าง เป็นสิ่งที่พระองค์พิจารณาพิจารณาในภาวะการณ์ปัจจุบัน บ้าง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว จัดเป็นองค์ประกอบและคุณสมบัติของผู้นำทั้งสิ้น ซึ่งผู้นำในปัจจุบัน ควรที่จะประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความสำเร็จในด้านการเป็นผู้นำของประชาชน

ตอนที่ 3 คุณสมบัติพิเศษด้านผู้นำของตัวละครในพระมหากษัตริย์

คุณสมบัติพิเศษของมหาบุรุษเป็นความพิเศษเฉพาะด้าน ซึ่งไม่เป็นสากลแก่บุคคล ทั่วไป กล่าวคือพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ ทั้งโดยชาติตระกูล กำลังสติปัญญา ความสามารถ กิริยามารยา รูปร่าง วรรณะ ซึ่งพระองค์มีความพิเศษ ดังนี้

3.1 เป็นคนมีบุญญาธิการหรือมีบุญบารมี

บารมี หรือ บุญญาธิการ หมายถึง คุณสมบัติพิเศษของบุคคล ซึ่งทำให้เขามีความแตกต่างจากคนธรรมดาและคนอื่น ๆ ทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลนั้นมีความสามารถที่เหนือมนุษย์ หรือ อย่างน้อยก็ต้องมีคุณสมบัติบางอย่างเป็นพิเศษ คุณสมบัติเหล่านี้มนุษย์ธรรมดาทั่วไปไม่มี แต่จะถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ได้มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคำว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ อาจจะเป็นพระเจ้าหรือสรวงสวรรค์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นตามที่คนเชื่อว่ามีอยู่ (ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ 2537: 103-104) ก็ได้ หากแต่มีลักษณะที่แตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป เพียงบางประการ ที่สำคัญคนที่มีบุญญาธิการก็ดำรงสถานภาพเป็นมนุษย์เหมือนกัน ต้องเวียนตายเวียนเกิด ประสบทุกข์และสุขคละเล้ากันไปด้วยเช่นกัน ดังนั้น คนมีบุญญาธิการจึงมีลักษณะแตกต่างจากมนุษย์ทั่วไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และลักษณะนั้นๆ ก็เป็นลักษณะเด่นๆ ที่ปรากฏชัด ในขณะเดียวกันมนุษย์ทั่วไปควรที่จะบำเพ็ญหรือปฏิบัติตามเยี่ยงอย่าง หรือแบบฉบับที่คนมีบุญญาธิการเขาประพฤติปฏิบัติ

ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายาม สืบให้เห็นอยู่ตลอดเวลาว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีบุญบารมีเหนือคนทั่วไป เห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนธรรมดาหลายประการ ซึ่งเป็นความสามารถที่เหนือมนุษย์ จากเนื้อความในตอนแรกที่ทรงประพันธ์ว่า “สัตว์ในครรภ์ของพระเทวีมิใช่สัตว์สามัญแต่เป็นมหาสัตว์ผู้มีบารมีเต็มแล้วมาบังเกิด” (พระมหากษัตริย์ 2540: 20) ทรงย้ำเตือนให้ผู้อ่านได้รับรู้ว่าพระมหากษัตริย์มิใช่คนธรรมดา เห็นได้จากคำว่า “พระมหาสัตว์” แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าคนธรรมดาทั่วไป

ในพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์เป็นตัวละครที่มีลักษณะเด่นที่แตกต่างไปจากมนุษย์ทั่วไป หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการ เนื่องจากพระมหากษัตริย์เป็นภพหนึ่งของ

พระพุทธเจ้า ในเรื่องจะเห็นได้ว่ามีการใช้ถ้อยคำเรียกพระมหากษัตริย์ด้วยความยกย่องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นการบ่งบอกเสมอว่า พระมหากษัตริย์มีลักษณะที่แสดงถึงความเป็นบุญบารมี คือ คำว่า “พระมหาสัตว์” ซึ่งจะเห็นได้ว่า คำนี้มี ความหมายถึงพระมหากษัตริย์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ย้าเตือนผู้อ่านเสมอว่า พระมหากษัตริย์ เป็นผู้มีบุญบารมี ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์จึงมีลักษณะเด่นและพิเศษกว่าตัวละครอื่น ๆ คือ มีความเป็นสมมติเทพ และมีความเป็นมนุษย์อยู่ในองค์เดียวกัน

ในฐานะตัวละครเอก พระมหากษัตริย์ เป็นตัวละครที่เป็นอุดมคติของมนุษย์ทั่วไป คือ มีชาติกำเนิดอันสูงส่ง เก่งกล้าสามารถ มีข้อบกพร่องน้อย และเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยบุญญาธิการ ความเป็นบุญบารมียังเป็นสิ่งที่ช่วยคุ้มครองพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์จึงได้รับความช่วยเหลือจากเทพเทวดาต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะได้รับความเดือดร้อนในเรื่องใด ๆ แต่ด้วยพระองค์เป็นผู้ที่มีบุญบารมีจึงมักมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการแสดงถึงพระเดชานุภาพของพระองค์ ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่กล่าวว่า สัตว์ในครรภ์ของพระเทวีนันมิใช่สัตว์สามัญ แต่เป็นมหาสัตว์ผู้มีบารมีเต็มแล้วมาบังเกิด ด้วยเดชานุภาพแห่งพระมหาสัตว์นั้นบันดาลให้ภพของท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการร้อน ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาเหตุการณ์แล้วทรงดำริว่า “สัตว์ที่บังเกิดในครรภ์ของพระเทวีมีบุญมาก เราควรจะไปที่นี่” จึงเณรมิตเกวียนมีประทุนเป็นเครื่องปกปิด จัดตั้งเตียงไว้ในเกวียนนั้น เณรมิตคนเหมือนคนแก่ แล้วขับเกวียนไปหยุดที่ประตูศาลาที่พระเทวีประทับอยู่” (พระมหากษัตริย์ 2540: 20)

ตอนที่กล่าวว่า “ด้วยอาณภาพแห่งพระโอรสของพระองค์ ในกาลที่พระเทวีจะเสด็จขึ้นเกวียน แผ่นดินได้หนุนพองขึ้นตั้งจดท้ายเกวียน” (พระมหากษัตริย์ 2540: 23)

ตอนที่กล่าวว่า ขณะนั้นมีพราหมณ์ผู้เพ่งมณฑคนหนึ่งชาว กาลจัมปาจะเป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ พร้อมด้วยมาณพประมาณห้าร้อยคนแวดล้อมเดินไปเพื่ออาบน้ำ แลดูมาแต่ไกลเห็นพระเทวีนัน มีพระรูปงามยิ่งสมบุรณ์ด้วยความงามเป็นเลิศ ประทับอยู่ ณ ศาลานั้น ด้วยอาณภาพแห่งพระมหาสัตว์ผู้บังเกิดในพระครรภ์ของพระเทวี พอเห็นเท่านั้น “ก็เกิดสินหา รวากะว่าเป็นน้องสาวของตน” (พระมหากษัตริย์ 2540: 30)

พระมหากษัตริย์มิใช่บุคคลธรรมดาแต่เป็นผู้ที่มีบารมีมากและบุญบารมีของพระองค์ก็มักจะแสดงอาณภาพให้เห็นอยู่เสมอ บุญบารมีของพระองค์ทำให้พระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากเหล่าเทพเทวดา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแม้แต่เทพเทวดายังสามารถรับรู้ได้ถึงความเป็นบุญบารมีของพระองค์ ถึงขนาดที่ว่าเมื่อพระองค์อยู่ในครรภ์ยังสามารถทำให้ภพของท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการร้อน จนท้าวสักกเทวราชต้องรีบมาช่วยเหลือ เนื่องจากผู้ที่มีบุญบารมีกำลังได้รับความเดือดร้อน และอาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีบุญบารมีเหนือกว่า

ท้าวสักกเทวราช ทำให้ท้าวสักกเทวราชต้องคอยช่วยเหลือพระองค์ หรือในตอนที่จะเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติด้วยอาณานิคมแห่งอนุบาภิรมย์ของพระมหากษัตริย์ทำให้แผ่นดินของพระองค์ขึ้นเพื่อรองรับพระเทวากับพระมหากษัตริย์ ซึ่งแม้แต่กระทั่งแผ่นดินก็ยังรับรู้และยอมรับในอนุบาภิรมย์ของพระมหากษัตริย์

อนุบาภิรมย์ของพระมหากษัตริย์ยังปรากฏให้คนทั่วไปได้เห็นด้วย ดังเช่นในตอนที่จะแสดงอาณานิคมทำให้เมื่อพราหมณ์มหาศาลเห็นพระเทวีก่อนครั้งแรก ก็เกิดความรักใคร่เอ็นดู เหมือนกับว่าพระเทวีก่อนเป็นน้องสาวของตน และช่วยเหลือให้พระเทวีก่อนได้พักอาศัยอยู่กับตน ด้วยความมีอนุบาภิรมย์นี้ทำให้เห็นได้ว่า ผู้มีอนุบาภิรมย์ไม่ว่าอยู่ที่ใดหรืออยู่ในสถานะใดก็ย่อมได้รับความช่วยเหลือจากเหล่าเทพเทวดาอยู่เสมอ อีกทั้งยังกล่าวได้ว่า เทพเทวดาทั้งหลายมีหน้าที่คุ้มครองปกป้องรักษาผู้ที่มีอนุบาภิรมย์ด้วยเช่นกัน และ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความมีอนุบาภิรมย์ และความสามารถที่เหนือมนุษย์ของพระมหากษัตริย์อยู่ตลอดเวลา รวมความว่าอนุบาภิรมย์นั้นหมายถึง อาณานิคมที่เหนือจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ จะเป็นไปได้โดยปกติ กล่าวคือ มีลักษณะพิเศษ การกระทำที่พิเศษ อันไม่น่าจะเป็นไปได้ เช่น ความแข็งแกร่งที่เหนือความแข็งแกร่งของมนุษย์ทั่วไปจะทำได้ เป็นต้น หรือรูปลักษณะพิเศษ เช่น มีรัศมีเปล่งออกมา มีสีผิวผิดแปลกจากคนทั่วไป คือ มีผิวสีทอง เป็นต้น และมีลักษณะอื่นๆ อันประกอบกัน จนทำให้ดูหรือรู้สึกว่าคุณค่าสูงส่งกว่าคนทั่วไป ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนต่างๆ ดังนี้

3.1.1 ทรงว่ายน้ำได้เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน

เมื่อครั้งที่เรือแตกและกำลังจะจมลงในมหาสมุทรนั้นพระมหากษัตริย์ทรงต้องว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรเป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่จะกล่าวว่า “มหาสัตว์ทรงว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรอยู่ 7 วัน” (พระมหากษัตริย์ 2540: 58) ในขณะที่มหาชนต่างจมลงในมหาสมุทรบ้างก็เป็นภิกษุของสัตว์ทะเล แต่พระองค์กลับทรงรอดชีวิตแต่เพียงผู้เดียว หากพระองค์ไม่สามารถว่ายน้ำอยู่ได้ถึง 7 วัน 7 คืน นางมณีเมขลาก็จะไม่เห็นพระองค์ และไม่ได้ช่วยเหลือพระองค์ไว้ จากในตอนที่จะกล่าวว่า “นางมณีเมขลาได้ตรวจตรามหาสมุทรเป็นเวลาเจ็ดวัน เล่ากันว่า นางเสวยทิพย์สมบัติเพลินมิได้ตรวจตรา บางอาจารย์กล่าวว่า นางเทพธิดาไปเที่ยวสมาคมเสีย นางคิดได้ว่า “วันนี้เป็นวันที่เจ็ดที่เราได้ตรวจตรามหาสมุทรมิเหตุอะไรบ้างหนอ” เมื่อนางตรวจดูก็เห็นพระมหากษัตริย์” (พระมหากษัตริย์ 2540: 66) เพราะเหตุใดนางมณีเมขลาตรวจตรามหาสมุทรในวันที่ 7 พอดีจึงทำให้นางเห็นพระมหากษัตริย์ เพราะเหตุใดพระมหากษัตริย์จึงสามารถว่ายน้ำได้เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน และเพราะเหตุใดนางมณีเมขลาถึงช่วยพระองค์ไว้ เหตุใดพระองค์จึงไม่เป็นเหยื่อของสัตว์ทะเล และไม่ถูกสัตว์ทะเลทำร้าย เหตุใดคนอื่น ๆ ถึงล้มตายไปทั้งหมดเหลือเพียงแต่พระองค์เพียงผู้เดียว จากตรงนี้ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่าเพราะคนอื่น ๆ ไม่มีอนุบาภิรมย์อย่างเช่นพระองค์ อนุบาภิรมย์ที่ทำให้

พระองค์ทรงว่ายน้ำอยู่ได้เป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน บุญบารมีที่ทำให้พระองค์ได้พบกับนางมณีเมขลา บุญบารมีที่จะคอยคุ้มครองปกป้องรักษาให้พระองค์ทรงอยู่รอดปลอดภัย

ในประเด็นดังกล่าวนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงนัยที่ทรงแสดงถึงความต่อเนื่องของความพยายาม ซึ่งความต่อเนื่องดังกล่าวนี้ทรงมุ่งเน้นถึงความต่อเนื่องชนิดที่ไม่ขาดระยะ หรือขาดช่วงในระหว่าง โดยมีองค์ประกอบที่ชัดเจน กล่าวคือ พระมหาชนกมีความตั้งใจอย่างยิ่งที่จะเอาชนะอุปสรรคที่เกิดขึ้น ทรงทำพระองค์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ คือ พระองค์ไม่นำทรัพย์สินใดๆ ติดตัวในขณะที่พระองค์กระโดดลงว่ายน้ำ ชำยังเอาผ้าถุงไปชุบน้ำมันเพื่อไม่ให้ผ้าอมน้ำ เพื่อไม่ให้สัตว์น้ำเข้าใกล้พระองค์ และสุดท้ายพระองค์ทรงกำหนดทิศทางที่จะไป ซึ่งองค์ประกอบที่ครบถ้วนชัดเจน ดังที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ เป็นความชัดเจนที่จะทำให้ตัวละครดำเนินต่อไปได้ ไม่ขาดตกบกพร่องหรือมีข้อโต้แย้งในภายหลัง

หากแต่นัยที่พระองค์ทรงต้องการสื่อออกมาก็คือ ความพยายามอย่างต่อเนื่องของผู้นำ ซึ่งถ้าหากนำองค์ประกอบที่มีอยู่ครบอย่างชัดเจนของผู้นำแต่ละท่าน มาศึกษาและเพิ่มความพยายามอย่างต่อเนื่องเข้าไปกำกับ ก็จะสอดคล้องกับความมุ่งหมายที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสื่อออกมา อย่างเช่น ผู้นำทางการเมืองของไทย ที่มีองค์ประกอบชัดเจน คือ มีพรรคการเมืองรองรับ มีฐานเสียง มีกฎหมายรองรับ มีสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบบนี้เป็นต้น เมื่อผู้นำได้ถูกเลือกคัดสรรเข้ามา สิ่งที่คุณำต้องทำก็คือ จัดการแก้ไข พัฒนา และนำพาการบริหารไปให้ถึงจุดหมาย แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้นำทุกท่านต้องประสบก็คือ ปัญหาอุปสรรค ซึ่งทุกยุคทุกสมัยผู้นำจะต้องประสบกับอุปสรรคทางการเมือง ทางการบริหารการปกครองไม่มากก็น้อย และทุกคนอีกเช่นกันต้องพยายามฟันฝ่าอุปสรรคปัญหานั้นๆ ไปให้ได้ ซึ่งประเด็นสำคัญอยู่ที่ ผู้นำแต่ละท่านจะมีความพยายามต่อเนื่องหรือไม่ในการเอาชนะปัญหาอุปสรรคนั้นๆ เนื่องจากความต่อเนื่องในการเอาชนะ ปัญหาอุปสรรคต่างๆ เป็นความสำคัญ เป็นองค์ประกอบในทางปฏิบัติที่ผู้นำจะต้องกระทำอย่างจริงจัง นัยของการว่ายน้ำตลอด 7 วัน 7 คืน ของพระมหาชนกจึงอยู่ตรงนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามสื่อออกให้เห็นถึงความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ความมุ่งมั่นแน่วแน่ของพระมหาชนกเพื่อจะเอาชนะปัญหาอุปสรรคให้ได้ นั่นเป็นสำคัญ เมื่อนัยเป็นดังนี้ ความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องในการแก้ปัญหาอุปสรรคของผู้นำทางการเมืองจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งมั่นที่จะแสดงออก

3.1.2 แข็งแรงมีกำลังมาก

พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่มีพระกำลังมากตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ทรงมีร่างกายที่แข็งแรงกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด มิได้สร้างขึ้นมาในภายหลัง ความแข็งแรงของพระองค์นี้กล่าวถึงไว้ในหลายตอนด้วยกัน เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ยังทรง

พระเยาว์เมื่อเล่นกับเด็กอื่นทั่วไปหากโดนเด็กอื่นรังแกก็จะทรงดีทำให้เด็กเหล่านั้นทั้งเจ็บทั้งร้องไห้ เห็นได้ว่าพระองค์ทรงแข็งแรงและมีพระกำลังมากกว่าเด็กคนอื่น ๆ การที่เด็กคนหนึ่งจะทำให้เด็กคนอื่น ๆ กลัวนั้นอาจไม่ใช่เรื่องยาก แต่ด้วยความที่พระมหาชนกเป็นผู้ที่มีพระกำลังมากกว่าเด็กทั่วไปหลายเท่าตัว ทำให้เด็กเหล่านั้นเกรงกลัวพระองค์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของพระองค์

ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่กล่าวว่า “พระกุมารนั้น ทรงเจริญวัยก็เล่นกับพวกเด็ก เด็กพวกใดรังแกทำให้พระกุมารขัดเคืองพระกุมารก็จับเด็กพวกนั้นให้มันแล้วตี ความที่พระองค์มีพระกำลังมาก” (พระมหาชนก 2540: 38)

ในตอนที่เราจะจมลงในมหาสมุทรแล้วพระองค์ทรงสามารถกระโดดน้ำไปได้ไกลพ้นจากฝูงปลาและเต่าไปได้ ซึ่งเป็นระยะไกลถึง 70 เมตร หากพระองค์ไม่ทรงมีร่างกายที่แข็งแรง และมีกำลังมากแล้วคงไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ในตอนนี้นอกจากจะกล่าวถึงความที่พระองค์มีพระกำลังมากแล้วยังเห็นได้ว่าความสามารถของพระองค์นี้มีมากกว่าบุคคลธรรมดาหลายเท่าตัว เพราะบุคคลธรรมดาไม่สามารถที่จะกระโดดไปได้ไกลขนาดนั้น และในความเป็นจริงแล้วคงไม่มีมนุษย์ผู้ใดสามารถทำเช่นนั้นได้ แต่ด้วยความที่พระองค์มิใช่คนธรรมดาแต่เป็นผู้ที่มีบุญบารมีมากจึงทำให้พระองค์สามารถทำเช่นนั้นได้

ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่กล่าวว่า “มหาสัตว์เสด็จไปทรงยืนที่ยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิศว่า เมืองมิลินทอยู่ทิศนี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดง ล่วงพ้นฝูงปลาและเต่า ไปตกในที่สุด อุสภะหนึ่ง (๗๐ เมตร) เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก” (มหาชนก 2540: 5)

หรือในตอนที่กล่าวว่า “จำแต่เดิมนั้นพระมหาสัตว์เป็นไปอยู่ในคลื่นซึ่งมีลีดังแก้วมณี เหมือนท่อนต้นกล้วยทอง ข้ามมหาสมุทรด้วยกำลังพระพาหาพระมหาสัตว์ทรงว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน เหมือนว่ายน้ำข้ามวันเดียว” (มหาชนก 2540: 58) การที่คนธรรมดาจะว่ายน้ำอยู่ได้ถึง 7 วันก็นับว่าเป็นเรื่องยากและเหลือเชื่อแล้วและการที่จะว่ายอยู่ 7 วันและเหมือนกับว่าว่ายอยู่แค่วันเดียวย่อมเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แต่ด้วยความที่พระมหาชนกมิใช่คนธรรมดาทั่วไปแต่เป็นผู้ที่มีบารมีพระองค์จึงสามารถทำเช่นนั้นได้

อีกตอนที่แสดงให้เห็นถึงความแข็งแรงและพระกำลังมากของพระมหาชนก คือ ในตอนที่พระองค์สามารถยกสหัสตามธูซึ่งหนักถึง หนึ่งพันแรงคน หมายถึง ธนูที่ใช้แรงคนโก่งหนึ่งพันคน แต่พระมหาชนกโก่งได้ง่ายเหมือนธนูติดฝ้ายของสตรี ด้วยความที่พระมหาชนกเป็นผู้ที่มีความแข็งแรงและมีพระกำลังมากกว่าบุคคลธรรมดาหลายเท่าตัว พระองค์จึงสามารถทำได้และทำได้สบาย เหมือนกับ โก่งธนูที่ติดได้ด้วยเส้นใยฝ้ายของเสื้อผ้าสตรี ธนูที่ต้องใช้คนโก่งถึงหนึ่งพันคนแต่พระองค์คนเดียวก็สามารถโก่งได้ แสดงให้เห็นถึงพระเดชานุภาพของ

พระองค์ คนทั้งมิดิแลนกร ไม่ว่าจะเป็นเหล่าอมาศย์ ข้าราชการบริพาร หรือประชาชนไม่สามารถทำได้ อย่างเช่นพระองค์ การที่พระองค์ทรงทำได้นั้นแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของพระองค์ บุญบารมีที่พระองค์จะได้เป็นกษัตริย์แห่งมิดิแลนกร และอาจกล่าวได้ว่า สหสตามธนูนี้มีไว้สำหรับผู้ที่มีบุญบารมีเท่านั้น

จากเนื้อความในตอนต่าง ๆ นี้ ทำให้เห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงและมีพระกำลังมาก มากกว่าบุคคลธรรมดา และด้วยพระกำลังอันมหาศาลนี้ทำให้พระองค์สามารถทำอะไรได้หลาย ๆ อย่างที่คนทั่วไปไม่สามารถทำได้ แสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของพระองค์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะพิเศษเฉพาะของพระองค์ และในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ สำเร็จผลได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ คุณลักษณะพิเศษนั้นมักจะมักกับผู้นำอยู่ในทุกยุคสมัย ต่างแต่ว่าจะมีคุณลักษณะพิเศษในด้านใด หรือเด่นในด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ เพราะมีให้เห็นอยู่เป็นประจำ

เหตุผลที่สำคัญอีกประการก็คือ ผู้นำที่มีบุญบารมีนั้น มักจะมีผู้คอยให้ความช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆ กล่าวคือ ผู้นำมิใช่คนที่ทำงานแต่เพียงผู้เดียว เพราะแม้แต่ผู้นำที่เป็นจอมเผด็จการ ก็ยังมีผู้ช่วยอำนวยความสะดวกให้ รับใช้ใกล้ชิด นำกิจการงานนั้น ไปปฏิบัติเต็มความสามารถ ผู้นำในระบอบประชาธิปไตยก็เช่นกัน ก็มีทีมงานที่มีความรู้ความสามารถ มาคอยให้คำปรึกษาแนะนำ และนำงานไปปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จ ผู้นำในแบบของ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็เป็นประดุจเดียวกัน ดังนั้นด้วยความที่พระมหากษัตริย์จะได้เป็นผู้นำในกาลต่อมา จึงมีผู้คอยช่วยเหลือพระองค์อยู่ตลอดเวลา แม้พระองค์ได้ครองราชย์มาเป็นผู้นำทางการเมืองแล้ว ก็ยังมีพราหมณ์มหาศาล มาคอยให้คำปรึกษาข้อราชการแก่พระองค์ ซึ่งในมิติหนึ่งก็ต้องกล่าวว่า เป็นด้วยบุญบารมีของพระองค์ ที่ทำให้มีคนคิด เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด

ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์ นอกจากพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้นำบารมีแล้ว พระโปลงนาก็ถือเป็นผู้ที่มีบารมีเช่นกันเห็นได้จากตอนที่พระโปลงนากลูกของจำและทรงตั้งสังฆาธิฐานจนเครื่องจองจำนั้นหลุดออก แสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของพระโปลงนากและการที่พระองค์เป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคง เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตน ทำให้ตนสามารถหลุดพ้นจากการจองจำนั้นได้ หากเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่มีบุญบารมีแล้ว คงไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่เหลือเชื่อถือว่า เป็นเพราะอำนาจพิเศษของพระโปลงนาก เพราะอยู่ดี ๆ เครื่องจองจำเหล่านั้นคงไม่สามารถหลุดออกมาเองได้ และคงไม่ใช่ว่าใครก็ตามที่ตั้งสังฆาธิฐานแล้ว จะทำให้เครื่องจองจำนั้นหลุดออกได้ แต่เป็นเพราะพระโปลงนากเป็นผู้ที่มีบุญบารมีพระองค์ทรงมีความสามารถเหนือมนุษย์ทั่วไป เมื่อพระองค์ทรงตั้งสังฆาธิฐานจึงทำให้เครื่องจองจำนั้นหลุดออก แม้แต่ประตูก็เปิดให้พระองค์ออกไปได้อีก จากเหตุการณ์นี้ทำให้

กล่าวได้ว่าผู้ที่มีบุญบารมีย่อมแคล้วคลาดปลอดภัย ไม่มีอันตรายใด ๆ ทำร้ายได้ ดังเช่นพระโปลงนก
อีกทั้งพระองค์ยังเป็นเชื้อพระวงศ์ซึ่งถือเป็นลักษณะของผู้ที่มีบุญบารมีด้วยเช่นกัน

เห็นได้จากเนื้อความในตอนที่กำลังว่า “พระโปลงนกจึงถูกจองจำและ
ควบคุม รักษาในคุกหาสน์ ใกล้พระราชนิเวศ พระโปลงนกทรงตั้งสัจจาธิฐานว่า “ถ้าข้าพเจ้าคิด
ไม่ซื่อกับพระเชษฐาจริง เครื่องจองจำจงคงตรึงมือเท้าของข้าพเจ้า แม้ประตูก็จงคงปิดสนิทถ้า
ข้าพเจ้ามิได้คิดคดทรยศ เครื่องจองจำ จงหลุดจากมือและเท้าของข้าพเจ้า แม้ประตูก็จงเปิด ทันใด
นั้นเครื่องจองจำได้หักลงเป็นท่อนๆ แม้ประตูก็เปิดกว้าง” (พระมหานก 2540: 4-5) จากข้อความที่
ปรากฏนั้น พระโปลงนกทรงมีบุญบารมีเป็นเครื่องนำทาง ให้พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ หรือ
ก็คือ ได้เป็นผู้นำของพสกนิกรชาวเมืองมิดิลานนั่นเอง

ที่สำคัญความพิเศษ หรือลักษณะที่เด่นๆ นั้น ผู้นำคนใดจะนำมาใช้ให้เกิด
ประโยชน์กับการเป็นผู้นำของตน เพราะความพิเศษของมนุษย์นั้นย่อมมีความสำคัญ มีความหมายที่
เป็นประโยชน์อยู่ในตนเอง อย่างเช่น ความพิเศษที่สามารถแสดงออกให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้เห็น ซึ่ง
ก็เป็นจุดสนใจประการหนึ่ง ตามสามัญธรรมดาของมนุษย์ เนื่องจากความสนใจของมนุษย์เรานั้น
เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่ความศรัทธา เกิดความเคารพนับถือและ ขอมปฏิบัติตามในเวลา
ต่อมา ดังนั้นความสามารถพิเศษ หรือ ความพิเศษในเชิงบุญบารมีนั้น ย่อมสามารถกระตุ้นความ
สนใจของมนุษย์ให้เกิดความสนใจได้ และผลที่ตามมาก็คือ สิ่งที่น่าได้นำเสนอต่อเขาเหล่านั้น
และเขาเหล่านั้นก็ได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเกิดผลเป็นรูปธรรม ความพิเศษหรือลักษณะเด่นเฉพาะ
จึงมีคุณประโยชน์โดยลักษณะอย่างนี้

โดยรวมแล้วบารมีหรือบุญญาธิการ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชนิพนธ์ถึงนั้น เป็นลักษณะของการสั่งสมความดีที่บุคคลกระทำ กล่าวคือ สั่งสมมาเป็นระยะ
เวลานาน ชนิดที่เรียกว่าข้ามภพข้ามชาติเลยทีเดียว นับสำคัญประการหนึ่ง ที่พระองค์ทรงพยายาม
นำเสนอ ต่อสาธารณชนก็คือ การจะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้ประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ให้
ประสบความสำเร็จนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย บุคคลต้องมีความพากเพียรพยายาม บำเพ็ญ สั่งสม เรื่องนั้นอยู่
บ่อยๆ กระทำให้เป็นความเคยชินและไม่ทอดทิ้งต่อเป้าหมาย อย่างเช่น พระมหานกที่ทรงพยายาม
สื่อออกให้เห็นว่า ทรงว่ายนํ้าอยู่ถึง 7 วัน 7 คืน ซึ่งเป้าหมายก็คือ การถึงฝั่ง การว่ายนํ้าคือความ
พยายามอย่างที่สุด และเหตุที่พระมหานกทรงไปถึงริมฝั่งได้ โดยความช่วยเหลือจากผู้อื่นนั้น เป็น
เพราะบุญบารมีที่พระองค์ทรงสั่งสมไว้มากแล้วนั่นเอง ซึ่งภายใต้วรรณกรรมนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรง
เน้นให้เห็นว่า บุคคลจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นนั้น ส่วนใหญ่เขาต้องเป็นผู้บำเพ็ญความดีมา
ก่อน และต้องสั่งสมมาเป็นเวลานาน

ดังนั้น บารมีของผู้นำทางการเมือง จึงเป็นเรื่องหนึ่งที่พระองค์ทรง
แสดงออกผ่านบทพระราชนิพนธ์ ซึ่งน่าจะหมายถึง การสั่งสมความดีของผู้นำแต่ละท่านๆ
โดยเฉพาะหากพิจารณาในบริบทที่แคบในส่วนของสังคมไทยนั้น ผู้นำทางการเมืองที่เราทราบถึง
ภูมิหลังของแต่ละท่านนั้น จะทราบว่า การสั่งสมความดีของแต่ละท่าน มีมากน้อยไม่เท่ากัน ดังนั้น
บารมีทางการเมืองจึงมีแตกต่างกันมากน้อยไม่เท่ากันด้วย ซึ่งก็เป็นสถานะที่สมเหตุสมผล หากพิจารณา
ในประเด็นว่า บารมีทางการเมืองของผู้นำแต่ละท่านมีประโยชน์อย่างไรก็สามารถพิจารณาได้จาก
การบรรลุถึงเป้าหมายของผู้นำทางการเมืองท่านนั้นๆ ได้ เช่น ผู้นำพรรคที่ได้เป็นผู้นำรัฐบาลและ
สามารถนำนโยบายที่พรรคของตนประกาศหาเสียงไว้ มาขับเคลื่อนให้เป็นผลในทางปฏิบัติได้จริง
หรือสามารถควบคุมกติกามารยาทางการเมือง ให้รัฐบาลของตนสามารถอยู่บริหารประเทศได้ครบเทอม
ย่อมเป็นสิ่งชี้วัดบารมีทางการเมืองได้เป็นอย่างดี เนื่องจากถ้าผู้นำที่มีบารมีสูงๆ แสดงออกโดยการ
ชี้นำหรือแสดงความประสงค์ ต้องการให้ประเทศขับเคลื่อนไปในทิศทางใด เรื่องนั้นๆ ก็จะดำเนิน
ไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด ซึ่งนี่เป็นนัยประการหนึ่ง ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงออกผ่านบทพระ
ราชนิพนธ์

3.2 เป็นเชื้อพระวงศ์เกิดในตระกูลกษัตริย์

คุณสมบัติอีกประการที่ทำให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำแบบบารมี คือ พระองค์
ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ เกิดในตระกูลกษัตริย์ เป็นโอรสของพระอริยชนก กษัตริย์แห่งกรุงมิถิลานคร
กับพระเทวี ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ไม่สามารถสร้างขึ้นมาได้ภายหลัง
หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นผู้ที่มีบารมีมาตั้งแต่เกิด เพราะด้วยความเป็นจริงแล้ว ผู้เป็นเชื้อพระวงศ์
ย่อมเป็นผู้มีบารมีได้รับการยกย่องสรรเสริญ มากกว่าสามัญชนธรรมดา

เนื้อความที่แสดงให้เห็น ถึงความมีบารมีของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ยังทรงพระ
เยาว์ เด็กอื่น ๆ ต่างก็เกรงกลัวพระองค์ ในเนื้อความยังกล่าวถึง บารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่
เป็นเชื้อพระวงศ์ กล่าวว่า “และด้วยความที่เป็นผู้เข้มงวดเพราะมานะ โดยที่พระองค์เกิดในตระกูล
กษัตริย์ที่ไม่เจือปนทำให้พวกเด็กเหล่านั้นทั้งเจ็บทั้งกลัว จึงร้องไห้เสียงดัง” (พระมหากษัตริย์
2540: 39) คุณสมบัติพิเศษประการนี้ ถือเป็นเรื่องเฉพาะกับพระมหากษัตริย์เท่านั้น

หากแต่ ในแนวทางของการเป็นผู้นำทางการเมืองนั้น ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงนั้น
โดยเฉพาะในตระกูลของกษัตริย์ ย่อมมีมานะที่สูงด้วยเช่นกัน และก็เพราะมานะของกษัตริย์นี้เองที่
สามารถทำให้ทรงมีความพยายามมากกว่าคนสามัญชนธรรมดาทั่วไป เพราะว่า มานะของกษัตริย์นั้น
หมายถึง ความถือพระองค์ มิได้มีความหมายว่าความพยายามดังความหมายทั่วไป ในด้านการเป็น
ผู้นำนั้น มานะของกษัตริย์ย่อมสร้างแนวทางที่แข็งแกร่ง ซึ่งแนวทางดังกล่าวนี้มีเป้าหมายที่ชัดเจน

เป็นปลายทาง ดังนั้นพระมหากษัตริย์ได้สะท้อนออกถึง มานะความเป็นกษัตริย์ของพระองค์ จนกระทั่งมาประทับอยู่ที่เป้าหมายสูงสุดของพระองค์ ซึ่งก็คือ ผู้นำสูงสุดของปวงชนนั่นเอง

และยังมีนัยอีกบางประการที่สะท้อนถึง ความที่ผู้นำเกิดในตระกูลสูง กล่าวคือ ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงนั้น ย่อมมี “โอกาส” มากกว่าคนธรรมดาทั่วไป ด้วยเหตุว่า ตระกูลหรือราชสกุล ชั้นสูงนั้น เป็นแหล่งที่เพียบพร้อมด้วยปัจจัยประการต่างๆ เมื่อความพร้อมมีอยู่สูง โอกาส ในอันที่จะกระทำการใดเรื่องหนึ่ง ให้สำเร็จลุล่วงลงไปในนั้นก็มิได้อยู่สูงเช่นกัน ในกรณีของพระมหากษัตริย์นั้น พระองค์ก็ทรงได้รับการสนับสนุน ทุนทรัพย์จากพระมารดา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวมาเป็นผู้นำในที่สุด ซึ่งก็ต้องนับว่าพระองค์มีโอกาสมากกว่าคนอื่นๆ และด้วยความเป็นผู้นำที่ชัดเจนของพระองค์นั้น พระองค์ก็ได้ทรงใช้โอกาสนั้นนั้นก่อเกิดประโยชน์มากที่สุด ในการเป็นผู้นำ

3.3 มีรูปโฉมสง่างาม และมีลักษณะของมหาบุรุษลักษณะ

ลักษณะพิเศษอีกประการที่แสดงให้เห็นถึงความมีบารมีของพระมหากษัตริย์แตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไป เป็นสิ่งที่ติดตัวพระองค์มาตั้งแต่ประสูติ มิได้สร้างขึ้นมาในภายหลัง คือ พระองค์ทรงมีรูปโฉมที่งดงาม เพราะหาใช่ทุกคนไม่ที่จะมีรูปโฉมที่งดงาม แม้ปรารถนาที่จะมีรูปโฉมที่งดงามเพียงใดก็ไม่สามารถมีได้

ตอนที่กล่าวถึงรูปโฉมที่งดงามของพระมหากษัตริย์เมื่อความความว่า “เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี เป็นผู้ทรงมีรูปโฉมอันอุดม” (พระมหากษัตริย์ 2540: 46)

ความมีรูปโฉมที่งดงามของพระมหากษัตริย์เห็นได้อย่างชัดเจน เมื่อครั้งนั้นที่พระองค์สามารถทำให้พระนางสิวลีเทวีพอพระทัย เพราะพระมหากษัตริย์จะได้ครองราชย์ก็ต่อเมื่อไขปัญหาของพระโปลกชนได้ และสามารถทำให้พระนางสิวลีเทวีพอพระทัย ซึ่งพระมหากษัตริย์นอกจากจะไขปัญหาได้แล้วยังสามารถทำให้พระนางสิวลีเทวีพอพระทัยได้อีกด้วย เห็นได้จากพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่โปรดปรานของพระนางสิวลีเทวีตั้งแต่แรกพบ หากพระองค์ไม่ทรงมีรูปโฉมที่งดงามแล้ว คงเป็นไปได้ยากที่จะเป็นที่ถูกพระทัยตั้งแต่แรกพบ ถึงขนาดกับยื่นพระหัตถ์ให้เกาะ

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งที่พบในพระมหากษัตริย์ ซึ่งปรากฏในหลักพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงลักษณะของผู้นำที่ยิ่งใหญ่ หรือ มหาบุรุษลักษณะของมหาบุรุษว่า มี 32 ประการ เช่น พื้นฝ่าเท้าเรียบเสมอกัน รูปเท้าดุจสังข์ว่า กายตรงเหมือนกายพรหม คางดุจคางราชสีห์ เขี้ยวสีขาวงาม สีสิวกายดุจทอง เป็นต้น

ลักษณะมหาบุรุษลักษณะทั้ง 32 ประการนี้ เป็นลักษณะที่ปรากฏทางกายภาพ ซึ่งบ่งบอกความเป็นบุรุษ ผู้มีบุญญาธิการ มีคุณธรรมสูงส่ง เหมาะกับการเป็นผู้ปกครอง ซึ่งสามารถจะปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรม นำความเจริญและความสงบสุขมาสู่บ้านเมือง ซึ่งพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ทรงมีลักษณะของปรีศลักษณะอยู่บ้างคือ มีผิวสีทอง เห็นได้จากเนื้อความในตอนที่ พระมารดาของพระมหากษัตริย์ ให้ประสูติกาลแก่พระองค์ว่า “ไม่นานนักพระนางก็ประสูติพระ โอรส มีวรรณะดังทอง” (พระมหากษัตริย์ 2540: 38)

แสดงให้เห็นว่าในพระมหากษัตริย์นั้น ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำในเรื่อง ของลักษณะ ปรีศลักษณะ 32 ประการนี้ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้นำที่ดีควรมีลักษณะดังกล่าว ซึ่ง พระมหากษัตริย์ก็มีลักษณะของปรีศลักษณะอยู่บ้าง คือมีผิวกายสีทอง ซึ่งจัดเป็นคุณสมบัติพิเศษของ พระมหากษัตริย์ประการหนึ่ง ที่แตกต่างจากบุคคลสามัญทั่วไป

การมีบุคลิกดีรูปร่างสูงสง่า ผู้ที่มีบุคลิกดีรูปร่างสูงสง่าย่อมเป็นที่เกรงขาม รวมทั้งคนส่วนใหญ่ยังให้การยอมรับในลำดับแรกๆว่าบุคคลนั้นเป็นผู้นำได้ พระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีบุคลิกดีรูปร่างสูงสง่า หากที่มิได้ ในบทพระราชนิพนธ์ได้ กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้ที่มีบุคลิกดีรูปร่างสูงสง่าเปี่ยมไปด้วยความเพียบพร้อม เห็นได้จาก เนื้อความที่กล่าวว่า “เมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี เป็นผู้ทรงพระรูปโฉมอันอุดม” (พระมหากษัตริย์ 2540: 46)

และการมีรูปลักษณะที่ดีเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของผู้นำ เพราะหาก ผู้นำเป็นบุคคลที่เมื่อพิจารณาแล้วไม่เป็นที่น่าเจริญใจ ก็ยากที่จะเป็นที่เชื่อถือ หรือชื่นชมโดยง่ายต่อ ผู้ที่พบเห็น การมีรูปลักษณะที่ดี สง่างามย่อมเป็นที่ถูกอกถูกใจของประชาชน หรือ ผู้อยู่ภายใต้ การบังคับบัญชาเป็นข้อแรก ดังที่ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากที่ผู้นำ เป็นคนบุคลิกลักษณะดี ประชาชนให้ความร่วมมือ เนื่องจากว่าความพอใจของประชาชน ในด้านของรูปธรรมภายนอกนั้น เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ซึ่งเรื่องดังกล่าว มิให้เห็นอยู่ในสังคม อย่างเช่น คารานักแสดงที่เป็นที่ชื่นชอบ ของประชาชน เพราะมีรูปโฉมอันงดงาม ลงสมัครรับเลือกตั้ง ก็ได้รับเลือกให้เป็นผู้แทน ทั้งที่ บางครั้งความรู้ความสามารถของเขายังไม่เพียงพอด้วย ซึ่งเป็นข้อยืนยันในเรื่องของรูปธรรม ภายนอกที่มีผลต่อ ประชาชนทั่วไป ดังนั้นเรื่องรูปโฉมที่งดงามสง่าของพระมหากษัตริย์ จึงเป็น ลักษณะพิเศษเฉพาะของพระองค์ที่มีส่วนต่อการเป็นผู้นำอยู่บ้างบางส่วน

3.5 ทรงมีสมบัติคู่บารมี

เรื่องสมบัติคู่บารมีนี้ ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า ย่อมเกิดขึ้นกับผู้มีบุญ ดังใน สิริชาดก อพพันตวรรค ขุททกนิกาย ความว่า “โกตะเป็นอันมากย่อมล่วงเลยสัตว์เหล่าอื่นไปเสีย (และย่อม) เกิดขึ้นในที่ทั้งปวงเทียว สำหรับผู้มีบุญอันกระทำไว้ ไซ้แต่เท่านั้น รัดนะทั้งหลายก็ บังเกิดขึ้นแม้มิใช่บ่อเกิด... ไก่ (แก้ว) แก้วมณี ไม่เท่า (แก้ว) และหญิงชื่อว่าบุญญลักษณะเทวี ย่อม เกิดขึ้นแก่นาถาภิณฑกเศรษฐีผู้ไม่มีบาป มีบุญอันกระทำไว้แล้ว” และในมหาสุทตสนสูตร

มหาวรรค ที่มณิกาย กล่าวถึง สิ่งอันเลิศเป็นของคู่บารมีแก่ธรรมราชา 7 อย่าง คือ รัตนะ 7 ประการ ได้แก่

1. จักรัตนะ คือ จักรแก้ว อาวุธคู่กายพระราชา
2. หัตถิรัตนะ คือ ช้างแก้ว ช้างเผือกคู่บารมี
3. อัสนีรัตนะ คือ ม้าแก้ว ม้าทรงคู่บารมี
4. มณีรัตนะ คือ แก้วมณี อาภรณ์คู่บารมี
5. อิตถิรัตนะ คือ นางแก้ว นางงามคู่บารมี
6. กฤหบดีรัตนะ คือ ขุนคลังแก้ว ขุนคลังคู่บารมี
7. ปรินาครัตนะ คือ เสนาบดีแก้ว เสนาบดีคู่บารมี

อาจกล่าวได้ว่า รัตนะ 7 ประการ หรือ แก้ว 7 ประการนี้ น่าจะหมายถึงสิ่งที่ดี คนที่ดีที่คอยสนับสนุนในทางที่ดี แก่ผู้ปกครอง เป็นกำลังสนับสนุนส่งเสริมให้การปกครองมีประสิทธิภาพ คือ คู่ครองที่ดี ขุนคลังที่ดี และเสนาบดีที่ดีซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้จะคอยเป็นผู้ประคับประคอง ให้ข้อเสนอแนะในทางที่ถูกที่ควร รวมทั้งเป็นกำลังกาย และใจในการบริหารบ้านเมือง

ในพระมหาชนกได้กล่าวถึงสมบัติคู่บารมีของพระมหาชนกอยู่บ้าง ได้แก่ “อิตถิรัตนะ คือ นางแก้ว นางงามคู่บารมี ซึ่งเป็นมเหสีของจักรพรรดิ หมายถึงหญิงงามหญิงดีในอุดมคติของชาวอินเดียโบราณ เป็นแบบฉบับของหญิงดีและภรรยาที่ดี” (ทัศนีย์ สิ้นสกุล 2519: 165) ซึ่งนางแก้วนางงามคู่บารมีของพระมหาชนกก็คือ พระนางสีวลีเทวี เพราะพระนางเป็นผู้ที่มีความฉลาดหลักแหลมเป็นคู่ครองที่ดีของพระมหาชนก

เนื้อความที่กล่าวถึงความฉลาดหลักแหลมของพระนางสีวลีเทวีมีความว่า “พระเจ้าโปลชนกราชไม่มีพระโอรส มีแต่พระธิดาองค์หนึ่ง พระนามว่า สีวลีเทวี เป็นหญิงฉลาดเฉียบแหลม” (พระมหาชนก 2540: 102)

สิ่งที่ผู้นำมีอยู่คู่กายนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายประการ และในจำนวนนั้น ก็คือผู้ที่คอยช่วยคิดช่วยแก้ไขอย่างใกล้ชิดซึ่งก็คือคู่ครอง เนื่องจากว่าคู่ครองนั้นมีความจำเป็นสำหรับผู้นำอยู่พอสมควร อย่างที่เห็นในปัจจุบันว่า คู่ครองช่วยแบ่งเบาภาระของผู้นำได้หลายประการ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เห็นอยู่โดยปกติ ไม่ว่าคู่ครองของผู้นำนั้นจะเป็นหญิงหรือชาย ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น ในกรณีของพระมหาชนก ทรงมีพระนางสีวลีเทวี เป็นมเหสีอยู่เคียงข้างพระองค์เป็นผู้คิดคู่ปรึกษาของพระองค์ในขณะที่ยังทรงเป็นผู้นำทางการเมือง

นัยที่สำคัญของการมีอิสตรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้นำนั้นก็คือ โดยธรรมชาติแล้วอิสตรีเป็นผู้ที่มีอารมณ์ละเอียดอ่อน และความละเอียดอ่อนนี้เองเป็นอุปสรรคประการแก่ผู้ที่อยู่

ใกล้ชิด ในที่นี้ก็หมายถึงผู้นำนั่นเอง ซึ่งความละเอียดอ่อนมืออยู่ด้วยกันหลายประการ เช่น ด้านการปรับกลยุทธ์ต่อสถานการณ์เฉพาะหน้า ด้านการควบคุมอารมณ์ ฉลาดในการใช้มารยาทเป็นต้น ซึ่งผู้นำหลายต่อหลายท่าน ประสบผลสำเร็จนั้นก็มาจากการมีอิศตรีอยู่ใกล้ชิดเป็นกำลังที่สำคัญ

เหตุผลอีกประการก็คือ อิศตรีเป็นผู้คอยดูแลกิจการงานภายใน หรือก็คือในบ้านในเรือน เพราะหากผู้นำที่ทำงานเพื่อปวงชนต้องมาสาละวน อยู่กับงานในครัวเรือน งานในหน้าที่ของผู้นำก็จะบกพร่องไป กล่าวคือ การคิดปรับปรุงพัฒนา หรือการคบคิดเพื่อแก้ปัญหา นั้น บุคคลผู้เป็นผู้นำนั้นจะต้องมีเวลาให้กับตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งเห็นได้ในปัจจุบันที่ผู้นำส่วนใหญ่ จะวางมือจากกิจการครัวเรือนของตนเองโดยปล่อยให้เป็นการธุระ ของบุตรและภรรยา เหตุผลที่สำคัญ นอกจากเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนแล้ว ก็เพื่อให้ผู้นำได้มีเวลาในการคิดและกระทำด้านการบริหาร บ้านเมืองอย่างเต็มที่ ดังนั้นการที่อิศตรีรับผิดชอบต่องานบ้าน ไม่ต้องให้ผู้นำเขามารับผิดชอบด้วย จึงเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้นำเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์มี เมล็ดที่ฉลาดเฉียบแหลม ดังที่ปรากฏในวรรณกรรม ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การบริหารบ้านเมืองของพระองค์ที่ประสบความสำเร็จร้อยนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก การมีพระเมสสิเป็นผู้คอยช่วยเหลือในกิจต่างๆ อิศตรีจึงมีความสำคัญต่อผู้นำทางการเมืองการปกครองด้วยประการฉะนี้

3.6 ทรงมีบริวารหรือผู้ช่วยที่ดี

นัยประการหนึ่งของประเด็นดังกล่าวก็คือ พระมหากษัตริย์มีผู้ช่วยที่ดี ซึ่งผู้ช่วยที่ดีนั้นสามารถที่จะทำให้ผู้นำปฏิบัติงานได้อย่างชนิดที่มีความบกพร่องน้อยที่สุด กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ปฏิบัติภาระหน้าที่ในฐานะผู้นำของชาวเมืองมิตลา โดยประสบความสำเร็จร้อยนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการปฏิบัติหน้าที่ ช่วยเหลือจากมิตรและบริวาร ซึ่งพระองค์มีพรหมณ์มหาศาลซึ่งเป็นอาจารย์ของบรรดาศิษย์ในสำนักทศปาโมกษ์ มีศิษย์ในสังกัดของอาจารย์ มาเป็นผู้ช่วยในการบริหาร คือ จารุเดโชพรหมณ์ คเชนทรสิงห์บัณฑิต ดังเห็นได้ในเนื้อความตอนต่างๆ ที่ยกขึ้นมากล่าวอ้างว่า พระองค์ได้ทรงใช้บุคคลเหล่านี้ ให้ปฏิบัติภารกิจหน้าที่ต่างๆ กัน บุคคลเหล่านั้นแสดงออกถึงการช่วยเหลืออย่างแท้จริง ซึ่งนัยของผู้นำทุกท่านล้วนต้องมีผู้ช่วยเหลือที่ดี จึงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ไปได้

เช่นเดียวกับการเมืองในปัจจุบันที่ผู้นำในระดับพรรคที่ดี ในระดับประเทศที่ดี ต้องมีคู่คิดคู่ปรึกษา หรือผู้ช่วยที่เพียบพร้อมทั้งด้านวันวุฒิคุณวุฒิ หรืออย่างทันสมัยใหม่เรียกกันว่า ผู้มีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน ซึ่งเป็นผู้รู้เรื่องในประการนั้นๆ เป็นอย่างยิ่ง การเมืองปัจจุบันจึงมีผู้ช่วยที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เช่น ด้านกฎหมาย ด้านการวิเคราะห์แผนงาน ด้านการประเมินผลเป็นต้น ผู้ช่วยเหล่านี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้นำ ซึ่งจะทำให้ผู้นำทำงานได้สะดวก สาธารณ

ตัดสินใจได้ง่ายขึ้น แก้ปัญหาได้รวดเร็วขึ้นเป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการมีผู้ช่วยที่ดีสามารถแบ่งเบาภาระให้กับผู้นำได้เป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้คอยกระตุ้นเตือนให้ผู้นำอยู่ในกรอบ อยู่ในเส้นทางของการเป็นผู้นำ ป้องกันไม่ให้ผู้นำต้องออกนอกกลุ่มนอกทางไปเป็นสำคัญ นโยบายของการมีผู้ช่วยที่ดี คือ ผู้ทรงความรู้ทั้งด้านวิยวุฒิและคุณวุฒิ ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระนิพนธ์เป็นบริพารของพระมหากษัตริย์นั้น จึงเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญว่าผู้นำไม่ได้ประสบความสำเร็จเพียงผู้เดียว หากแต่ต้องมีผู้ช่วยที่ดีบริวารที่ดีอีกด้วย จึงจะประสบผลสำเร็จได้

นโยบายประการก็คือ การเลือกผู้ช่วยที่ดีหรือเลือกบริวารที่ดีนั้น สำคัญต่อผู้นำมาก กล่าวคือ ผู้นำต้องมีวิจรรณญาณพอสมควรในการคัดเลือกผู้ช่วยที่ดี เพราะผู้ช่วยที่พยายามเสนอตัวเข้ามาให้ผู้นำพิจารณาอย่างเช่นในสังคมปัจจุบันนี้ ล้วนแต่มุ่งหวังผลประโยชน์แอบแฝงในตำแหน่งผู้ช่วยด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อตำแหน่งผู้ช่วยมีความสำคัญสามารถที่จะเอื้อผลประโยชน์ให้กับตัวผู้ช่วยเองได้ การคัดเลือกตัวผู้ช่วยจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในระดับต้นทาง ซึ่งนโยบายประการนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงต้องการชี้ให้ผู้นำในสังคมปัจจุบันพึงสำเหนียกการพิจารณาคัดเลือก ผู้ช่วยของผู้นำเองว่า ได้คัดเลือกผู้ช่วยที่เหมาะสมมาหรือไม่ บุคคลดังกล่าวจะให้คุณหรือโทษมากกว่า หากเลือกเขาเข้ามาช่วยเหลือ มิใช่ว่ากันตามโควตาที่พรรคการเมืองต่างๆ กำหนด ตำแหน่งผู้ช่วยมาไว้แล้วก็สร้างความเสียหายต่อประเทศชาติอย่างที่เป็นอยู่

ตอนที่ 4 ลักษณะแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมืองที่ปรากฏ

4.1 ด้านภาวะผู้นำ

ความหมายโดยทั่วไปของภาวะผู้นำตามที่นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายไว้เมื่อนำมาวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์เพื่อหาความหมายของภาวะผู้นำ ที่แฝงในบทพระราชนิพนธ์เห็นได้ว่าในบทพระราชนิพนธ์ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำของพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์ทรงมีการปฏิสัมพันธ์กับเหล่าข้าราชการบริหารด้วยความเป็นกันเอง และเป็นไปในลักษณะของการปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการบริหารที่ดี และเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ไม่ทรงใช้อำนาจบังคับแต่พระองค์ทรงได้รับความร่วมมือที่ดีจากเหล่าข้าราชการ การที่พระมหากษัตริย์ใช้การปรึกษาหารือกับเหล่าข้าราชการนอกจากจะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยความรอบคอบแล้ว ยังเป็นการที่จะทำให้เหล่าข้าราชการเห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญกับตนด้วยเช่นกันมิได้ละเลยในความรู้ความสามารถของพวกเขา ทำให้เมื่อพวกเขาปฏิบัติงานก็จะเป็นไปด้วยความเต็มใจ

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ไม่โกรธง่ายเมื่อมีเรื่องที่ผิดพลาดเสียหาย พระองค์ก็ใช้การสอบถามถึงความเป็นมาและให้โอกาสบุคคลนั้นได้แก้ไข เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ดินมะม่วงเสียหาย

ดังข้อความที่ปรากฏว่า “คนอื่นๆมีอุปราชเป็นต้นจนถึงคนรักษาช้าง รักษาม้า รู้ว่าพระราชเสวยผล มีรสเลิศแล้ว ก็เก็บเอาผลมากินกัน ฝ่ายคนเหล่านี้อย่างไม่ได้ผลนั้นก็ทำลายกิ่งด้วยท่อนไม้ ทำเสียไม่มี ใบ ต้นก็หักโค่นลง” (พระมหาชนก 2540: 124) จากการที่ข้าราชการและประชาชนพากันยื้อแย่ง ผลมะม่วงนั้น พระองค์ทรงทราบก็ได้ถามความจากพราหมณ์มหาศาล เมื่อทราบถึงที่มาแล้วก็มีทรง โกรธ แต่ทรงปรึกษาหารือกับพราหมณ์มหาศาลถึงวิธีการที่จะฟื้นฟูต้นมะม่วงนั้น และมอบหมาย งานนั้นให้พราหมณ์มหาศาลไปรับผิดชอบ เนื่องจากทรงเห็นว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่เหมาะสมกับงาน นั้น การที่พระองค์ทรงมอบหมายงานที่มีความสำคัญและความยาก ให้กับพราหมณ์มหาศาลนั้นเป็น การทำให้พราหมณ์มหาศาลเห็นว่า ตนเป็นผู้ที่พระมหาชนกได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า สามารถ ทำงานนี้ได้ เห็นว่าตนมีความรู้ความสามารถ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงมีพระราชดำริ ถึงวิธีการฟื้นฟูต้น มะม่วงถึง 9 วิธี ซึ่งเป็นการแนะนำแนวทางในการทำงานให้กับพราหมณ์มหาศาลด้วยเช่นกัน ด้วย ความที่พระองค์เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความคิดริเริ่มและมีการตัดสินใจที่ดีทำให้พระองค์ เป็นที่เชื่อถือยอมรับ และได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากเหล่าข้าราชการเป็นอย่างดี ทำให้ พระองค์สามารถบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองได้

4.1.1 ผู้นำจะต้องแสดงออกถึงความสามารถให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เห็น

ในประเด็นดังกล่าวนี้พระมหาชนกได้แสดงออกโดยนัยประการหนึ่ง ซึ่งก็ คือความเพียรที่ผู้นำต้องมีเป็นคติประจำตน โดยพระองค์กล่าวกับผู้อื่นในฐานะว่าเป็นเรื่องสามัญ ธรรมดา เช่นประ โยคว่า “ดูก่อนเทวดา ผู้ใดรู้แจ้งว่าการทำงานที่ท่าจะไม่ลุล่วงไปได้จริงๆชื่อว่าไม่ รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสียก็จะพึงรู้ผลแห่งความเกียจคร้าน” (พระมหาชนก 2540: 86) จากเนื้อความท่อนนี้ที่ปรากฏ ชี้ชัดได้ว่าพระมหาชนกทรง กล่าวยืนยันถึง วิธีคิดของพระองค์และความมุ่งมั่นแน่วแน่ของพระองค์ การที่พระองค์ทรงกระทำเช่นนี้ ยังผลให้ พระองค์รอดพ้นอันตรายมาปกครองประชาชนชาวกรุงมิถิลา กล่าวคือ ความเพียรพยายามแม้ใน กิจการงานที่ดูทำท่าว่าจะไม่มีผลสำเร็จนั้น บุคคลก็ไม่ควรละเว้นที่จะไม่พยายาม หากแต่ควรจะ พยายามให้เกิดความต่อเนื่อง คือ กระทำไม่ขาดสาย เพราะเมื่อบุคคลหยุดอยู่ในระหว่าง ความเกียจ คร้านก็จะปรากฏตามมา ความเสียหายก็จะเด่นชัด ในกรณีของพระมหาชนกทรงยืนหยัด ได้ชัดเจน ว่าพระองค์เพียงผู้เดียวที่ได้ทอดพระเนตรเห็น เทวดามาลอยอยู่ในอากาศตรงพระพักตร์ของ พระองค์ ความสามารถในด้านความเพียรของพระองค์นี้ปฏิเสธไม่ได้ก็จริงแล้ว และยังสามารถให้ มหาชนได้รับรู้รับทราบ อันเป็นบริบทแวดล้อมประการหนึ่ง ที่ส่งเสริมให้พระมหาชนกมีภาวะผู้นำ ทางการเมืองที่ชัดเจน

ในประเด็นเดียวกันนี้ ยังมีความคิดเห็นของบุคคลอื่นซึ่งได้แก่ พระอรธ- กถาจารย์ ผู้รจนาพระคัมภีร์ได้อธิบายไว้ว่า “พระมห เสด็จทรงแสดงความว่า บุคคลเมื่อกระทำความ

เพียรทางกายและความเพียรทางใจว่าเราจักไปในที่นี้ จะเรียนสิ่งนี้ การงานเหล่านั้นย่อมสำเร็จ ที่เดียว เพราะฉะนั้นจึงควรทำความเพียรนี้” (พระมหาชนก 2540: 87) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อบริบทของ พระมหาชนกมีความชัดเจนอย่างนี้ พระองค์จึงได้ทรงกระทำความเพียรให้ประจักษ์ พระองค์จึงชื่อว่า ได้รักษาชีวิตของตน ดังนั้นความสามารถของพระองค์จึงเป็นที่กล่าวถึงอย่างไม่รู้ลืม มาจนถึง ปัจจุบัน อันแสดงให้เห็นได้ว่า ประชาชนได้เห็นความสามารถของพระองค์แล้วประการหนึ่ง

4.1.2 ความเพียรพยายามอย่างมุ่งมั่น ที่ผู้นำควรแสดงออก

ความเพียรของพระมหาชนก ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของพระราชนิพนธ์ เรื่องนี้ และด้วยความเพียรนี้เองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การแสดงออกมาซึ่งความคิดหลักของชาดกนี้ คือให้เห็นว่า ความเพียรต้องมี และสำคัญที่สุดว่า คนเราทำอะไรต้องมีความเพียร แม้จะไม่เห็น อย่างในเรื่องนี้ คือแม้จะไม่เห็นฝักรก็ต้องว่ายนํ้าต่อไปและมีคำตอบอยู่ที่ว่าทำไมต้องว่ายนํ้า ไม่เห็นฝักรมีประโยชน์อะไร มีประโยชน์ เพราะหากไม่เพียรที่จะว่ายนํ้าเป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืน ก็จะไม่พบเทวดา คนอื่นไม่มีความเพียรที่จะว่ายนํ้าก็จะจมเป็นอาหารของปลาของเต่าไปหมดแล้ว ฉะนั้น ความเพียร แม้จะไม่ทราบว่าจะถึงเมื่อไหร่ ไม่เห็นฝักรก็ต้องเพียรว่ายนํ้า สำหรับอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น ศูนย์กลางของหนังสือ คือ ความเพียร โดยไม่คำนึงว่าจะได้ประโยชน์อะไร คือได้ผลอะไร”

(พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระมหาชนก วันที่ 28 มีนาคม 2539)

(www.praphansarn.com/new/c_lift/detail.asp?ld=139_23k)

จากความพยายามอย่างมุ่งมั่น โดยมีต้องคำนึงถึงผลที่จะตามมา ในด้าน ความเพียรพยายามของผู้นำ ทางการเมืองถือเป็นเรื่องที่สำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากว่า การคาดการณ์คำนึงถึงผลประโยชน์โดยประการเดียว ทำให้เกิดความผิดพลาดได้ง่าย กล่าวคือ ในบางครั้งผู้นำต้องกระทำการกิจการนั้นๆ โดยมีเพียงหวังผลประโยชน์ใดๆ เพียงทำงานเพื่องานเท่านั้น เพราะการทำงานเพื่อผลของงาน เป็นการตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง ซึ่งก็เป็นลักษณะของการทำงานอย่างถึงที่สุด ดังเช่นที่พระมหาชนก ทรงพยายามว่ายนํ้าอย่างตั้งใจ ซึ่งผลที่จะเกิดขึ้นนั้นมิอาจทราบได้ว่าเป็นผลเช่นใด หากแต่ก็ทรงได้พยายามทำในสิ่งนั้นๆ ในเวลานั้นๆอย่างมุ่งมั่นตั้งใจ จากประเด็นดังกล่าวนี้ เป็นการสะท้อนออกประการหนึ่งของความเพียรพยายามของบุคคลที่เป็นผู้นำ ผลสะท้อนที่สำคัญก็คือ ความเพียรพยายามอย่างนี้จะส่งผลให้บุคคลที่กระทำประสบความสำเร็จอย่างสูง ในทางการเมืองการปกครองก็เช่นกัน ถ้าผู้นำเพียรพยายามแก้ไขปัญหายาอย่างจริงจัง ผลที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวมนั้น ย่อมมีอยู่สูงเช่นกัน ซึ่งผลนั้นก็คือ ผลประโยชน์อันเกิดจากความเพียรพยายามของผู้นำนั่นเอง

ด้วยความเพียรของพระมหาชนกนี่เองที่ทำให้พระองค์ได้ครองราชสมบัติ ในที่สุด ทรงมีความเพียรอย่างถึงที่สุด แม้ไม่รู้ว่าจุดหมายปลายทางแห่งความสำเร็จจะยาวไกลสักเพียงใด แม้จะมีอุปสรรคนานาประการ แต่พระองค์ก็มีทรงย่อท้อ ไม่ทรงลดละที่จะกระทำความเพียรนั้น ทรงมีความเพียรพยายามอยู่ตลอดเวลาทรงยึดมั่นในความเพียร ทรงรู้คุณประโยชน์แห่งความเพียรนั้น และทรงเชื่อมั่นและระลึกอยู่เสมอว่า การที่บุคคลนั้นกระทำความเพียรอย่างถึงที่สุด แล้วยอมประสบความสำเร็จ จึงทำให้เห็นถึงพระวิริยะบารมีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าพระมหาชนกทรงเป็นบุคคลตัวอย่างในด้านความเพียร แม้แต่ทวดตนเองยังกล่าวยกย่องในความเพียรของพระมหาชนก และให้ความช่วยเหลือ ดังเนื้อความในตอนที่ว่า

นางมณีเมขลาได้ถามว่า “ข้าแต่ท่านบัณฑิตผู้มีความบากบั่นมาก ข้าพเจ้าจักนำท่านไปที่ไหน” เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสว่า “มิลิานคร” นางจึงอุ้มพระมหาสัตว์ขึ้นคุดควยยก้า คอกไม้ ใช้แขนทั้งสองประคองให้นอนแนบทรวงพาเหาะไปในอากาศ เหมือนคนอุ้มลูกรักฉะนั้น (พระมหาชนก 2540: 96)

นัยประการหนึ่งที่สะท้อนออกมาให้เห็น จากข้อความข้างต้นนี้ก็คือ การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น กล่าวคือ ในด้านความมุ่งมั่นอันเกิดจากความเพียรพยายามของผู้นำ ความมุ่งมั่นที่ผู้นำได้แสดงออกนั้น จะได้รับความร่วมมือและการช่วยเหลือจากผู้ร่วมงาน โดยนัยของประเด็นนี้อยู่ที่ ความมุ่งมั่นต่อการทำงานของตัวผู้นำ เพราะเมื่อตัวผู้นำมุ่งมั่นพยายามอย่างเต็มความสามารถ ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองก็ดี ผู้ร่วมงานก็ดี ผู้อยู่ใกล้ชิดก็ดี บุคคลหรือกลุ่มคนเหล่านี้ จะให้ความช่วยเหลือต่อกิจนั้นๆ ที่ผู้นำกำลังทำอยู่ เมื่อผู้นำได้รับความร่วมมืองานก็จะมีโอกาสบรรลุเป้าหมายมากยิ่งขึ้น หรือหากมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นในระหว่าง ก็จะมีคนเหล่านั้นนั่นเอง ให้ความช่วยเหลือต่อผู้นำของเขา ซึ่งนัยประการดังกล่าวนี้มีได้กล่าวขึ้นลอยๆ แต่ข้อเท็จจริงนั้นเกิดขึ้นแก่สังคมทุกสังคม เช่น โครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพยายามอย่างมุ่งมั่นที่จะให้เกิดผลประโยชน์แก่ราษฎรของพระองค์ ก็ปรากฏว่าราษฎรของพระองค์ได้ให้ความร่วมมือกับพระเจ้าอยู่หัว ในโครงการต่างๆทุกโครงการ ซึ่งข้อเท็จจริงนี้สามารถยืนยันนัยที่กล่าวถึงนี้ได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกแต่อย่างใด หากความมุ่งมั่นต่อการว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรของพระมหาชนก จะมีผู้มาช่วยเหลือต่อพระองค์

ความเพียรของพระมหาชนกไม่ได้มีการยอมรับแค่ในบทพระราชนิพนธ์ แต่ด้วยความเพียรนี้ ยังได้รับการยอมรับจากความเป็นจริงด้วย จะเห็นได้ว่ามีบุคคลต่างๆ ได้กล่าวถึงความเพียรของพระมหาชนกไว้อย่างมากมาย และถือว่าความเพียรของพระมหาชนกเป็นที่น่าสนใจและน่าเอาเยี่ยงอย่างเป็นอย่างยิ่ง บุคคลที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ยกตัวอย่างได้ดังนี้ คือ

อาจารย์พิษณุ ศุภนิมิตร ศิลปินผู้ออกแบบพระราชนิพนธ์พระมหาชนก กล่าวว่า “เท่าที่ได้สัมผัสสดครั้งนี้ ในเรื่องความเพียรในการที่จะสร้างสิ่งที่ดีมีคุณค่านี้ ผมว่าตรงนี้ สำคัญ คือความเพียรนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะต้องมุ่งหวังเอาประโยชน์จากความเพียรซึ่งทรงใช้คำว่า เป็น ความเพียรบริสุทธิ์” (www.praphansarn.com/new/c_lift/detail.asp?ld=139_23k)

ธีระวัฒน์ คณนະนะ หนึ่งในศิลปินผู้วาดภาพประกอบพระราชนิพนธ์พระมหาชนก กล่าวเสริมไว้ว่า “ทรงหยิบเรื่องนี้มา ก็เป็นเรื่องที่ใกล้ตัวเรา ใกล้ตัวคนไทย ใกล้ตัวคนทั่วไปว่า เป็นเรื่องของความเพียร ของการสร้าง ของการมานะ ของการขยันหมั่นเพียรเท่านั้น จึงจะสร้างความเป็นมนุษย์ได้ สร้างคน สร้างบ้านเมืองต่างๆ ได้” (www.praphansarn.com/new/c_lift/detail.asp?ld=139_23k)

รองศาสตราจารย์ เสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต ได้สรุปความคติธรรม แห่งพระราชนิพนธ์ เรื่องพระมหาชนกไว้อย่างน่าสนใจ โดยได้กล่าวว่า “มีมากมาย มหาศาล ขึ้นอยู่กับว่าเราคิดได้กว้างไกลแค่ไหน คติธรรมที่เป็นหลักเลยก็คือความเพียร เพราะชาคนนี้เป็นชาคที่ เน้นเรื่องวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นพระมหาชนก เป็นการแสดง อานุภาพของความเพียร นี่คือการหลักหรือคติธรรมหลักที่ใส่ไว้ในมหาชนกชาค ทั้งนี้พระมหา ชนกสอนความเพียร ใช้ความเพียรให้ถูกต้อง แต่ความเพียรนั้นจะมีคุณธรรมอย่างหนึ่งที่มา ประกอบ ที่มีความสำคัญทัดเทียมกันก็คือ...ปัญญา”

(www.praphansarn.com/new/c_lift/detail.asp?ld=139_23k)

อาจารย์พิชัย นิรันดร์ ได้กล่าวเกี่ยวกับความเพียร หลังจากที่ได้ดูรายงานวาด ภาพประกอบพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ได้กล่าวว่า มนุษย์ชาติทุกคนมีปัญหาไม่แตกต่างกัน เพียงแต่เรา ขาดความมานะอดสาหะ ความเพียรพยายามตัวนี้จะไปชะล้างความมีคัมภีร์ หมกอะไรร่างๆ ที่มา บดบังใจ บดบังความคิดเราอยู่นี้ให้ใสกระจ่างขึ้น เพียงแต่เราขอให้เราอดทนมานะพยายามเดินไปให้ ถึงจุด” (www.praphansarn.com/new/c_lift/detail.asp?ld=139_23k)

จากความหมายหลายๆประการ ที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้เสนอนั้นพออนุมาน ในทางการเมืองได้ว่า ความเพียรพยายามของผู้นำนี้ สามารถช่วยชะล้างความมีคัมภีร์ทางความคิดได้ กล่าวคือ โดยธรรมชาติของผู้ที่ทำงาน ในบางครั้งย่อมเกิดความท้อถอย หมกค้ำลังใจ หรือ อยาก สัมเลิกสิ่งที่กำลังทำนั้นอยู่ หากแต่ถ้าบุคคลนั้นมีผู้นำที่มีความเพียรพยายาม อันเป็นแบบอย่างที่ดี ก็ สามารถสร้างกำลังใจ สร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่เขาได้ ความมีคัมภีร์ทางความคิดที่เขา กำลัง ประสบอยู่ก็จะสามารถบรรเทาเบาบางลงได้ หรือจะกล่าวให้ชัดลงไปว่า ความเพียรพยายามของ ผู้นำที่ประกอบด้วยปัญญาอันชาญฉลาดนั่นเอง เป็นตัวช่วยชะล้างความมีคัมภีร์ทางความคิด ของ ผู้ร่วมงาน หรือผู้ได้บังคับบัญชา หรือปวงชนที่เขาเป็นผู้นำ เหตุผลก็เพราะว่าผู้นำที่มีสติปัญญา

ประกอบด้วยความเพียรพยายามอย่างมุ่งมั่นนั้น เขาจะมีความพร้อมและเข้าถึงบริบทของปัญหาที่กำลังดำเนินอยู่ เช่น ปัญหาของผู้ร่วมงาน ผู้นำที่มุ่งมั่นตั้งใจจะเข้าไปช่วยแก้ปัญหา นั้นกับเขาอย่างจริงจัง หรือ ปัญหาของประชาชน ผู้นำก็จะสามารถเข้าไปแก้ปัญหาได้ตรงจุดประสงค์ของประชาชน เช่น การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ในการแก้ไข ช่วยเหลือในสิ่งที่ประชาชนกำลังประสบอยู่ให้สำเร็จลุล่วงไป ไม่ว่าการกระทำนั้นจะยากสักเพียงใด ความมีสติปัญญาวกกับความตั้งใจอย่างมุ่งมั่น จะเป็นปัจจัยหลักของผู้นำที่จะกระทำให้สำเร็จ ความมีดีมัว ความหนักใจกับทุกข์ภัยของประชาชนที่กำลังประสบก็จะบรรเทาเบาบางลงได้

จากบทพระราชนิพนธ์ได้แสดงให้เห็นถึงความเพียรของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับสภาพความเป็นจริงในสังคมปัจจุบันแล้วอาจกล่าวได้ว่า ความเพียรสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความเพียรแบบอุดมคติ และความเพียรที่เป็นจริง

ความเพียรแบบอุดมคติ คือ ความตั้งมั่นในอันที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ประสบผลสำเร็จฝ่ายเดียวโดยไม่ลดละความพยายามที่จะกระทำอย่างนั้น คือ จะมีความพยายามอย่างที่สุดไม่มีการละทิ้งเป้าหมายของตน ซึ่งความเพียรแบบอุดมคติน่าจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ มีอิทธิบาทสี่ เป็นพื้นฐาน และมีธรรมชื่อ วิริยารัมภะ เป็นเครื่องคอยกำกับ กล่าวคือ มีความพอใจในอันที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนั้น ๆ หรือวัตถุประสงค์นั้น ๆ เป็นเบื้องต้น (ฉันทะ) แล้วดำเนินการประกอบกิจนั้น ๆ อย่างสม่ำเสมอหรือเพิ่มความเพียรนี้ขึ้นไปเรื่อย ๆ อย่างที่เรียกว่าขั้นอุกฤษฏ์ (วิริยะ) ในกรณีนี้สามารถพิจารณาได้จากถ้อยคำรัสของพระมหากษัตริย์ ที่ตรัสตอบกับนางมณีเมขลาว่า “ดูก่อนเทวดา ผู้ใคร่แจ้งว่าการทำงานที่ทำจะไม่ลุล่วงไปได้จริง ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะพึงรู้ผลแห่งความเกียจคร้าน” (พระมหากษัตริย์ 2540: 86) ทั้งนี้บุคคลนั้นมีความตั้งใจมั่นคงต่อสิ่งนั้นอย่างไม่หวั่นไหว (จิตตะ) และสุดท้ายตรึงตรองในสิ่งที่ตนปฏิบัติอย่างรอบคอบ คือคิดพิจารณาในประเด็นโดยรอบด้าน ซึ่งเป็นองค์คุณประกอบที่สำคัญ

และยังมีองค์คุณที่สนับสนุนอิทธิบาทสี่ข้อนี้ อีกประการคือ วิริยารัมภะ ซึ่งแปลว่า การปรารภความเพียรเนื่องจากความเพียรอันเป็นลักษณะอุดมคติ เป็นลักษณะของการประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องประดุจพระมหากษัตริย์ ว่ายนํ้าตลอดเจ็ดวันเจ็ดคืน ซึ่งการประพฤติปฏิบัติต่อเนื่องเช่นนี้จัดเป็นความเพียรในอุดมคติอยู่ในขั้นพยายามอย่างอุกฤษฏ์ และมีการปรารภความเพียรนั้นเป็นข้อสนับสนุนที่ต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เป็นความเพียรที่ใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างสูงยังเป็นการยากที่คนสามัญธรรมดาจะทำได้ หากแต่จะทำได้ก็แต่บุคคลนั้นเป็นบุคคลพิเศษ ที่มีองค์ประกอบพิเศษอันเหนือกว่าคนสามัญธรรมดาเท่านั้น ดังนั้น ความเพียรเชิงอุดมคติจึงเป็นเรื่องหรือลักษณะที่พิเศษ หากแต่ก็เป็นกรอบประการหนึ่ง ที่จะสามารถเป็นเครื่องกระตุ้นให้คนสามัญธรรมดาทั่วๆ ไป ได้ตั้งเป็นเป้าหมายไว้เฝ้าระวังเป็นแรงผลักดันให้ กระทำ

ตามแนวทางของอุดมคติแม้จะเป็นไปไม่ได้ทีเดียวในเชิงอุดมคติแต่สิ่งที่พยายามก็ไม่ได้ไร้ผลเสียทีเดียว

ในส่วนของความเพียรที่เป็นจริงนั้นหมายถึง ความเพียรพยายามที่จะกระทำให้สำเร็จบรรลุเป้าหมายเช่นกัน หากแต่นัยที่น่าพิจารณาอยู่ สองประการ คือ ความเพียรในอันที่จะรักษาสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ เช่น อุดมการณ์ ตำแหน่งหน้าที่ หรือ วัตถุสิ่งของที่มีอยู่แล้ว และประการที่สองความเพียรในอันที่จะสร้างสิ่งใหม่หรือเรื่องใหม่ให้เกิดขึ้น คือ ความเพียรพยายามในการก่อเกิดสิ่งใหม่หรือ เป้าหมายใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นกับตน หรือภายใต้หน้าที่การงานของตน ในกรณีที่เกี่ยวข้องผู้นำทางการเมือง ความเพียรที่เป็นจริงนั้นคือ เป็นการเพียรพยายามที่จะแสวงหาอำนาจในการปกครองอย่างหนึ่ง และเพียรพยายามที่จะรักษาอำนาจที่ได้มานั้นอย่างหนึ่ง ทั้งนี้อำนาจที่ได้มานั้นจัดเป็น การสร้างสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นกับผู้นำ

ซึ่งมิตีความเพียรที่เป็นจริงนั้น เป็นความพยายามอยู่ตลอดเวลาของผู้นำ คือ มีลักษณะเป็นพลวัตรอยู่ตลอดเวลา เมื่อได้สิ่งหนึ่งแล้วก็พยายามก่อให้เกิดในอีกสิ่งหนึ่ง ที่สูงขึ้นไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมายที่ตนได้วางไว้ เช่น ความพยายามที่จะเป็นผู้นำกลุ่มการเมือง หรือ พรรคการเมือง เมื่อความพยายามบรรลุเป้าหมายแล้วก็เพียรพยายามสร้างต่อไปอีก เช่น การขยายพรรคการเมืองในกลุ่มของตนให้ใหญ่ขึ้น สร้างความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องจนสามารถไต่เต้าขึ้นเป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาล ซึ่งโดยภาพรวมนั้นความเพียรที่ปรากฏ โดยรูปธรรมก็คือ ความพยายามที่จะรักษาสิ่งที่มีอยู่ (คือกลุ่มพลพรรคหรือสมาชิกของตน) และพยายามสร้างสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้น (คือการขยายอาณาเขตและการไต่เต้าขึ้นไปสู่ตำแหน่งทางการเมืองที่สูงขึ้น) ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปได้และคนสามัญธรรมดาก็สามารถใช้ความเพียรพยายามไปให้ถึงจุดหมายดังกล่าวได้ หากมีความเพียรพยายามมากพอ หรือถึงขีดขั้นนั้นๆ ซึ่งก็มีความแตกต่างกับความเพียรในลักษณะอุดมคติ

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นความเพียรในแบบอุดมคติก็ดี หรือความเพียรในแบบที่เป็นจริงก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มีความประ โยชน์และมีคุณค่า แก่บุคคลที่ประกอบความเพียรด้วยกันทั้งสิ้น หากแต่ใครจะสามารถหยิบนำเอาไปใช้ให้ เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นให้ได้มากที่สุด หรือนำไปใช้ให้เหมาะสมได้มากที่สุดนั่นเอง

4.1.3 ผู้นำที่ดีต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

พระมหากษัตริย์เป็นตัวละครที่แสดงออกถึง ภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะ ประเด็น ที่พระองค์รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เมื่อมีผู้ให้ข้อเสนอแนะ หรือแสดงความคิดเห็น พระองค์ก็พร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นเหล่านั้น อย่างเช่นกรณีที่พราหมณ์กราบทูลเรื่อง การก่อตั้งสถาบันการศึกษา หรือ ในเหตุการณ์ที่ต้นมะม่วงถูกโค่นลง เป็นต้น พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำทรงรับฟังความเห็นของบุคคลรอบข้าง แม้ว่าจะระบการปกครองในละครจะเป็น สมบูรณาญาสิทธิราชย์

ก็ตาม นายประการดังกล่าวนี้จึงเป็นข้อบ่งชี้ว่า ผู้นำที่ดีไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบบการปกครองแบบใดก็ตาม ควรที่จะรับฟังเสียงของบุคคลที่อยู่รอบข้างด้วย ที่สำคัญความคิดเห็นของบุคคลต่างๆล้วนแต่มีเป้าหมายด้วยกันทั้งสิ้น หากผู้นำพิจารณาให้ลึกซึ้งว่า ผู้ที่เสนอความคิดเห็นออกมานั้น มีจุดมุ่งหมายอันใดก่อเกิดผลประโยชน์หรือไม่ หากก่อให้เกิดผลประโยชน์แล้ว ในฐานะผู้นำจะนำความคิดเห็นนั้น มาปรับประยุกต์ใช้ได้อย่างไร ซึ่งประเด็นนี้เองเป็นจุดเน้นที่สำคัญของการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ให้ตัวละครคือ พระมหาชนกในฐานะผู้นำ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เช่น ความคิดเห็นของพราหมณ์มหาศาลเป็นต้น ก็เพราะทรงมีนัยเพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ผู้นำที่ดีนั้นต้องรับฟังเสียงที่อยู่รอบข้างทุกชนิด ทั้งเสียงที่ทักท้วงไม่เห็นด้วย ทั้งเสียงสนับสนุนเห็นด้วยไปพร้อมกัน หากแต่กระบวนการเลือกเฟ้นพิจารณานี้เป็นประเด็นที่สำคัญอีกขั้นหนึ่ง ว่าผู้นำจะอย่างไรกับข้อคิดเห็นเหล่านั้น จะปรับประยุกต์ใช้อย่างไร หากผู้นำไม่รับฟังเสียงที่ทักท้วงเสียเลย รับฟังแต่เสียงสนับสนุนเห็นด้วยกับตนเองอย่างเดียว จนเป็นอคติหรือเกิดความลำเอียงซึ่งนั่นก็จะเป็นบ่อเกิดของปัญหา แบ่งฝักฝ่าย เมื่อคนในสังคมเป็นฝ่ายสองฝ่าย ที่มีความเห็นไม่สอดคล้องกันจนนำไปสู่การแบ่งแยก ซึ่งจะเป็นการยากต่อการแก้ไข แม้ว่าประเด็นที่กล่าวถึงจะอาศัยเหตุปัจจัยหลายประการก็ตาม แต่ประเด็นเรื่องการรับฟังเสียงของท่านผู้นำนั้น ก็ยังคงเป็นประเด็นหลักที่ต้องการให้ผู้นำสำนึกอยู่ตลอดเวลาตนเอง

4.1.4 ภาวะผู้นำอันประกอบด้วยคุณสมบัติในมิติของศาสนา

ในด้านพุทธธรรม ได้กล่าวถึงผู้นำในฐานะผู้บริหารว่ามีส่วนอย่างมากในการสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักร และยังผลให้เกิดความผาสุกแก่สมาชิกหรือประชาชนในอาณาเขต จุดสำคัญที่แสดงถึงภาวะความเป็นผู้นำที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญ ดังปรากฏในหลักพุทธธรรมว่าด้วยความเป็นจักรพรรดิ คือ การให้ทาน การเฉลี่ยแบ่งปันทรัพย์ และดูแลความประพฤติของสมาชิกในเขตแดน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงอย่างมาก คือ ความเป็นอยู่สุขสบายหรือความมั่งคั่งของสมาชิกในราชอาณาจักรนั้น มิใช่เป้าหมายสำคัญของความรุ่งเรืองสถาพรของรัฐเพียงประการเดียว แต่ความเป็นอยู่ตามธรรม คือ ความสงบสุข ที่มีรากฐานมาจากความมีศีลธรรม คุณธรรมของสมาชิกทุก ๆ คนในราชอาณาจักร ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญยิ่งของผู้นำ อันจะสามารถแสดงถึงภาวะผู้นำพึงประสงค์ตามหลักพุทธธรรม

ในพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำโดยเน้นไปที่ความดีงาม ความมีคุณธรรม ความเป็นมิตรของผู้นำ การนำพากลุ่มไปสู่เป้าหมายที่ดีงาม ในบทพระราชนิพนธ์ได้กล่าวให้เห็นว่า พระมหาชนกมีคุณสมบัติที่เป็นความดีงามของผู้นำหลายประการ ถือได้ว่าพระองค์มีภาวะผู้นำที่เ็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา คือ พระองค์ทรงมีคุณธรรม เห็นได้จากการที่ทรงใช้

ธรรมในการปกครองบ้านเมือง ทรงมีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ทรงเป็นผู้ที่รักษาศีลอยู่เสมอ ไม่ว่าพระองค์จะใช้ชีวิตอย่างไร อยู่ในสถานการณ์ที่ร้ายแรงอย่างไร พระองค์ก็ยังคงรักษาศีลอยู่เสมอ ทรงประกอบความดีงาม เมื่อเป็นผู้นำเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองก็ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม สามารถปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข และทรงนำพาบ้านเมืองสู่ความเจริญรุ่งเรือง ด้วยความดีงามทั้งหลายของพระมหากษัตริย์ ดังที่กล่าวมานี้ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องยอมรับจากข้าราชการบริพารและประชาชน ทรงมิได้โน้มน้าวให้ใครปฏิบัติตามโดยตรงจากคำพูด แต่ด้วยความดีงามของพระองค์ต่างหาก ที่เป็นสิ่งชักจูงให้คนทั้งหลายปฏิบัติตาม ด้วยความเต็มใจ เห็นได้จากไม่ว่าพระองค์จะทรงมีพระประสงค์หรือพระราชดำริในเรื่องใด ๆ เหล่าข้าราชการบริพารก็จะน้อมรับและไปนำปฏิบัติตามนั้น

4.1.5 ภาวะผู้นำที่ได้จากบทพระราชนิพนธ์

จากบทพระราชนิพนธ์ ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่ที่คุณสมบัติที่ดีงามของผู้นำ ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้แสดงออกถึงภาวะความเป็นผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาออกมาได้อย่างชัดเจนดังเช่น การที่พระมหากษัตริย์ทรงมีคุณสมบัติที่ดีงามในหลาย ๆ ประการ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความอดทน ความเพียรพยายาม ความกตัญญู ความมีศีลธรรมและคุณธรรม อีกทั้งพระองค์ยังสามารถบริหารบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง ทรงสามารถทำให้ข้าราชการบริพารปฏิบัติงานได้ด้วยความเต็มใจปราศจากการบังคับ เพราะข้าราชการบริพารมีความเชื่อมั่นและยกย่องในความดีงามของพระองค์

ดังนั้นจึงสามารถสรุปความหมายของภาวะผู้นำ ที่ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ได้ว่า

ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติของผู้นำ ที่ช่วยเสริมสร้างให้ผู้นำได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากผู้ตามมากยิ่งขึ้น โดยเป็นคุณสมบัติที่เน้นไปที่ความดีงามของผู้นำ เช่น ความเพียร ความซื่อสัตย์ ความมีคุณธรรม มีศีลธรรม ความเป็นมิตร ฯลฯ และความสามารถในการชักจูงให้คนทั้งหลายปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจโดยมีจุดหมายอยู่ที่ความดีงาม

ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการที่บุคคลแสดงลักษณะ หรือคุณสมบัติส่วนตัว เมื่อได้มีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มระหว่างที่มีการทำงานร่วมกัน เช่น ความเป็นกันเอง ความมีอหิยาสัยที่ดีของผู้นำ การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ฯลฯ ทำให้ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากสมาชิกของกลุ่มและมีผลทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายหรือผลสำเร็จ

ความหมายของภาวะผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นความหมายในทางพระพุทธศาสนาที่ดีหรือความหมายโดยทั่วไปก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้ผู้นำสามารถนำพากลุ่มให้

ประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งหมายรวมถึงคุณสมบัติส่วนตัวของผู้หน้านั้นด้วย จึงกล่าวได้ว่า ภาวะผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างมากสำหรับผู้หน้าในการพากลุ่มไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ

4.2 บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

4.2.1 ด้านการเป็นผู้บริหาร

การบริหารเป็นความสำคัญที่สุดของการเป็นผู้นำ ในบทพระราชนิพนธ์ได้สะท้อนถึงการบริหาร ในทางการเมืองการปกครองไว้หลายประการ เช่น ขบวนการทำงานกลุ่ม ซึ่งในประเด็นนี้พระโปลชนก เป็นตัวแทนของตัวละครที่สื่อให้เห็นอย่างเด่นชัด ซึ่งตอนที่พระโปลชนกได้จัดทำมาเพื่อชิงเอาราชสมบัติจากพระอริราชชนก ดังข้อความที่ปรากฏคือ “พระโปลชนกสามารถแผ่อิทธิพลชนบทชายแดนและรวบรวมกำลังพลจำนวนมาก...ทรงให้ประชุมพลพรรค แล้วเคลื่อนทัพไปสู่กรุงมิลิตา พร้อมด้วยพลชนจำนวนมาก...” (พระมหาชนก 2540: 8) จากเนื้อความที่ปรากฏ พระโปลชนกได้ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่มีชั้นเชิงในการบริหารงานดังนี้

ทรงควบคุมความสัมพันธ์กลุ่ม ให้มีลักษณะกลมเกลียวกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งก็คือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ก็คือเป้าหมายในการครองราชย์ของพระโปลชนก หรือการชิงราชสมบัติมาให้ได้ ในการนี้พระโปลชนกต้องทุ่มเทความสามารถ ให้ผู้ที่เข้าร่วมอุดมการณ์กับพระองค์ได้เห็น และยึดเป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างถูกต้องครบถ้วน เช่น ความสัมพันธ์ของพระองค์กับกองทัพ ความมีระเบียบวินัยของกองทัพ การประสานงานระหว่างแม่ทัพนายกอง ตลอดจนพลทหารในกรมกองเหล่าต่างๆ จนถึงฝ่ายเสบียงต่างๆ ซึ่งการประสานงานต้องมีการประกอบหลายๆด้านด้วยกัน เพื่อจุดหมายอันเดียวกัน ที่สำคัญการให้ความสำคัญกับสมาชิกของพระองค์ หรือก็คือเหล่าทหารและชาวบ้านที่เข้าร่วมกับพระองค์ เนื่องจากบุคคลเหล่านี้เป็นกำลังที่สำคัญ ในอันที่จะปฏิบัติงานของพระองค์ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

และในการบริหารงานของพระโปลชนกนี้ ยังรวมไปถึงการวางแผนด้านต่างๆด้วย เช่น การวางแผนกลุ่มซึ่งในที่นี้ก็คือ เหล่าทหารและชาวบ้านของพระองค์ การวางแผนก็คือ การจัดแบ่งหน้าที่กันไปปฏิบัติตามความสามารถ ความเหมาะสมของแต่ละคนเพื่อประสิทธิภาพของกองทัพ และการวางแผนในการรบ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากกว่าการวางแผนในประการแรก เพราะการรบมีปัจจัยหลายประการเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความพร้อมของอาวุธยุทโธปกรณ์ ความพร้อมของกำลังทหาร ความพร้อมของเสบียง การเลือกทำเลที่ตั้งทัพ การกำหนดสมรภูมิรบ ฯลฯ ซึ่งมีปัจจัยอีกหลายประการ หากพระโปลชนกไม่มีความฉลาดในการบริหาร ก็เป็นการยากที่พระองค์จะมีชัย

แต่ก็เพราะความฉลาด ความสามารถในการบริหารของพระองค์ เนื่องจากพระองค์เพียงผู้เดียวที่ออกมาจากที่คุมขังออกมาเพียงลำพังแล้ว รวบรวมประชาชนพลพรรคขึ้นเป็น

จำนวนมาก แล้วก็กลับมาตีเอาเมืองจนได้รับชัยชนะขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมือง ย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่ทรงบริหารจัดการเป็นอย่างดี และเป็นที่น่าสังเกต ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ เป็นผู้นำทางการเมืองการปกครอง ซึ่งถ้าหากคำนวณจากอายุของพระมหากษัตริย์ กี่ราวๆ 20 ปี ที่ทรงครองราชย์ (หากนับแต่พระมหากษัตริย์ ทรงอยู่ในครุฑพระมารดาในขณะที่ยังเสด็จหนีออกจากเมือง จนถึงนางมณีเมขลาอุ้มพระมหากษัตริย์มาที่พระราชอุทยานฯ) ไม่ปรากฏว่าพระองค์มีปัญหาใดๆ ในการบริหารการปกครอง เช่น ประเด็นที่พระองค์ไม่มี ราชโอรส สืบทอดราชสมบัติ มีแต่พระราชธิดาพระองค์เดียว ก็ไม่ปรากฏว่ามีปัญหาการแย่งชิงอำนาจ จากเหล่าอำมาตย์ หรือเหล่าทหาร ทำให้พิจารณาได้ว่าพระโพลชนกทรงมีพระปรีชาสามารถ ในการจัดการบริหารการเมืองการปกครอง ภายใต้การนำของพระองค์

ในบทพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ทรงแสดงออกถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้วยเช่นกัน ดังเช่นเนื้อความตอนที่ทรงดำริที่จะฟื้นฟูต้นมะม่วง ด้วยวิธีของพระองค์ ดังข้อความที่ปรากฏว่า “อย่างไรก็ตาม ก่อนอื่นเราต้องหาทางฟื้นฟูต้นมะม่วงให้กลับมีผลก่อน ฯลฯ” (พระมหากษัตริย์ 2540: 129) แล้วพระองค์ก็ทรงแนะวิธีในการฟื้นฟูต้นมะม่วง ทรงมอบหมายบุคคลให้กระทำหน้าที่ต่างกันไป ซึ่งภายใต้เนื้อความโดยรวม ได้สะท้อนถึงนัยของความสามารถของพระองค์ ในด้านการบริหาร กล่าวคือ

ประการแรก ทรงให้ความสนใจต่อสมาชิกของพระองค์ ซึ่งในที่นี้ก็คือ ตัวท่านอุทิจงพราหมณ์ และ ศิษย์ของท่านทั้งสองคน ซึ่งการให้ความสนใจต่อสมาชิกของคณนั้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งด้าน การบริหารของผู้นำ เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงรายละเอียดข้อปลีกย่อยต่างๆ ที่สมาชิกนั้นๆ มีอยู่ เมื่อถึงเวลาที่จะชี้แจง หรือเรียกขานวานใช้ ให้ประกอบกิจใดๆ ก็สามารถใช้ได้ถูกที่ถูกบุคคล

ประการที่สอง ทรงควบคุมความสัมพันธ์ของกลุ่มคือระหว่าง จารุเตโชพราหมณ์ ผู้ชำนาญการเพาะปลูก ให้มีการทำงานสอดคล้องสัมพันธ์กับ คเชนสิงห์บัณฑิต ผู้ชำนาญการถอน ซึ่งความสัมพันธ์ของสองท่านนี้ เท่ากับเป็นการใช้งานต่อบุคคลถูกที่ ถูกเวลา ความสามารถ เหมาะสมกับงาน เนื่องจากการควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันนั้น สำคัญต่อการทำงานเป็นอย่างมาก ในกรณีของพระมหากษัตริย์นั้น เรื่องที่กระทำมีอยู่ประการเดียว แต่คนที่ใช้ให้ไปทำนั้น มีความสามารถคนละด้าน การชี้แจงหรือควบคุมให้ปฏิบัติงานนั้น อย่างถูกสัดส่วนย่อมเป็นปัจจัย ต่อผลของงานเป็นอย่างยิ่ง การเป็นผู้นำต้องคำนึงถึงการบริหาร แม้ในเรื่องปลีกย่อยอย่างนี้ด้วย

ประการที่สาม พระองค์ทรงกำหนดวัตถุประสงค์ ให้ชัดเจนลงไปเลยว่า พระองค์จะให้เขาทำอะไร 1 ให้คนที่เกี่ยวข้องดำเนินการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างไร เพราะการ

แจ้งวัตถุประสงค์ให้ผู้ร่วมงานนั้นทราบชัดเจน เป็นการวางกรอบไว้ชัดเจนประการหนึ่ง เนื่องจากผู้อยู่ภายใต้การชี้นำ หรือภายใต้การบังคับบัญชา หากทราบถึงหน้าที่ของตน จุดมุ่งหมายของตนอย่างแจ้งชัดแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะปฏิบัติงานอย่างมีทิศทางที่แน่นอน ซึ่งจะทำให้ผลของงานออกมาตรงตามวัตถุประสงค์มากที่สุด ดังนั้นการบริหารงานของผู้บังคับที่จะกำหนดวัตถุประสงค์ให้แจ้งชัด เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้ทำงานอย่างสะดวก อย่างที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำ

ประการที่สี่ ทรงวางแผน กำหนดกรอบกฎเกณฑ์ ให้แต่ละฝ่ายได้ไปปฏิบัติอย่างชัดเจน เช่น ในประเด็นนี้ ทรงใช้ให้คนที่ชำนาญการถอนเอาเครื่องยนต์จับดินมะม่วงให้ตรง ทรงใช้ให้คนที่ชำนาญการปลูก ไปจัดการดำเนินการขยายพันธุ์มะม่วง ด้วยวิธีต่างๆ ทรงกำหนดวางแผนกับพราหมณ์มหาศาล ให้ช่วยในเรื่องของการจัดการศึกษา เพื่อจะทรงแก้ไขสมาชิกของพระองค์ ซึ่งก็คือตั้งแต่อำมาตย์ไปจนถึงคนเลี้ยงช้าง คนเลี้ยงม้า ประชาชนทั้งหลาย ให้มีความรู้ ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุเลยทีเดียว การวางแผน กำหนดกรอบกฎเกณฑ์จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้นำ ต้องเตรียมการจัดกระทำให้เป็นระบบ คือ ควรทำอะไรก่อน อะไรหลัง ควรทำอะไรเพื่อการวางแผนไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้นในอนาคต หรือก็คือการวางแผนเพื่ออนาคตนั่นเอง ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ด้านการบริหารของผู้นำ

ในชั้นนี้พระมหากษัตริย์ได้ทรงแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ ด้านการบริหาร ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำของประชาชนชาวเมืองมิลลา แม้ในบทพระราชนิพนธ์จะไม่ได้เน้น ถึงความสามารถในด้านการบริหารของพระองค์ไว้มากนักก็ตาม แต่จากข้อความบางช่วงบางตอน ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถด้านการบริหาร ของพระมหากษัตริย์ ดังที่กล่าวมานั้น

4.2.2 ด้านเป็นผู้ให้การศึกษา

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำประการหนึ่งนั้น คือการทำให้ประชาชนของตน มีความรู้ความสามารถ ซึ่งสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการชี้นำให้ประชาชนเป็นผู้ประกอบไปด้วยสติปัญญา อันเนื่องมาจากการทำหน้าที่ของผู้นำนั้นต้องพิจารณาถึงรอบด้าน ที่ผู้นำพึงกระทำ เพราะการช่วยเหลือประชาชนเป็นสิ่งที่ต้องกระทำจริง หากแต่การช่วยเหลือโดยที่เขาสามารถพัฒนาตนเอง ได้ช่วยเหลือตัวเองได้นั้นหรือ เป็นการช่วยเหลือที่ยั่งยืน ซึ่งก็คือการให้การศึกษาแก่เขา (ประชาชน)

ในบทพระราชนิพนธ์นี้ ได้กล่าวถึงความคิดของนางมณีเมขลา ที่ต้องการให้ความคิดของบุคคลผู้เป็นบัณฑิตไม่จางหายสูญไปในอากาศจึงได้กล่าวว่า “ข้าแต่บัณฑิต วาจาอันมีปาฏิหาริย์มิบังควรหายไปในอากาศ ท่านต้องให้สาธุชนได้รับพรแห่งโพธิญาณจากโอษฐ์ของท่าน ถึงกาลอันสมควรท่านจงตั้งถรณ์การศึกษาให้ชื่อว่า “โพธิยาลัยมหาวิทยาลัย” ในกาลนั้นท่านจึง

จะสำเร็จกิจที่แท้” (พระมหาชนก 2540: 96) จากถกานี้ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ซึ่งพิจารณาได้ว่า นางมณีเมขลาต้องการให้ พระมหาชนกได้เผยแพร่ความคิดของพระองค์ออกไปยังสาธารณชน เพราะความคิดดังกล่าว สามารถยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นได้ อีกมากมายเหลือที่จะคณานับ อีกนัยหนึ่งก็เป็นการสะท้อนถึง เรื่องของการศึกษานั้น เป็นเรื่องที่ผู้นำจำเป็นจะต้องทำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งหากกล่าวเป็นรูปศัพท์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “ตั้งสถาบันการศึกษาชื่อ โพธิyalัธยมศึกษาลัย” อันมีความหมายที่อรรถกถาจารย์แปลไว้ว่า “สถาบันการศึกษาที่ให้แสงสว่างและความรู้ อันยิ่งใหญ่” (พระมหาชนก 2540: 97)

จากชื่อของสถาบันการศึกษา คือ โพธิyalัธยมศึกษาลัยนี้ เป็นการสะท้อนออกให้เห็นได้ว่า การศึกษาที่สามารถยกระดับความรู้ของคน โดยเฉพาะในเรื่องของ “ปัญญา” นั้น สำคัญเป็นที่สุด สืบเนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำ หากผู้นำสามารถให้ความรู้ ที่ยิ่งใหญ่แก่ประชาชนได้แล้ว ความรู้นั้นก็จะสามารถเป็นผลสะท้อนกลับมาช่วยในการปกครองของผู้นำอย่างแน่แท้

เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้วก็ทรงตั้งสถาบันการศึกษา โดยให้ชื่อว่า “ปุทะเลย์มหาวิชาลัย” ซึ่งเป็นการตั้งชื่อตามปุทะเล ที่ชาวสุวรรณภูมิเรียกกัน หากแต่ปุทะเลย์มหาวิชาลัย ก็จัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ โดยการเน้นถึงความเป็นวิชาที่สามารถปลดปล่อยจากกิเลสมีความโง่เขลาและโมหะเป็นต้น และเป็นชื่อที่ตั้งขึ้นเพื่อระลึกถึงปุทะเลย์ภักย์ ครั้งเมื่อคราวที่พระมหาชนกทรงว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร และรู้สึกเหมือนได้เหยียบอะไรบางอย่าง ทำให้พระมหาชนกทรงได้พักอ่อนเป็นคราว ๆ ซึ่งคาดว่าเป็นการเหยียบเท้าบนหลังปุทะเลย์ภักย์ จึงตั้งชื่อตามนามนี้เพื่อเป็นการระลึกถึง ส่วน “โพธิyalัมหาวิชาลัย” เป็นชื่อที่อาจารย์ทิศาปาโมกข์ให้ความเห็นว่าเป็น นามของสถาบันฤๅษีคฤๅณที่วัดพระเชตุพนฯ ในเทวสถานนครเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งชื่อหลังนี้ มีความหมายว่าสถานที่แห่งการเรียนรู้ เพื่อการตรัสรู้หรือการเรียนรู้เพื่อความเป็นวิชา อันเป็นระดับของโพธิญาณ

แม้ว่าพระมหาชนกจะมีได้ให้คำสัตย์ว่าจะตั้งสถาบันการศึกษาตามที่นางมณีเมขลาบอก เพียงแต่นางมณีเมขลาบอกให้ตั้งสถาบันการศึกษาขึ้น เมื่อถึงเวลาอันสมควร ถึงแม้พระมหาชนกจะมีได้รับปาก แต่ก็มิได้ทรงปฏิเสธนางมณีเมขลาเมื่อนางมณีเมขลาบอกให้พระองค์ตั้งสถาบันการศึกษานั้น เนื่องจากพระมหาชนกทรงเห็นว่าการที่ตนได้มาถึงยังมีดิไลนครได้อย่างรวดเร็ว นั้น ก็ด้วยได้นางมณีเมขลาช่วยเหลือเอาไว้ อีกทั้งนางมณีเมขลาเองก็เห็นถึงความเพียรพยายามของพระองค์จึงช่วยให้พระองค์ถึงที่หมายได้โดยเร็ว และการที่พระมหาชนกจะตั้งสถาบันการศึกษาตามที่นางมณีเมขลาบอกก็มีใช้เรื่องเสียหาย แต่เป็นสิ่งที่ดีงาม และจะเป็น

ประโยชน์แก่ประชาชนและบ้านเมืองของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า ถึงเวลาที่สมควร จึงทรงตั้งสถาบันการศึกษาตามคำที่นางมณีเมขลาบอกไว้ในครั้งนั้น

หากแต่สิ่งที่สะท้อนออกจากการกระทำในกิจนี้ของพระมหากษัตริย์นั้น เป็นหน้าที่ประการหนึ่งของความเป็นผู้นำของพระองค์ ซึ่งการจัดการด้านการศึกษา ให้ความรู้แก่ประชาชนที่ตนเป็นผู้นำนั้น เป็นเรื่องที่ต้องสมควร การที่พระองค์ทรงตรึกตรองถึงความโง่เขลาของข้าราชการบริพารของพระองค์ แล้วทรงดำริจะก่อตั้งสถาบันการศึกษาให้แก่คนเหล่านั้น ก็เป็นการถูกต้องแล้ว ในประเด็นนี้มีพิกัดต้องกล่าวถึง เรื่องรับปากกับนางมณีเมขลาหรือไม่ประการใด เพราะนี่เป็นหน้าที่ของผู้นำโดยตรง แม้ว่าในสังคมที่กล่าวกันว่าเจริญแล้ว ผู้นำยังให้ความสำคัญกับเรื่องของการศึกษา ดังที่เห็นนโยบายของผู้สมัครรับเลือกตั้งเพื่อเป็นผู้นำของรัฐบาล ในทุกยุคทุกสมัย ที่หาเสียงโดยการซื้อประเด็น การปฏิรูปการศึกษา การขยายโอกาสการศึกษาแก่ประชาชน การส่งเสริมด้านการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งที่ผู้สมัครท่านต่างๆ ยกขึ้นมาหาเสียง อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นหน้าที่ประการหนึ่งที่ผู้นำต้องดำเนินการ ซึ่งพระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงแสดงออกให้เห็นในด้านนี้ด้วยเช่นกัน

4.2.3 ด้านเป็นผู้ทำหน้าที่วางแผนและกำหนดนโยบาย

การวางแผน (Planning) คือ “การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับกิจการต่าง ๆ ที่ทำ แล้วกำหนดเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อใช้สำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต” (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537: 3) ซึ่งภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำของพระมหากษัตริย์ได้ปรากฏการวางแผนเพื่อการพัฒนาในอนาคตไว้เช่นกัน

การทำงานที่สำคัญ ๆ หากขาดการวางแผนที่ดี งานนั้น ๆ แม้จะสำเร็จลุล่วงไปได้แต่ก็ย่อมพบอุปสรรคมากมาย ผู้นำที่ต้องการงานให้ได้ผลสำเร็จนั้น ต้องมีความสามารถในการหยั่งสถานการณ์และการวางแผน ซึ่งในอดีตการหยั่งรู้สถานการณ์เป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัวลักษณะนี้สอนกันไม่ได้ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเอง แต่ในปัจจุบันการวางแผนนั้น ผู้นำยุคใหม่จะต้องอาศัยหลักวิทยาศาสตร์และหลักเหตุผลมาช่วยด้วย เช่น “การหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ โดยการใช้ความสามารถในการหยั่งรู้อย่างที่เคยกระทำมาในอดีตอย่างเดียว อาจจะไม่ได้ผล จะต้องใช้ทั้งหลักวิทยาศาสตร์ และการหยั่งรู้สถานการณ์ควบคู่ไปพร้อมกัน” (พรณี กัมมสุทธิ 2544: 117)

ตลอดบทพระราชนิพนธ์จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงกระทำการสิ่งใดพระองค์จะทรงมีการเตรียมการและการวางแผนที่ดี เห็นได้จากตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อครั้งที่พระองค์จะทำให้พระมารดาบอกความจริงเรื่องพระบิดาของตน การที่พระองค์จะทำอย่างนั้นได้ แสดงว่าพระองค์ทรงมีการคิดไตร่ตรองวางแผนเอาไว้แล้วว่า จะทำอย่างไรพระมารดาจึงจะบอกความจริงแก่ตน เห็นได้จากเนื้อความในตอนท้ายที่กล่าวว่า “พระมารดาไม่บอกเหตุการณ์นี้ตามจริง

ท่านไม่บอกแก่เรา ตามใจของท่าน ยกไว้เถิด เราจักให้ท่านบอกความจริงให้ได้” (พระมหานก 2540: 42) ซึ่งพระองค์ใช้วิธีกัดยอดพระธารัตน์ ในขณะที่พระองค์ทรงเสวยน้ำนมจากพระมารดา จนพระมารดาต้องบอกความจริง ทรงรู้จักการเตรียมการตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อทรงเจริญวัย ก็ทรงเตรียมการวางแผนของพระองค์อยู่เสมอ เช่นในตอนที่พระองค์คิดจะ เอรราชสมบัติคืนก็ทรงมีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอนโดยทรงคิดว่าในขั้นแรกพระองค์ต้องหาทรัพย์สินไว้ก่อน เพื่อเตรียมที่จะเอรราชสมบัติคืน

เมื่อคิดเช่นนั้น จึงทรงคิดหาวิธีว่าจะทำอย่างไรจึงจะได้ทรัพย์สินนั้นมาเพิ่ม พระองค์จึงทรงแบ่งเอาสมบัติที่ติดตัวพระมารดาไปเป็นทุนในการทำการค้า เพื่อที่จะให้คนมีทรัพย์สินมากพอที่จะทำการเอรราชสมบัติคืน และทรงวางแผนต่อไปว่าควรจะไปทำการค้ายังดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะทรงเล็งเห็นแล้วว่าเมืองสุวรรณภูมิเป็นเมืองที่ เจริญรุ่งเรืองในด้านการค้าขาย อีกตอนที่แสดงให้เห็นว่าพระมหานกทรงเป็นผู้ที่ มีการเตรียมการวางแผนอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะทรงทำอะไร หรืออยู่ในสถานการณ์เช่นไร คือในตอนที่เราอับปางในมหาสมุทร พระองค์ทรงเตรียมวางแผนไว้ว่าพระองค์จะทำอย่างไร ให้ทรงรอดพ้นจากเหตุการณ์นั้นไปได้ ทรงคิดหาวิธีที่จะทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่รอดในทะเลได้หลาย ๆ วันและไม่เป็นอันตรายจากสัตว์ทะเล พระองค์จึงทรงเสวยน้ำตาลกรวดคลุกกับเนย พร้อมกับผ้าชุบน้ำมันมานุ่ง จากนั้นทรงขึ้นไปยืนที่ยอดเสากระโดงเรือแล้วทรงกำหนดทิศว่าตนจะไปยังที่ใด นั่นก็คือ มิดิลานคร เหตุที่ทรงกำหนดว่าจะไปมิดิลานคร เพราะทรงเห็นว่าตนไม่สามารถไปทำการค้าได้แล้ว จึงควรที่จะไปยังมิดิลานครก่อนแล้วค่อยคิดหาวิธีเอรราชสมบัติคืนในภายหลัง การวางแผนในเรื่องต่าง ๆ ของพระมหานก ดังที่กล่าวมานี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีการเตรียมการวางแผนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นทรงกระทำสิ่งใดก็ทรงมีการเตรียมการในสิ่งนั้นๆ ก่อนเสมอ

จากนั้นเมื่อพระมหานกได้ทรงครองราชสมบัติ พระองค์ในฐานะกษัตริย์ปกครองมิดิลานคร ก็ย่อมมีหน้าที่ในการวางแผนในการบริหารปกครองบ้านเมือง ถึงแม้ในบทพระราชนิพนธ์จะไม่ได้กล่าวถึงการวางแผนไว้อย่างชัดเจน แต่ก็พอมีให้เห็นอยู่บ้าง เช่น ในการที่พระองค์จะทรงมีพระประสงค์สิ่งใด หรือมีพระราชดำริในเรื่องใด ๆ นั้น พระองค์ก็ทรงมีการปรึกษาหารือกับเหล่าข้าราชการบริพาร มิได้ทรงตัดสินใจด้วยพระองค์เอง แต่ทรงวางแผนว่าควรจะต้องปรึกษาหารือและเตรียมการในเรื่องนั้น ๆ ก่อน และการที่พระมหานกทรงปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสงบสุข ปราศจากการรุกรานจากนานาประเทศนั้น แสดงให้เห็นถึงการวางแผนในการป้องกันและปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างดี

หน้าที่ในการวางแผนของผู้หน้าที่ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหานก มิได้เห็นได้จากพระมหานกเพียงพระองค์เดียว แต่ยังเห็นได้จากพระโพลชนกในฐานะที่

พระองค์เป็นผู้นำของกลุ่มคนทรงเตรียมการวางแผน ที่จะรบกับเมืองมิถิลาเนื่องจากทรงเห็นว่าสมควรแก่เวลาแล้ว และทรงเห็นว่าตนมีกำลังและความพร้อมที่จะทำการรบ พระองค์ทรงมีการวางแผนเตรียมการในการรบเป็นอย่างดีโดยเริ่มจากการให้ประชุมพลพรรค พร้อมด้วยมวลชนจำนวนมาก เพื่อปรึกษาหารือ ถึงยุทธวิธีในการรบทรงเตรียมกำลังพลไว้อย่างพร้อมเพรียง ทรงเตรียมการในการใช้ยุทธโศภรณ์ เตรียมพาหนะ เช่นช้าง เตรียมการที่จะตั้งค่ายพักแรม ทำให้เห็นได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้นำที่มีการวางแผนเป็นอย่างดี จนทำให้พระองค์มีชัยชนะในการรบ

คังข้อความในตอนทีกล่าวว่า พระโปลชนกสามารถเผอิทธิพลทั่วยนบทยายแดนและรวบรวมกำลังพลจำนวนมาก ทรงดำริว่า “แต่ก่อนนี้ เรามีคิณคคทรยศต่อพระเชษฐา แต่บัดนี้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เราจึงจะจัดการตามสมควรแก่กรณี” ทรงให้ประชุมพลพรรค แล้วเคลื่อนทัพไปสู่กรุงมิถิลา พร้อมด้วยมวลชนจำนวนมาก เมื่อถึง ก็ทรงให้ตั้งค่ายพักแรม กองทัพอยู่นอกพระนคร เมื่อเหล่าทหารชาวมิถิลารับทราบ ว่า “พระโปลชนกเสด็จมา ก็พากันขนยุทธโศภรณ์ มีพาหนะช้างเป็นต้น มาที่กองบัญชาการของพระโปลชนกเป็นจำนวนมาก ชาวนครพลเรือนอื่น ๆ ก็เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วย” (พระมหานก 2540: 8-9)

นัยประการหนึ่งที่สะท้อนถึงการวางแผนของพระโปลชนกก็คือ การดึงมวลชนเข้าร่วม ซึ่งการดึงมวลชนเข้าร่วมต่อการรบของพระองค์ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวง กล่าวคือ ผู้นำที่ทำการใหญ่และประสบความสำเร็จ ส่วนใหญ่มีมวลชนเป็นฐานรองรับที่สำคัญ ดังเช่น การวางแผนหาเสียงของนักการเมืองในปัจจุบัน ถ้าผู้นำพรรคท่านใดสามารถดึงมวลชนเข้าร่วมได้มากเท่าใด โอกาสที่จะชนะการเลือกตั้งก็มีมาเท่านั้น หรือ ผู้นำที่คิดจะแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญๆในบ้านในเมือง เขาต้องวางแผนในการดึงมวลชนเข้าร่วมเพื่อให้ได้เสียงส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ดังนั้น ความสามารถในการดึงมวลชนเข้าร่วมของพระโปลชนก จึงเป็นการวางแผนที่ชาญฉลาดของผู้นำทางการเมือง

หน้าที่ของผู้นำประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหานกคือ หน้าที่ในการป้องกันศัตรูภายนอก เห็นได้จากในตอนที พระโปลชนกส่งสาส์นถึงพระอริราชชนก ว่าจะทรงมอบราชสมบัติหรือจะทรงสู้รบ เมื่อเป็นเช่นนั้น “พระอริราชชนกจึงตัดสินใจที่จะทรงรบ เพื่อที่จะรักษาราชสมบัตินั้นไว้และเพื่อความสงบสุขในบ้านเมือง” (พระมหานก 2540: 12) เมื่อมีภัยมาถึงบ้านเมือง พระองค์ก็ทรงทำหน้าที่ในการปกป้องบ้านเมืองด้วยการออกรบ ถึงแม้จะต้องทรงสละชีวิตของพระองค์เอง

ซึ่งภายใต้การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำ ที่พระอริราชชนกได้แสดงออก ในตอนทีกล่าวถึงนี้ก็คือ ผู้นำต้องมีความเสียสละแม้แต่ชีวิตของตนเอง กล่าวคือ พระอริราชชนกได้ปฏิบัติหน้าที่ในการรบ เพื่ออุทิศหมายในการรักษา ความสงบสุขของประชาชนของพระองค์ไว้

ฐานะที่พระองค์เป็นผู้นำ และหน้าที่ของผู้นำที่จะรักษาอำนาจทางการเมือง หน้าที่ในการป้องกัน
อริราชศัตรู ซึ่งแม้พระองค์จะพิจารณาเห็นว่า การปฏิบัติหน้าที่อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จ หรือต้อง
สูญเสียถึงชีวิตก็ตาม ซึ่งจัดได้ว่า เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำอย่างอุกฤษฏ์

การป้องกันข้าศึกศัตรูจากภายนอกนั้น หากพิจารณาถึง หน้าที่ของผู้นำใน
ปัจจุบันที่ทำหน้าที่ในการปกป้องข้าศึกซึ่งอาจไม่ใช่ ในเรื่องของบุคคล อันเป็นลักษณะของ
บุคลาธิษฐาน กล่าวคือ ในบางเรื่องผู้นำทางการเมืองต้องวางแผนในการปกป้องหลายๆสิ่งหลาย
อย่าง อันเป็นของประชาชนส่วนรวม เช่น การวางแผนปกป้องทางด้านเศรษฐกิจของชาติเป็นต้น ซึ่ง
เป็นเรื่องของส่วนรวมที่ผู้นำต้องรับผิดชอบ หรือในมิติของผู้นำทางการเมือง เช่น ผู้นำที่เป็นหัวหน้า
พรรคการเมือง การวางแผนปกป้องลูกพรรคเพื่อมิให้ถูกพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้าม ดึงดูดไป หรือ
วางแผนปกป้องเพื่อที่จะรักษาสถานที่มั่น ด้านฐานเสียงของพรรคตนไว้ ไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามรุกล้ำเข้า
มาเบียดแย่งพื้นที่ไปได้ เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะต้องคิดต้องทำ แม้บางครั้ง
ผู้นำจะต้องปกป้องด้วยเกียรติของตน หรือต้องสูญเสียเงินทองของตนเพื่อรักษาพรรค หรือ ลูก
พรรคไว้ก็ต้องทำ ดังที่ผู้นำอย่างพระอริยฐานกได้ทรงกระทำแล้วนั้น

แม้ในบทพระราชนิพนธ์จะไม่ได้กล่าวถึงหน้าที่ในการป้องกันศัตรู
ภายนอกของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจนแต่อาจกล่าวได้ว่า การที่พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมือง
ให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุขปราศจากการทำศึกสงคราม ไม่มีผู้ใดกล้าเข้ามารุกรานมิถิลาณครนั้น ก็
ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ ซึ่งอาจหมายรวมถึงด้วยพระปรีชาสามารถใน
การปกครองจึงถือว่าพระองค์ได้ทำหน้าที่ ในการป้องกันศัตรูภายนอกด้วยเช่นกัน

หน้าที่อีกประการหนึ่ง ที่ผู้นำควรปฏิบัติคือ หน้าที่ในการเป็นแบบอย่างที่ดี
ดี เพราะผู้นำทุกคนต่างก็ล้วนแล้วแต่ ต้องมีหน้าที่ในการเป็นผู้นำ ซึ่งก็แล้วแต่ว่าใครจะปฏิบัติหน้าที่
ได้ครบถ้วนสมบูรณ์เพียงใด หน้าที่ของผู้นำมีอยู่ด้วยกันหลายประการ และหน้าที่ต่าง ๆ ก็มี
เป้าหมายอยู่ที่การนำพาให้กลุ่ม หรือ ประเทศ ประสบความสำเร็จ ซึ่งหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่
ผู้นำทุกคนควรมี คือ หน้าที่ในการเป็นแบบอย่างที่ดี ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของสติปัญญา ความเพียร
ความสามารถ ดังเช่นพระมหากษัตริย์ เมื่อผู้นำเป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว ผู้ตามก็ย่อมอยากปฏิบัติตาม
อยากร่วมงานด้วย และนำมาซึ่งความสำเร็จตามเป้าหมายได้เช่นกัน

หน้าที่ในการเป็นผู้นำที่ดีหรือเป็นแบบอย่างอย่างที่ดี นั้น ในบท
พระราชนิพนธ์ ได้สื่อถึงความเป็นผู้นำในด้านการเพียรพยายามอันเป็นตัวอย่างที่ดี ที่ควรเผยแพร่ให้
บุคคลทั่วไปได้รับรู้และยึดถือเป็นแบบอย่าง เป็นแบบปฏิบัติต่อไป พระเทพโสภณได้กล่าวถึงความ
เพียรในพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

การแสดงออกมาซึ่งความคิดหลักของชาคนี่ คือให้เห็นว่าความเพียรต้องมีและสำคัญที่สุดว่าคนเราทำอะไรต้องมีความเพียร ซึ่งการกระทำความเพียรที่บุรุษควรทำ ที่พระมหากษัตริย์ควรทำ ควรหมายถึงความเพียรพยายามตามหน้าที่ของตน และค่าของคนก็อยู่ที่การทำหน้าที่ และต้องกระทำให้ดีที่สุด เพราะถ้าคนไม่ทำหน้าที่ คนๆนั้นก็จะมีค่าอะไรเลย (ปิ่นดา สิริกุล ใน www.moomkafae.com/index.php?lay=show&ac=article&id=147534-39k)

เนื่องจากความเพียรนั้นเป็นค่ากลางๆ หากมีการกำหนดทิศทาง ถึงการเพียรพยายามในหน้าที่ของตน ดังตัวอย่างที่ ผู้นำอย่างพระมหากษัตริย์ได้ทรงกระทำ เป็นแบบอย่างไว้แล้ว เพราะการทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดนั้น เป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้คุณค่าของคนปรากฏชัดขึ้น เมื่อคุณค่าของคนปรากฏจากผลของการปฏิบัติหน้าที่แล้ว แนวทางที่บุคคลนั้นกระทำ ย่อมเป็นแบบอย่างให้กับอนุชนรุ่นต่อไปได้ เพราะแบบอย่างที่ดีเป็นกรอบที่สำคัญประการหนึ่งที่สังคมยึดถือ อย่างเช่น ผู้นำที่ซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ยกย่องของสังคม เมื่อกาลเวลาสามารถพิสูจน์ให้สังคมนั้นๆ เห็นได้ชัดว่าเขาเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์สุจริตจริงๆ ผู้นำท่านนั้นก็จะได้รับการยกย่องเชิดชู ได้รับการกล่าวถึงว่า น่าจะเป็นแบบอย่างที่ดี ควรที่นักการเมืองรุ่นต่อๆมาจะประพฤติปฏิบัติตาม

4.2.4 ด้านทำรู้สึกปลอดภัยมั่นคงให้กับสมาชิก

ในด้านความมั่นคงปลอดภัยที่ผู้นำควรกระทำให้เกิดแก่มวลสมาชิก ส่วนหนึ่งนั้นมาจาก การปรับสภาพอารมณ์ของตัวผู้นำเอง กล่าวคือ การกลับคืนสู่สภาพปกติและคืนหน้า (Resilience and Renewal) เป็นความสามารถที่จะควบคุมจัดการกับความรู้สึก หรือภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้น ได้อย่างเหมาะสมและชาญฉลาด โดยการเสริมสร้างจากภาวะของ การที่ตระหนักรู้ในอารมณ์ของตน เมื่อโกรธ ผิดหวัง หรือ เศร้า เสียใจ ก็สามารถควบคุมตนเองได้ คิดไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ สามารถนำพาภาวะอารมณ์ของตนให้กลับคืนสู่สภาพปกติได้โดยเร็ว จากร้ายกลายเป็นดี สามารถปรับตัว ปรับอารมณ์ได้อย่างคล่องแคล่วและรวดเร็วในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ตัวอย่าง เช่นในกรณีของ พระมหากษัตริย์ เมื่อทรงทราบว่า เรื่องจะแตกในมหาสมุทรก็ทรงสามารถปรับอารมณ์ให้อยู่ในสภาวะปกติ ทรงควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ทรงมีสติ ซึ่งเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่ว่า “มหากษัตริย์มรณภพ ร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบว่าเรื่องจะจบ จึงคลุกน้ำตาถูกรวดกับเนย เสรวยจนเต็มท้อง แล้วชุบน้ำเนื้อเกลี้ยงสองผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มัน ทรงยื่นเกาะเสากระโดง ขึ้นยอดเสากระโดงเวลาเรือจม” (พระมหากษัตริย์ 2540: 58) จากข้อความดังกล่าวนี้ทำให้ทราบว่า พระมหากษัตริย์มีบุคลิกลักษณะของผู้นำในด้านการปรับอารมณ์ เพื่อให้เกิดความพร้อมในอันที่จะแก้ปัญหา ทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาในอนาคต แม้ว่าในเหตุการณ์นี้

พระองค์จะไม่สามารถช่วยเหลือสมาชิกของพระองค์ได้ แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกและการควบคุมอารมณ์ที่เด่นชัด เพื่อปรับใช้ในอนาคต

การทำให้สมาชิกรู้สึกปลอดภัยนั้น ส่วนหนึ่งที่มีอาจปฏิเสธ ก็คือ การสร้างกำลังใจ วิธีคิด การวางแผนในการดำเนินชีวิต และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ผู้นำต้องสร้างเป็นภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับตนเองก่อน ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ ควบคุมอารมณ์ไม่คืนกลับ ไม่คร่ำครวญ กราบไหว้ทเวคาให้ช่วยเหลือ ก็เนื่องมาจากพระองค์ได้สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีไว้กับพระองค์ แม้ว่าในเหตุการณ์ครั้งนี้พระมหากษัตริย์จะไม่ทรงสามารถช่วยเหลือ หมู่สมาชิกของพระองค์ได้ เพราะเป็นเหตุการณ์ที่สุวิสัยสุดที่จะช่วยเหลือได้ หากแต่ก็เป็นประสบการณ์ที่ทำให้พระองค์ได้สร้างกำลังใจ และวางแผนในการดำเนินชีวิตทั้งของพระองค์เอง และของหมู่พสกนิกรที่พระองค์ได้เป็นผู้นำในกาลต่อมาด้วย กล่าวคือ ความรู้สึกถึงความมั่นคงของราชภูมิตั้งพระมหากษัตริย์ได้ทรงช่วยดำเนินการวางแผนให้ เช่นการให้การศึกษาแก่คนเหล่านั้น ด้วยว่า การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญของการดำเนินชีวิต เมื่อการดำเนินชีวิตมีทิศทางที่ถูกต้องแล้ว ความมั่นคงในชีวิตก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลที่ตามมา เช่น ความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงในการดำเนินชีวิต เป็นต้น ดังนั้นประสบการณ์ที่ผู้นำได้รับ ย่อมมีผลต่อการกำหนดวางแผน เพื่อการช่วยเหลือแก่ผู้อื่นในเวลาต่อมา ดังที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงกระทำแล้ว

ความมั่นคงปลอดภัยอีกส่วนหนึ่งที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ก็คือ ความมั่นคงที่พระโปตชนกได้สร้างขึ้น กล่าวคือพระโปตชนกเป็นตัวละครหนึ่งที่ได้มีส่วนสะท้อน ถึงนัยประการนี้ เช่น เมื่อครั้งที่พระองค์ยกทัพมาเพื่อจะตีเอาเมืองมิลิตานัน ทรงให้ความมั่นคงแก่ผู้เข้าร่วมอุดมการณ์ของพระองค์ ซึ่งอย่างน้อยทรงชี้ให้เห็นได้ว่า ผู้นำนั้นต้องไม่ใช่คนหูเบาอย่างพระอริยฐานกที่ทรงเชื่อคำยุยงของคนใกล้ชิด ดังข้อความที่ปรากฏว่า “อมาตย์คนหนึ่งไปเฝ้ากราบทูลพระราชาหลายครั้งว่า “ขอเดชะ พระอุปราชเล่นไม่ซื่อกับพระองค์ พะยะคะ” ความสันทนาของพระอริยฐานกราบทูลต่อพระอนุชา ทนทานต่อคำอาบพิษอันซ้ำซากไม่ได้ พระโปตชนกจึงถูกจองจำ” (พระมหากษัตริย์ 2540: 4) คือผู้นำต้องมีความหนักแน่น พระอริยฐานกทรงไม่มีความหนักแน่น เป็นเหตุให้พระองค์ต้องเสื่อมเสียทุกอย่างในเวลาต่อมา ที่สำคัญเป็นเหตุให้เหล่าทหารและประชาชนของพระองค์ ล้มตามเป็นจำนวนมากในการรบกัน ความมั่นคงปลอดภัยของราชภูมิตั้งพระอริยฐานกจึงไม่มี เพราะผู้นำเป็นเหตุ

ในขณะที่ความมั่นคงต่อผู้ที่เข้าร่วมกับพระโปตชนกมีอยู่มากกว่า เพราะอย่างน้อยพระองค์ก็ทรงทำให้คนทั้งหลายเชื่อได้ว่า การเข้าร่วมกับพระองค์นั้น จะมีชีวิตที่ปลอดภัยมั่นคงกว่า เพราะทรงสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น ทรงนำเสนอวิธีคิดให้ผู้อื่นได้รับทราบนี้เอง จนเป็นเหตุให้พระองค์รวบรวมไพร่พลเป็นจำนวนมากมาทำการรบได้ ภายใต้เหตุการณ์นี้ไค้สะท้อน

ถึงการเมืองในปัจจุบันอยู่พอสมควร กล่าวคือ นักการเมืองที่พยายามชักชวนให้ประชาชนเห็นด้วยกับอุดมการณ์ของตน พยายามชี้ให้ประชาชนเห็นว่าหากปฏิบัติตามที่ เขาแนะนำหรือวางแผนไว้นั้น ประชาชนจะมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตอย่างมาก ซึ่งก็เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่ ผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันได้กระทำกัน อย่างที่เห็นเด่นชัดก็ ในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งนั้น ผู้นำพรรคการเมืองใช้ความพยายามอย่างสูงในการ นำเสนอความมั่นคงปลอดภัยที่ดีเลิศแก่ประชาชน หากประชาชน เลือกที่จะเชื่อเขาและให้การสนับสนุนต่อพรรคของเขา จนเขาได้เป็นรัฐบาล ดังนั้น เรื่องความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต เป็นเรื่องหนึ่งที่ผู้นำต้องกระทำ และตระหนักถึงให้มาก

4.2.5 เป็นสัญลักษณ์ของความมุ่งหมาย และอุดมคติของกลุ่ม

ภายใต้แนวคิดของผู้นำนั้น สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่ปรากฏกับผู้นำ เนื่องจากผู้นำในทุกแบบทุกประเภท ล้วนเป็นสัญลักษณ์ทางด้านนามธรรมและรูปธรรม พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม โดยลักษณะที่พระองค์ทรงได้แสดงออกให้ประชาชนทั้งหลายได้รับรู้รับทราบ กล่าวคือ สัญลักษณ์อันเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของพระองค์ ด้วยเหตุว่า การที่พระองค์ทรงบรรลุปาหมาย คือได้ครองราชย์สมบัติ ในกรุงมิลิถันนั้น มาจากความเพียรของพระองค์โดยแท้ ดังที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงมนสิการว่า “ชื่อว่าความเพียรควรทำแท้ ถ้าเราไม่ได้ทำความเพียรในมหาสมุทร เราจักไม่ได้สมบัตินี้” (พระมหากษัตริย์ 2540: 113) จึงเห็นได้ว่าการที่พระมหากษัตริย์เป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนทั้งหลาย ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มพระองค์สำเร็จบรรลุปาหมายนี้ได้ ก็ด้วยความเพียรอย่างที่พระองค์ทรงมนสิการนั่นเอง

ดังนั้นสัญลักษณ์ในด้านการเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์นั้นเกิดจากความสามารถของพระองค์เองเป็นหลัก พระองค์ทรงปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม ดังเช่นข้อความที่ว่า “พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมครองราชย์สมบัติโดยธรรม” (พระมหากษัตริย์ 2540: 117) จึงทำให้ปวงพสกนิกรของพระองค์จงรักภักดีต่อพระองค์ ยกย่องพระองค์ให้เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มไปโดยปริยาย

ในขณะเดียวกัน พระมหากษัตริย์ก็ทรงกำหนดสร้างความเชื่อ ความศรัทธาต่างๆ ให้เกิดแก่ประชาชนโดยทั่วไป เช่น ผู้นำผู้ปกครองไม่ใช่คนโกรธง่าย ดังเหตุการณ์ในตอนที่พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่า ต้นมะม่วงถูกประชาชนหักกิ่งก้านยื้อแย่งกันจนต้นมะม่วงเสียหาย ทรงตรัสว่า “อย่าโทมนัสไปเลยอาจารย์ผู้ดำริการ ต้นมะม่วงโค่นไปแล้ว ณ บัดนี้ปัญหาคือ ฟืนฟู่ต้นมะม่วงได้อย่างไร” (พระมหากษัตริย์ 2540: 132) ซึ่งการที่พระองค์ไม่ทรงดำเนินโทษแก่ข้าราชการบริพารของพระองค์ ทั้งยังทรงชี้แนะแนวทางในการแก้ไขต่อปัญหาต่างๆ นั้น ในขณะเวลาอย่างนั้น ย่อมต้องสร้างศรัทธาให้แก่ผู้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาเป็นอย่างยิ่ง ในภาพรวมแล้วพระมหากษัตริย์ได้กำหนด ในการสร้างความเชื่อความศรัทธาให้เกิดแก่ประชาชน โดยการให้การศึกษาแก่ประชาชน

ในทุกลำดับชั้น ซึ่งพระองค์ได้ทรงตั้งสถาบันการศึกษา ชื่อ “ปุทะเลยมหาวิทยาลัย” อันทำให้ประชาชนยังมีความรู้ เพิ่มพูนสติปัญญาและเป็นผลให้ ประชาชนเกิดความเชื่อความศรัทธาต่อพระองค์ยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งก็ทำให้พระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์ในอุดมคติของกลุ่มไปโดยปริยาย

นัยประการหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ได้สะท้อนในการเมืองการปกครองยุคปัจจุบัน เกี่ยวกับผู้นำที่เป็นสัญลักษณ์ด้านความมุ่งหมายของกลุ่ม ก็คือ ภายใต้ระบบพรรคการเมืองนั้น กลุ่มของบุคคลที่อยู่ในพรรคการเมืองพรรคเดียวกัน ต่างยึดถือและเชิดชูผู้นำพรรคของตน ว่าผู้นำคนนี้จะสามารถทำให้พรรคชนะการเลือกตั้ง ผู้นำของตนจะมีกลยุทธ์ในการนำพรรคของตนให้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ผู้นำของตนจะสามารถนำพาประชาชน ประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองฯ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ ล้วนเป็นความมุ่งหมายของกลุ่มการเมืองในยุคปัจจุบัน การสร้างสัญลักษณ์ด้านการเป็นผู้นำของกลุ่มตน หรือของพรรคตนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ในขณะเดียวกัน ตัวผู้นำเองก็จะต้องมีความเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มจริงๆ ตามความมุ่งหมายของกลุ่มด้วย

อีกประการหนึ่งที่ปรากฏ ในการเมืองยุคปัจจุบัน ก็คือ ผู้นำที่เป็นสัญลักษณ์เชิงอุดมคติของกลุ่ม กล่าวคือ ความนิยมชมชอบต่อพรรคการเมืองใดพรรคหนึ่งของประชาชนนั้น สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ความซื่อสัตย์ บริสุทธิ์ ความมีวิสัยทัศน์ของผู้นำพรรค ความตั้งใจจริงของผู้นำพรรค เป็นต้น ซึ่งรวมความแล้วเรื่องคุณสมบัติที่ยกขึ้นกล่าวนั้น เป็นลักษณะเชิงอุดมคติของกลุ่มหรือของพรรคการเมือง ดังนั้น บทบาทของผู้นำพรรคการเมือง ที่มีความตั้งใจจริงในการทำงาน มีวิสัยทัศน์ มีความซื่อสัตย์บริสุทธิ์ จึงมีผลเป็นสัญลักษณ์เชิงอุดมคติของกลุ่ม หรือของพรรคไปด้วย เมื่อผู้นำที่มีลักษณะเชิงอุดมคติของพรรคแบบนี้ ย่อมส่งผลดีต่อพรรค เช่น ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพรรคดีขึ้น ผลที่จะตามมาเป็นลำดับก็คือ ประชาชนจะเข้าร่วมให้การสนับสนุนต่อพรรคมากขึ้น หากมีมากขึ้นอย่างสูงสุดแล้วโอกาสในการชนะการเลือกตั้ง และได้จัดตั้งรัฐบาลก็มีมากขึ้นด้วย ดังนั้น ผู้นำที่เป็นสัญลักษณ์เชิงอุดมคติของกลุ่มจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นเรื่องที่ผู้นำทางการเมืองต้องตระหนัก และคำนึงอยู่ตลอดเวลา

ดังที่ได้ปรากฏแล้วกับพระมหากษัตริย์ว่า การที่พระองค์ทรงมีความเพียรพยายาม ทรงทำให้ราษฎรเกิดความเชื่อมั่น และศรัทธา ทรงเป็นผู้นำที่เป็นสัญลักษณ์ในด้านความมุ่งหมายของกลุ่มและอุดมคติของกลุ่มได้นั้น ส่งผลให้ความเป็นผู้นำของพระองค์ ประสพกับความราบรื่นในการบริหารการปกครองบ้านเมืองมากเพียงใด

4.3 ลักษณะของผู้นำด้านการเมืองการปกครอง

4.3.1 คุณสมบัติของผู้นำโดยทั่วไป

คุณสมบัติของผู้นำในด้านการเมืองการปกครอง ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์นั้น ประเด็นของการใช้สิทธิและอำนาจนั้นก็เป็นการหนึ่งที่น่าพิจารณาถึง เพราะการโน้มน้าวโดยไม่ต้องใช้สิทธิอำนาจ (Influence Without Authority) สิ่งสำคัญ ในการโน้มน้าวจิตใจของผู้ได้บังคับบัญชา คือ การมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับผู้ได้บังคับบัญชา จะทำให้ผู้ได้บังคับบัญชาให้ความไว้วางใจ เกิดความเคารพนับถือ ให้ความจงรักภักดี โดยที่ผู้นำไม่ต้องใช้อำนาจตามกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับ ผู้ได้บังคับบัญชาก็จะปฏิบัติงานด้วยความจริงใจ ตัวอย่าง เช่น เมื่อครั้งที่พระมหากษัตริย์มีพระราชดำริ ที่จะทรงตั้งสถาบันการศึกษาและทรงปรึกษาหารือกับท่านอาจารย์ศาสตราโมกษ์และท่านอาจารย์ก็เห็นด้วยและสนองตามพระราชดำรินั้น

ในเรื่องของการโน้มน้าวนั้น ในประเด็นนี้ มีนัยสำคัญบางประการ คือ พระมหากษัตริย์ทรงเคยศึกษาศิลปวิทยา กับพราหมณ์มหาศาลมาก่อน พราหมณ์มหาศาลย่อมรู้ดีว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีสติปัญญามากน้อยเพียงใด ทรงมีความตั้งใจมุ่งมั่นเพียงใด และทรงต้องการสิ่งใดจากเป้าหมายนั้นๆ ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์จะทำสิ่งใดย่อมเป็นการไตร่ตรองถี่ถ้วนมาก่อนแล้ว และในฐานะที่ใกล้ชิดคุ้นเคยกันมาก่อน ก็ไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจบังคับแต่อย่างใดงานก็สำเร็จผลได้

นัยประการที่สอง สำหรับผู้นำก็คือ การที่ผู้นำให้ความสนิทสนมกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ยกย่องผู้มีความรู้ความสามารถ และตั้งเขาเหล่านั้นไว้ในฐานะอันควร ย่อมเป็นคุณประการต่อผู้นำเองในภายภาคหน้า กล่าวคือ สามารถที่จะให้เขาสนองตอบหรือช่วยเหลือในกิจการงานของผู้นำให้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างไม่ยากเย็นอะไร ดังที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพราหมณ์มหาศาลในฐานะที่ปรึกษาของพระองค์ ในขณะที่พราหมณ์ก็พร้อมจะสนองตอบต่อความต้องการของพระมหากษัตริย์ เช่น ในตอนที่ทรงตั้งสถาบันการศึกษาว่า “พระราชผู้เป็นบัณฑิต ข้าพระองค์ยังมีศิษย์ที่ดีไว้วางใจได้ และประดิษฐาน ปุทธะเลียมหาวิชาลัย ได้แน่นอน มิถิลา ยังไม่สิ้นคนดี” (พระมหากษัตริย์ 2540: 140) ซึ่งการรับรองแข่งขันของพราหมณ์มหาศาล อันประกอบด้วยข้อเท็จจริงไปในคราวเดียวกัน ย่อมทำให้งานของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำ ส่อเค้าว่าจะสำเร็จได้โดยง่าย ซึ่งทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก ผู้นำ (พระมหากษัตริย์) ทรงยกย่องและปรึกษากับผู้รู้ให้ความสำคัญกับผู้รู้ และ ได้รับความร่วมมือจากผู้รู้เป็นประการสำคัญ

การใช้อำนาจทางการเมืองของผู้นำ เป็นสิทธิอันชอบธรรมประการหนึ่ง ที่ผู้นำสามารถทำได้ หากแต่การใช้อำนาจในลักษณะที่ไม่มีการบังคับนั้นหรือก เป็นการใช้อำนาจที่มี

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างมาก ในบทพระราชนิพนธ์นี้ พระโปลกษณทรวงแสดงออกให้เห็นว่า การใช้อำนาจโดยการ โน้มน้าวให้กลุ่มบุคคลกระทำ ตามแนวพระประสงค์ของพระองค์นั้น สำเร็จผลมากน้อยเพียงใด เมื่อพระโปลกษณสามารถดึงมวลชนเข้าร่วม ต่ออุดมการณ์ของพระองค์ได้แล้ว พระองค์ย่อมเป็นผู้นำของกองทัพนั้น โดยปริยาย และในความเป็นผู้นำของกองทัพ ย่อมมีสิทธิในการใช้อำนาจอย่างชอบธรรมสมบูรณ์แบบ ยิ่งพระองค์มีฐานะเป็นเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์ เคยมีตำแหน่งชั้นสูงเป็นถึง พระอุปราช และถูกตั้งข้อกล่าวหาว่าพระองค์คิดคดทรยศ (เป็นกบฏ) ยิ่งทำให้พระองค์มีความชอบธรรมในการใช้อำนาจ เพื่อแก้ข้อกล่าวหาเหล่านั้น และปฏิบัติกิจให้สำเร็จ ลุล่วงไป ซึ่งเท่าที่เนื้อความปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ พระโปลกษณมิได้ทรงใช้อำนาจ โดยภาวะที่ดูแลอำนาจ หากแต่มีลักษณะของการ โน้มน้าว ให้บุคคลอื่นเห็นชอบเข้าร่วมกับพระองค์ ปฏิบัติในกิจที่พระองค์ทรงให้กระทำ การใช้อำนาจของพระองค์ในลักษณะนี้จึงบรรลุผล สมความปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง คือสามารถนำกองทัพเข้ายึดเมืองมิดิลาได้ และพระองค์ก็ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ สมดังเจตนา

การใช้อำนาจโดยวิธีการ โน้มน้าวนี้ เป็นนัยหนึ่ง ที่การเมืองไม่ว่ายุคสมัย ใดๆก็สามารถใช้ได้ กล่าวคือ ในสมัยปัจจุบันผู้นำทางการเมืองหลายๆท่าน ก็ใช้วิธีการ โน้มน้าวให้ปฏิบัติตาม อยู่บ่อยครั้งในเหตุการณ์ที่ต่างกันไป การใช้อำนาจของผู้นำโดยวิธีการ โน้มนำนั้จัดเป็นศาสตร์และศิลป์ของการปกครองประการหนึ่ง แม้แต่เรื่องที่ยิ่งใหญ่ของชาติ ในบางครั้งผู้นำที่ใช้วิธี โน้มน้าว หรือสร้างแรงจูงใจ หรือ การเกลี้ยกล่อมก็ตาม ก็เคยประสบผลสำเร็จมาแล้ว เช่น มหาตมะ คานธี มหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดีย ผู้ใช้หิงสาวิธี เป็นวิธีการ โน้มน้าวต่อประชาชนในประเทศ ให้เข้าร่วมในกิจต่างๆเพื่อต่อต้านอังกฤษ และก็ประสบผลสำเร็จในที่สุด จะเห็นได้ว่า กลวิธีในการใช้อำนาจนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ และในบทพระราชนิพนธ์ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงนัยดังกล่าวนี้ และสามารถนำมาเป็นแบบอย่าง ให้ผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบัน ได้พิจารณาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม เพื่อผลที่ดีทางการเมืองการปกครอง

การเล็งเห็น โอกาส (Opportunity Sensing) เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ที่เป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐาน ซึ่งผู้นำต้องใช้เป็นกลยุทธ์ในการบริหาร เนื่องจากการสร้างโอกาสที่ต่างเวลาและสถานที่ เล็งเห็นถึงความเป็นไปได้และเป็นการให้โอกาสแก่ผู้ได้บังคับบัญชา โดยให้ความเชื่อมั่นในตัวผู้ได้บังคับบัญชาว่า จะปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ (พรณี กัมมสุทธิ 2544: 87) ตัวอย่างเช่น ตอนที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายให้ พราหมณ์มหาศาลฟื้นฟูต้นมะม่วง ซึ่งนับว่าเป็นงานที่ยากมาก แต่ทรงเล็งเห็นแล้วว่าพราหมณ์มหาศาล มีความสามารถเหมาะสมที่จะทำงานนี้ได้ รวมทั้งพราหมณ์มหาศาลเองยังมีบิราร ที่สามารถจะช่วยทำงานนี้ให้สำเร็จลงได้ พระองค์เล็งเห็นในขั้นนี้แล้วจึงมอบหมายงานนี้ให้

ซึ่งภายใต้หัวข้อคุณสมบัติของผู้นำทั่วไป ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์นี้ การเล็งเห็น โอกาส ก็เป็นอีกคุณสมบัติหนึ่งที่ผู้นำ ควรจะเรียนรู้และนำมาประยุกต์ใช้ เพราะในด้าน ข้อเท็จจริงของผู้นำทางการเมืองนั้น การฉกฉวยโอกาสเพื่อให้กิจหรือเป้าหมายของกลุ่มตน บรรลุผลนั้นถือว่าสำคัญมาก ดังเช่นพระโปลงนกที่ได้ทรงกระทำ เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงพิจารณา เห็นว่า โอกาสได้มาถึงแก่พระองค์ โดยเห็นได้จากเนื้อความตอนที่พระองค์ทรงยกทัพมาประชิด พระนคร ดังมีเนื้อความว่า “เมื่อถึงก็ทรงให้ตั้งค่ายพักแรมกองทัพออยู่นอกพระนคร เมื่อเหล่าทหาร ขาวมิดิลารับทราบว่ พระโปลงนกเสด็จมา ก็พากันขนยุทโธปกรณ์ มีพาหนะช้างเป็นต้น มาที่ กองบัญชาการของพระโปลงนกเป็นจำนวนมาก ขาวนครพลเรือนอื่นๆก็เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วย” (พระมหาสงก 2540: 9) ซึ่งถ้าหากอยู่ในเหตุการณ์ตอนนี้ ก็ย่อมที่จะเข้าใจได้ว่า สภาพภายในเมือง มิติลา กำลังละล้าละล่ายอยู่ระดับหนึ่ง เพราะขนาดเหล่าทหารที่อยู่ภายในเมือง ยังขนอาวุธ ยุทโธปกรณ์มาเข้าร่วมกับพระองค์ ประชาชนพลเรือนก็เข้าร่วมด้วยเช่นกัน ทำให้เห็นได้ว่า สถานการณ์ภายในเมืองคงไม่มีความมั่นคงมากนัก เหตุผลที่น่าพิจารณาอีกประการก็คือ พระโปลงนกเคยเป็นอุปราชมาก่อน ย่อมต้องทราบดีว่า เหล่าทหารในกองทัพมีอยู่จำนวนเท่าใด ที่ เข้ามาร่วมกับพระองค์มีมาน้อยเท่าใดที่สำคัญค่ายคูประตูบอยู่ ณ ที่ใดบ้างย่อมทรงทราบกระจ่าง ชัดอยู่แล้ว

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า โอกาสที่พระองค์จะนำทัพเข้าตีเมือง เพื่อนำชัยมีความ เป็นไปได้สูง ประกอบกับไพร่พลของพระองค์ มีความฮึกหาญอยู่เต็มกำลัง ซึ่งพิจารณาจากข้อความ ที่ว่า “ไพร่พลของพระอริราชชนกถูกทหารของพระ โปลงนก ตะลุยหั่นแหลก และพระองค์เองต้อง เสียพระชนม์ชีพในที่รบ” (พระมหาสงก 2540: 14) จากเนื้อความตอนนี้ เป็นการพิจารณาย้อนกลับ ไปว่าพระองค์ทรงมีความพร้อมทั้งกำลังพลทั้งโอกาส ในฐานะของผู้นำพระองค์ทรงใช้โอกาสนี้ให้ เป็นประโยชน์ จึงทรงลงมือปฏิบัติ และผลสำเร็จจึงตามมา ดังนั้นการเล็งเห็นโอกาสและการใช้ โอกาสให้เป็นประโยชน์ จึงเป็นคุณสมบัติของผู้นำโดยทั่วไป ที่ควรเรียนรู้และกระทำให้เกิด ประโยชน์

ในด้านของการเมืองยุคปัจจุบัน การเล็งเห็น โอกาสของผู้นำเป็นเรื่องที่มี ความต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา จะว่าเป็นเกมส์ของการชิงไหวชิงพริบของกันและกันก็ไม่ผิดนัก ใน การเมืองยุคปัจจุบัน กระบวนการข่าวเข้ามามีบทบาทที่สำคัญ อันจะทำให้ผู้นำเล็งเห็น โอกาสที่ตน จะดำเนินการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป เนื่องจากโอกาสทางการเมืองนั้น เกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่าง รวดเร็ว ข้อมูลด้านข่าวสารและกระบวนการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญ ผู้นำทางการเมือง จะเป็น ระดับชาติหรือระดับผู้นำพรรคการเมืองก็ตาม ต้องมีหน่วยข่าวสารของกลุ่มตนโดยเฉพาะ เช่น ระดับชาติก็มีหน่วยข่าวกรองแห่งชาติ ระดับพรรคการเมืองก็มีหน่วยข่าวของพรรคเป็นต้น ข้อมูล

ด้านข่าวสารนั้น หากผู้นำท่านใดสามารถเข้าถึงและมีความชัดเจนกว่า ก็สามารถเป็นต่อในสถานการณ์นั้นๆ ในประเด็นนี้หากพิจารณาในระดับพรรคการเมือง กล่าวคือ ผู้นำพรรคการเมืองที่เพิ่งเสร็จสิ้นการเลือกตั้ง ย่อมแสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งก็คือ หลังเสร็จสิ้นการเลือกตั้ง หากพรรคการเมืองชนะการเลือกตั้ง แบบจำนวน ส.ส. ในพรรคมีสัดส่วนไม่ห่างกันนัก ก็ไม่ได้ชนะแบบสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวได้ แต่ต้องร่วมมือกับพรรคการเมืองต่างๆ เพื่อรวบรวมจำนวน ส.ส. ให้มีจำนวนที่จะจัดตั้งรัฐบาลผสมได้ ซึ่งในขั้นนี้ข้อมูลข่าวสารถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญของผู้นำพรรคต่อการตัดสินใจ ที่จะไปเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล หรือเข้าร่วมกับพรรคการเมืองอื่นเพื่อจัดตั้งรัฐบาล หรือจะถูกถอดทิ้งให้เป็นฝ่ายค้าน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ เป็นการชิงไหวชิงพริบ ความได้เปรียบเสียเปรียบกันอยู่ตลอดเวลา เป็นการเล็งหาโอกาสของผู้นำพรรคการเมือง ว่าจะต้องตัดสินใจอย่างไร ดังนั้นการพิจารณาถึงโอกาสที่จะทำอะไรในทางการเมืองหรือในด้านการบริหารส่วนอื่นๆ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ผู้นำต้องใคร่ครวญให้รอบคอบในการตัดสินใจ การเล็งหาโอกาสจึงเป็นคุณสมบัติของผู้นำในทุกระดับชั้น

4.3.2 ลักษณะการปกครองแบบธรรมราชา

ผู้นำที่เป็นธรรมราชา ตามหลักพุทธธรรม หมายถึง ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมะของพระพุทธศาสนา และยังชนทั้งหลายให้อินดีด้วยธรรมนั้น ซึ่งรวมทั้งทศพิธราชธรรมนั้นด้วย

สมัยพุทธกาลการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นที่ยอมรับกันอยู่ การแก้ปัญหาการปกครองก็อยู่ที่ทำให้ผู้ปกครองเป็นคนดี และการเป็นคนดีก็คือ ยึดถือธรรมเป็นหลัก นั่นคือ การเป็นธรรมราชา ลักษณะของธรรมราชา มีกล่าวไว้ในจกกวัดติสฺสตรอย่างชัดเจนคือ ทรงตั้งอยู่ในธรรม ยึดถือธรรมเป็นหลักในการปกครอง ความเป็นธรรมราชาเช่นนี้ไม่อาจสร้างขึ้นได้โดยใช้ระบบภายนอก แต่ต้องอบรมให้เกิดขึ้นภายในองค์พระราชนั้น ปัจจัยภายนอกเป็นแต่ส่วนประกอบ หากพระมหากษัตริย์ทรงยึดมั่นในธรรมแล้วก็ย่อมเป็นธรรมราชาได้ง่าย ดังที่พระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัยเป็นตัวอย่าง (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2543: 92) ความคิดทางการเมืองแบบธรรมราชาของพระมหาธรรมราชาลิไท มีลักษณะสำคัญกล่าวคือ เน้นให้เห็นถึงลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชานั้น จะต้องยึดมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และพระราชจริยานวัตร ตามหลักพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังต้องมีหลักปฏิบัติในการปกครองรวมทั้ง ประเพณีการปกครอง และความยุติธรรมทางการเมืองสำหรับธรรมราชาควบคู่ไปด้วย (ณรงค์ พ่วงพิศ 2544: 737)

ในบทพระราชนิพนธ์ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นธรรมราชาของพระมหาชนก ซึ่งทรงเป็นราชาที่ปฏิบัติธรรม เห็นได้จากพระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่รักษาศีลอยู่

ตลอดเวลา เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ทรงว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรเป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืนนั้น ยังทรงสังเกตว่าวันนั้น เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม และทรงสมทานอุโบสถศีล แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ที่รักษาศีลอยู่เสมอ แม้ในขณะที่ตนเองกำลังได้รับความเดือดร้อนและอาจกำลังจะตายในมหาสมุทรนั้น พระองค์ก็ยังทรงรักษาศีลอยู่เสมอ เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์ปกครองมิติลานคร พระองค์ทรงครองราชย์โดยธรรมและทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ทรงปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข และนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่บ้านเมือง ในบทพระราชนิพนธ์ตลอดเรื่องแสดงให้เห็นถึงธรรมของพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ เห็นได้จากเนื้อความในตอนต่าง ๆ เช่น

ดังเนื้อความในตอนแรกที่กล่าวว่า “จำแต่เดิมนั้น พระมหาสัตว์เป็นไปอยู่ในคลื่นซึ่งมีศีลดังแก้วมณีเหมือนท่อนคันทวยทอง ข้ามมหาสมุทรด้วยกำลังพระพาหา พระมหาสัตว์ทรงว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน เหมือนว่ายข้ามวันเดียว (พระองค์ทรงสังเกตเวลานั้นว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม ทรงสมทานอุโบสถศีล)” (พระมหากษัตริย์ 2540: 58)

ตอนที่กล่าวว่า “ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ทรงครองราชย์สมบัติโดยธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย” (พระมหากษัตริย์ 2540: 117) ซึ่งที่กล่าวมานั้น เป็นลักษณะของการปกครองแบบธรรมราชา ดังมีข้อความบางตอนที่กล่าวถึงลักษณะการปกครองของพระองค์ เช่น

ธรรมในข้ออีกโกระ ความไม่โกรธ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องที่ต้นมะม่วงเสียหาย จากการที่เหล่าอมาตย์กราบทูลเรื่องที่ต้นมะม่วงเสียไปนั้น แทนที่พระมหากษัตริย์จะเกิดความโกรธ เนื่องจากข้าราชการและประชาชนทั้งหลาย ต่างพากันยื้อแย่งผลมะม่วง ซึ่งเป็นของพระองค์ แต่พระองค์กลับเกิดความสงเวชที่คนเหล่านั้นทำให้ต้นมะม่วงเสียหาย แสดงให้เห็นธรรมในข้อที่กล่าวถึง ความไม่โกรธของพระองค์

ดังเนื้อความในตอนที่ว่า เหล่าอมาตย์กราบทูลว่า “มหากษัตริย์ทราบว่าพระองค์เสวยผลรสเลิศแล้ว ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น” พระราชาตรัสถามว่า “ใบและวรรณะของต้นนี้สิ้นไปแล้ว ใบและวรรณะของต้นนอกนี้ยังไม่สิ้นไป เพราะเหตุไร” อมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบและวรรณะของอีกต้นหนึ่งไม่สิ้นไป เพราะไม่มีผล” พระราชาสดับดังนั้น ได้ความสงเวช (พระมหากษัตริย์ 2540: 124)

ธรรมในข้อของอาหะ ความซื่อตรง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีความซื่อตรง รักษาสัตย์อยู่เสมอ เมื่อพระองค์ได้ให้คำมั่นกับนางมณีเมขลาไว้ว่าจะตั้งสถาบันการศึกษาเมื่อถึงเวลาอันสมควร คือเมื่อพระองค์ได้ครองราชย์สมบัติแล้วจึงทรงตั้งปูเทเลียมหาวิทยาลัย

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา คือทรงเป็นพระราชที่ปกครองโดยธรรม และยังให้คนทั้งหลายยินดีได้ด้วยธรรมะของพระองค์ รวมถึงทศพิธราชธรรม ซึ่งพระมหากษัตริย์ปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

เนื้อความที่ปรากฏนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึง ความจำเป็นอย่างหนึ่งที่ผู้นำทางการเมืองต้องประพฤติธรรม ต้องสร้างองค์ประกอบให้เกิดขึ้นภายในของตนก่อน ซึ่งนับประการหนึ่งที่สะท้อนออกจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์ ในด้านของผู้นำทางการเมืองก็คือ ความสงบสุขเรียบร้อยของการบริหารการปกครอง ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้นำที่ดีนั้นต้องประพฤติปฏิบัติธรรม กระทำตนให้เหมาะสมกับการเป็นผู้นำของหมู่ชน เนื่องจากประเทศชาติจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบร่มเย็นนั้น ปัจจัยส่วนหนึ่งนั้นมาจากผู้นำของประเทศ เพราะถ้าผู้นำเป็นคนโหดเหี้ยมบาปบุญ หรือลุ่มหลงอำนาจ ก็อาจทำให้ประเทศชาติเสียหาย หรือตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาติอื่น ได้ อย่างที่เคยปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์ ในทางตรงกันข้ามถ้าได้ผู้นำที่มีสติปัญญา มีความสามารถรอบรู้ในกิจทั้งปวง มีคุณธรรมเพราะได้ประพฤติปฏิบัติธรรม และมีความดีตนอยู่ตลอดเวลา ย่อมสามารถพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ มีพิกัดที่จะกล่าวว่า ประเทศของตนจะตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่นๆ ดังนั้นตัวตนของผู้นำนั้นจึงจัดว่ามีความสำคัญ ต่อระบบการเมืองการปกครอง สำคัญต่อการดำรงอยู่ของประเทศชาติด้วย

เมื่อพิจารณาถึงตัวผู้นำที่ดี มีความพร้อมเหมาะสมกับการเป็นผู้นำนั้น ภายใต้อาณัติของพระราชนิพนธ์ ได้กล่าวถึงลักษณะอันเป็นองค์ประกอบของผู้นำ ในพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นผู้ไม่โกรธง่าย ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ดังข้อความที่ปรากฏแล้วในตอนต้นนั้น เมื่อนำมาพิจารณากับนักการเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้นำนั้นจะเห็นได้ว่า คุณลักษณะดังกล่าวนี้มีความจำเป็น ต่อการเป็นผู้นำทางการเมืองอย่างมีเสถียรภาพ เช่น ผู้นำหากเป็นผู้ที่โกรธง่ายนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้นำขาดทักษะอันเป็นองค์ประกอบปลีกย่อยหลายประการ เนื่องจากว่าผู้นำของประเทศเป็นคนมักโกรธต่อการกระทำของประชาชน เช่น ประชาชนที่รวมตัวกันเดินขบวนประท้วง ซึ่งพวกเขาเข้ามาเรียกร้องอย่างใดอย่างหนึ่ง หากผู้นำโกรธและใช้อำนาจสั่งการเป็นปฏิปักษ์ต่อผู้ประท้วงเพียงเท่านี้ ปัญหาอีกหลายๆ ประการก็จะเกิดขึ้นตามมา เพราะภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ที่สังคมมนุษย์ทั่วโลกกำลังรู้จักและซึมซับในปัจจุบันนี้ ทำให้คนส่วนใหญ่ทราบถึงสิทธิเสรีภาพ ในการกระทำของตน เมื่อประชาชนอยู่ภายใต้การนำของผู้นำ ลูกขึ้นประท้วงเรียกร้อง หรือแสดงเจตจำนงประการใด ผู้นำจำเป็นจะต้องตรึงตรองอย่างรอบคอบ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้หมดไป หากผู้นำลุ่มหลงอำนาจหรือความโกรธแล้ว อาจทำให้ปัญหานั้นบานปลายออกไปอีก หรือถึงขั้นที่เลวร้าย ก็คือนำไปสู่การล้มล้างผู้นำในที่สุด ซึ่งก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์

ดังนั้นการประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อฝึกตนเองของผู้นำจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งย่อนไปกว่าเรื่องใดๆ ดังที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงแสดงให้เห็นแล้วในบทพระราชนิพนธ์

สรุป ลักษณะธรรมราชา มีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะทำให้บ้านเมืองประเทศชาติ เจริญรุ่งเรืองสงบสุข ธรรมต่าง ๆ ที่ธรรมราชาทรงปฏิบัติกันแล้วแต่เป็นความดีงามทั้งสิ้น ดังเช่นพระมหากษัตริย์พระองค์ทรงเป็นธรรมราชาทรงเป็นราชาที่ปฏิบัติธรรมและด้วยธรรมที่ทรงปฏิบัตินี้เองทำให้ พระองค์สามารถนำพาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสงบสุข ประชาชนรักใคร่และให้การยอมรับนับถือ เนื่องจากพระองค์เป็นราชาที่ปฏิบัติธรรมนั่นเอง และ ในขณะเดียวกัน ผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบัน ก็ควรที่จะประพฤติปฏิบัติ ให้ได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อประโยชน์ต่อการบริหารบ้านเมือง

1) ลักษณะเชิงบารมีของธรรมราชา

ตัวละครในบทพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ ได้สื่อถึงความเป็นผู้นำในลักษณะที่มีบารมี ในกรณีของพระโปลชนก ที่ทรงมีบารมีรวบรวมประชาชนจำนวนมากมาเพื่อจะรบเอกราชสมบัติกับพระอริราชชนก ดังเช่น ข้อความว่า “พระโปลชนกสามารถแผ่อิทธิพลทั่วชนบทชายแดนและรวบรวมกำลังพลจำนวนมาก” (พระมหากษัตริย์ 2540: 8) จากเนื้อความตอนดังกล่าวนี้ พระโปลชนก เพิ่งเสด็จหนีออกจากเรือนจำได้ ไม่นานที่จะมีพลพรรคอะไรมากมาย หรืออาจมีก็เป็นจำนวนน้อย เนื่องจากว่า ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งขึ้นมีอำนาจสูงสุดก็จะพยายามกลืนอำนาจของอีกฝ่าย ที่จะขึ้นมามีอำนาจเช่นกัน ในกรณีนี้ พระอริราชชนก ทรงขึ้นครองราชย์ และทรงสั่งจองจำพระโปลชนก สมัครงพรรคพวกหรือบริวารของพระโปลชนก ก็จำต้อง ต้องโทษด้วยไม่มากนักน้อย หรือที่ไม่ต้องโทษก็ต้องติดนอกรให้ห่างรัศมีของโทษ เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนี้ พระโปลชนกเมื่อเสด็จหนีออกจากเรือนจำได้แล้วจะหาพลพรรคจำนวนมากได้อย่างไร

หากแต่เนื่องด้วยลักษณะของผู้นำที่อิงอยู่กับบารมี ที่สามารถแผ่ขยายอิทธิพลของตนให้ขยายออกไป กล่าวคือ ประชาชนที่ยอมรับนับถือให้พระโปลชนกมีอำนาจสั่งการในการปฏิบัติภารกิจช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ดังข้อความที่ปรากฏในตอน ที่ พระโปลชนกมาตั้งค่ายพักแรมกองทัพอยู่นอกพระนครว่า “เมื่อเหล่าทหารชาวมิถิลาได้รับทราบ ว่า พระโปลชนกเสด็จมา ก็พากันขนยุทธโศปกรณ์ มีพาหนะช้าง เป็นต้น มาที่กองบัญชาการของพระโปลชนก เป็นจำนวนมาก ขวานครพลเรือนอื่นๆ ก็เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วย” (พระมหากษัตริย์ 2540: 9) จากข้อความนี้พิจารณาได้ว่า ประชาชนและเหล่าทหารชาวมิถิลาต่างยอมรับพระโปลชนกเป็นผู้นำ ด้วยความรักและอุทิศตัวให้อย่างแท้จริง มิใช่ยอมช่วยเหลือเพื่อต้องการผลประโยชน์อื่นใด หรือเพราะความหวาดกลัวต่อพระโปลชนกก็ไม่ หากแต่ด้วยพระบารมีของพระโปลชนก

ประการแรก ในขณะที่เหล่าทหารและประชาชนเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระองค์นั้น พระโปลงนก็ยังไม่มีตำแหน่งใดๆ ทางการเมืองเลย จ้ายังเป็นนักโทษของพระอริราชชนกอีกด้วย แต่ด้วยบารมีของพระองค์ หรืออาจเป็นด้วยบุคลิกลักษณะของพระองค์ ในด้านผู้นำจึงทำให้ เหล่าทหารและประชาชนเข้ามาร่วมกับพระองค์ด้วยความเต็มใจ

ประการที่สอง ประชาชนและเหล่าทหารอาจทราบว่า พระโปลงน ไม่ได้ทรงทำความผิดในฐานะกบฏ จึงมีส่วนทำให้ประชาชนยอมรับ และเห็นความชอบธรรมในความคิดของพระโปลงน พร้อมทั้งให้การสนับสนุน ซึ่งในประเด็นนี้ ลักษณะเชิงบารมีของพระโปลงนนั้นต้องพิจารณาย้อนกลับไปในอดีตของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร เป็นไปในทิศทางดังกล่าวหรือไม่ หากพิจารณาเมื่อครั้งของพระโปลงนตั้งสัจจาธิฐาน ให้โชครวนที่จงจำพระองค์หลุดดังความว่า “ถ้าข้าพเจ้าคิดไม่ซื่อกับพระเชษฐาธิราชจริง เครื่องเครื่องจงจำจงตรึงมือเท้าของข้าพเจ้า แม้ประตูจะปิดสนิท ถ้าข้าพเจ้ามิได้คิดคดทรยศ เครื่องจงจำ จงหลุดจากมือและเท้าของข้าพเจ้า แม้ประตูจะเปิด ทันใดนั้นเครื่องจงจำได้หักลงเป็นท่อนๆ แม้ประตูก็เปิดกว้าง” (พระมหานก 2540: 4-5) การที่พระโปลงนอธิฐานอย่างนี้ เป็นเรื่องเชิงอภินิหารก็จริง แต่เป็นบริบทที่ช่วยให้พิสูจน์ได้อย่างหนึ่งว่า พระโปลงนเป็นคนที่ซื่อตรงมาแต่เดิม และความซื่อตรงมาแต่เดิมนี้อย่าง เมื่อเหตุการณ์นี้เปลี่ยนแปลงไป จึงสร้างความชอบธรรมให้กับพระองค์ในการเข้าทำศึกกับพระเชษฐาธิราช ดังนั้น เหล่าทหารและประชาชนที่เข้ามาร่วมสวามิภักดิ์กับพระโปลงน และช่วยพระองค์ทำการรบอย่างแข็งขัน อย่างที่เรียกว่า “อุทิศตัวให้” ซึ่งพิจารณาได้จากข้อความว่า “ไพร่พลของพระอริราชชนกถูกทหารของพระโปลงน ตะลุยหันแหลก และพระองค์ต้องเสียพระชนม์ชีพในที่รบ” (พระมหานก 2540: 14) เมื่อทหารของพระโปลงนทำงานถวายชีวิตอย่างนี้ ก็สามารถช่วยให้เป้าหมายของพระโปลงนสำเร็จดังประสงค์ ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยลักษณะเชิงบารมีของพระองค์ในประเด็นดังกล่าวนี้

นัยประการหนึ่งที่สะท้อนออกก็คือ ผู้นำต้องแสดงออกให้ผู้ที่เข้าร่วม หรือผู้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชา ทำงานให้ด้วยความเต็มใจ ชนิตที่กล่าวว่า “อุทิศตัวให้” ซึ่งผู้นำในลักษณะเชิงบารมีที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น ได้สะท้อนออกให้เห็นถึงลักษณะเชิงบารมีของผู้นำในยุคปัจจุบันอยู่บ้างบางประการ กล่าวคือในวรรณกรรมนั้น จุดเน้นที่ชัดเจนของ บารมี ก็คือการที่คนนิยม ศรัทธา ให้ความไว้วางใจ พร้อมใจเข้าร่วมปฏิบัติกิจของผู้นำอย่างจริงจัง ประกอบกับความพิเศษประการต่างๆ ที่ผู้นำนั้นมีอยู่ ซึ่งลักษณะเชิงบารมีของผู้นำในยุคปัจจุบัน ก็มีลักษณะประการเดียวกัน คือมีผู้เข้าร่วมงานปฏิบัติงานอย่างจริงจัง หรือเข้าร่วมอุดมการณ์กับผู้นำท่านนั้นๆ อย่างชนิตที่เรียกว่า “อุทิศตัวให้” เป็นต้น

ซึ่งภายใต้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น หากจะพิจารณาถึง บารมีของผู้นำทางการเมืองยุคปัจจุบัน ก็คงต้องพิจารณาจากบิรารผู้แวดล้อมของผู้นำท่านนั้นๆ หรือความสามารถของผู้นำในการกระทำสิ่งใดแล้วสำเร็จดังที่เขาได้กล่าวไว้ ซึ่งบริบทเหล่านี้เป็น เครื่องชี้วัดบารมีทางการเมืองของผู้นำในยุคปัจจุบันประการหนึ่ง ผู้นำที่ประสบความสำเร็จในการ เป็นผู้นำประเทศ หรือผู้นำพรรคการเมืองก็ตาม ส่วนใหญ่มีบิรารที่มีความสามารถมาเป็นกำลังที่ สำคัญของผู้นำ หากพิจารณาในประเด็นนี้ก็จะเห็นได้ว่า เป็นเรื่องจริงสำหรับผู้มีบารมี เพราะหาก ผู้นำไม่ได้ประกอบคุณงามความดี หรือเฉลี่ยผลประโยชน์ให้กับผู้แวดล้อม ช่วยเหลือต่อพวกเขา ตามสมควร หรือเป็นผู้นำที่มีลักษณะโดดเด่น เช่นเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตจริงๆ เป็นคนเด็ดเดี่ยวเฉียบ ขาดตรงตามกฎระเบียบเป็นต้น ก็จะไม่สามารถดึงบิรารหรือคนที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาร่วม อุดมการณ์กับตนได้ ลักษณะเชิงบารมีทางการเมืองของเขาก็จะค่อยลงไป หากแต่ที่ปรากฏใน ปัจจุบัน ผู้นำทางการเมืองโดยเฉพาะระดับพรรคการเมือง มีตัวชี้วัดที่เห็นได้ง่ายกล่าวคือ ถ้าผู้นำ ท่านใดอุดหนุนจนเจือต่อสมาชิกได้ดี สามารถตอบสนองต่อความต้องการของ หมู่พลสมชิกได้ สมควร ก็จะมีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้าไป เป็นสมาชิกกับพรรคการเมืองนั้นๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้นำท่านนั้นมีบารมีทางการเมืองขึ้นมาอย่างโดดเด่น ในเวลาอันรวดเร็ว

หากแต่บารมีในลักษณะดังกล่าวนี้ มีลักษณะที่ไม่ยั่งยืน กล่าวคือ การ กระทำอันเป็นเหตุให้เกิดบารมีในแบบดังกล่าวมีการยุติลง หรือความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ ไม่สมดุล ไม่เป็นไปดังเช่นที่เคยเป็นมา ผู้นำนั้นๆก็จะหมดบารมีทางการเมืองลงในที่สุด กล่าวคือ หมดความนิยม ศรัทธา ไม่คิดที่จะช่วยเหลืองานของผู้นำด้วยความเต็มใจ หากแต่ก็ยังมึ บารมีของ ผู้นำทางการเมืองอีกลักษณะหนึ่ง ที่ไม่ต้องอิงอาศัยบิรารหรือสมัครพรรคพวกเป็นจำนวนมาก แต่ อาศัยคุณลักษณะเฉพาะตนของตนเท่านั้น ทำให้เกิดบารมีทางการเมือง เช่น ผู้นำพรรคการเมืองที่มี ความตั้งใจในการทำงานซื่อสัตย์สุจริต ไม่เคยมีประวัติคอร์รัปชันเป็นต้น ผู้นำในแบบดังกล่าวนี้ เมื่อ เขาต้องการความร่วมมือจากผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ให้ดำเนินงานกิจการนั้นๆ ก็มักมีคนรับ สอนองช่วยเหลือกระทำงานแล้วเสร็จ อันสืบเนื่องมาจาก ความนิยม ความศรัทธาในตัวผู้นำที่มีอยู่แต่ เดิม เมื่อมีกิจที่ผู้นำต้องการให้เขาเข้าร่วมปฏิบัติ หรือ รับเป็นภาระธุระเขาจะกระทำด้วยความเต็มใจ ซึ่งก็จัดเป็นบารมีของผู้นำประการหนึ่งที่สัมผัสได้ ซึ่งบารมีทางการเมืองในลักษณะที่สองนี้ เป็น ลักษณะที่ยั่งยืนกว่า ทั้งนี้ก็ต้องยอมรับประการหนึ่งว่า ภายใต้บริบทของรูปแบบการปกครองที่ อำนาจเป็นของประชาชน คือระบอบประชาธิปไตยอย่างในปัจจุบัน ลักษณะเชิงบารมีของผู้นำก็มี ลักษณะเปลี่ยนไป อย่างที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้นทั้งสองลักษณะ ต่างแต่ว่าจะเลือกพิจารณาผู้นำ ทางการเมืองในลักษณะใดเท่านั้น

หากเลือกในแบบที่มีบริวารจำนวนมาก ซึ่งทำให้ตัวผู้นำมีบารมี มีอำนาจ ต่อรองทางการเมืองสูง สามารถขับเคลื่อนแนวคิดต่างๆ ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมได้ไม่ยาก แต่ใน ขณะเดียวกันก็ต้องคอยรักษา สมานความสัมพันธ์ อันเป็นเหตุให้เกิดบารมีชนิดนี้ไว้ ไม่ให้คลอนแคลนเสื่อมลง เพราะถ้าเสื่อมคลาลงเมื่อใด นั่นหมายความว่าผู้นำท่านนั้นจะหมดบารมีลงไปด้วย หรือ บารมีทางการเมืองในแบบที่ผู้นำฝึกฝนตนเอง จนเป็นคุณลักษณะเด่นประจำตนอันเป็นบ่อเกิด บารมีของคน ซึ่งเป็นเหตุทำให้ผู้อื่นเคารพ นิยม และเต็มใจร่วมงานให้ความร่วมมือกับตน อย่างไม่มีเงื่อนไข หรือหากมีก็เป็นเงื่อนไขสามัญธรรมดาที่สามัญชนปฏิบัติกัน ซึ่งการปฏิบัติงานทาง การเมืองในยุคปัจจุบัน ผู้นำทางการเมืองจำเป็นต้องมี บารมีทางการเมืองเหล่านี้เป็นองค์ประกอบ สนับสนุน จึงจะนำไปสู่เป้าหมายทางการเมืองอันเป็นประโยชน์โดยรวมของประเทศชาติ และของ ตนได้

2) คุณธรรมของผู้นำ

พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่าคนเรามักใช้ผิวพรรณ ชาติ วรรณะ เป็น เครื่องกำหนดความสูงต่ำ แต่แท้ที่จริงแล้วสิ่งที่กำหนดความสูงต่ำได้แก่ธรรมและอธรรม คนทุก ชาติชั้นวรรณะต่างก็เป็นคนสูงคนต่ำได้ตามความประพฤติของตน กษัตริย์หรือพราหมณ์ที่ประพฤติ เลวก็ย่อมต่ำกว่าสุทรที่ประพฤติดี (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2533: 65-66)

คุณธรรมของผู้นำเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่ง สำหรับผู้นำ ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์ได้สะท้อนให้เห็นถึง คุณธรรมและศีลธรรมของผู้นำของพระมหากษัตริย์ ใน ข้อต่าง ๆ ตามหลักของพรหมวิหาร 4 ประการ ซึ่งผู้นำจะต้องก่อปรด้วยธรรมสำหรับการประพฤติ ปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง เพราะพรหมวิหาร 4 คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มี จิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม

(1) เมตตา (Loving-kindness)

พระมหากษัตริย์มีความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือ ให้ทุกคนประสบประโยชน์ความสุข เช่นในกรณีของการตั้งสถาบันการศึกษา นอกจากจะเป็นการ รักษาสัตย์ที่ให้ไว้กับนางมณีเมขลาแล้ว พระองค์ยังทรงเห็นว่า ข้าราชการบริพารและประชาชน ทั้งหลายยังขาดความรู้อีกมาก การตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นมานั้นจะเป็นประโยชน์ แก่คนเหล่านี้มาก ยิ่งนัก จึงทรงตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นมา เห็นได้จากเนื้อความในตอนแรกที่กล่าวว่า “เหตุการณ์ในวันนี้ แสดงความจำเป็น นับแต่อุปราชา จนถึงคนรักษาช้างรักษาม้า และนับแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราชา และโดยเฉพาะเหล่าอมาตย์ ล้วนจาริกในโมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ ทั่วไป คือ ความสำนึกธรรมดะ พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน พวกนี้ชอบผลมะม่วงก็ทำลาย ต้นมะม่วง” (พระมหากษัตริย์ 2540: 140) ซึ่งนี่เป็นพระเมตตาของพระองค์ในฐานะผู้นำ

(2) กรุณา (Compassion)

พระมหากษัตริย์ทรงมีความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง ทรงสังเวชข้าราชการและประชาชนทั้งหลาย ที่ต่างพากันแย่งผลประโยชน์จนเป็นเหตุให้ ดันมะม่วงโค่นล้มเสียหาย คนเหล่านั้นชอบมะม่วงแต่กลับทำลายมะม่วง พระองค์จึงทรงอยากช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นมีความสำนึก และมีความรู้ ความกรุณาอันเป็นพื้นฐานของพระองค์ เป็นเหตุเบื้องต้นให้ทรงดำริที่จะช่วยเหลือประชาชน ซึ่งผู้นำต้องมีความกรุณาอย่างเสมอกับคนทุกชนชั้น ไม่แบ่งจำกัดระดับใด และพระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงแสดงออกให้เห็นแล้วในความกรุณาข้อนี้

(3) มุทิตา (Sympathetic joy)

พระมหากษัตริย์ทรงมีความเบิกบานยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุข ประชาชนไม่เดือดร้อน ปลอดภัยจากการรุกรานใดๆ เมื่อ ผศกนิกรของพระองค์มีความสุขอยู่เย็นเป็นสุข พระองค์ก็ทรงมีความปลาบปลื้มยินดีในความสุขนั้นด้วย เพราะความปลาบปลื้มยินดีของผู้นำนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้ประชาชนได้เห็นในภาพรวมหลายๆ อย่าง หากจะกล่าวว่าตัวผู้นำนั้น เป็นหน้าตาหรือบานกระจกสะท้อนภาพลักษณะก็ไม่ผิดนัก ดังนั้นความเบิกบานจากมุทิตาจิตจึงเป็นเรื่องหนึ่ง ที่ผู้นำต้องกระทำและแสดงออก

(4) อุเบกขา (Equanimity)

พระมหากษัตริย์มีใจเป็นกลาง คือ พระองค์ทรงมองความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบ สม่าเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราข่าง มองเห็นถึงการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่สิ่งที่ตนประกอบ พร้อมกับที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรมนั้น ในกรณีที่เหล่าข้าราชการและประชาชนทำลายดันมะม่วงนั้น พระองค์ก็มีทรงเอาโทษใครแต่อย่างใด ไม่มีความโกรธ ทรงหาต้นตอว่าใครเป็นผู้กระทำ ใครเป็นผู้ริเริ่มก่อเหตุการณ์นั้น แต่พระองค์ทรงมองถึงผลว่าเมื่อมะม่วงเสียไปแล้ว จะมีวิธีที่จะฟื้นฟูขึ้นมาอย่างไร และจะทำให้บุคคลเหล่านั้นรู้สำนึกได้อย่างไร คือ เมื่อทราบเหตุของปัญหาแล้ว ในบางครั้งปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการลงโทษ หรือลงโทษก็ไม่ก่อประโยชน์อันใดบางอย่างต้องให้กาลเวลาเป็นตัวพัฒนาปรับปรุง ดังนั้นการวางตนเป็นกลางให้เกิดความนิ่ง แล้วจึงดำเนินการต่อเรื่องนั้น จึงเป็นอีกลักษณะหนึ่ง ที่ผู้นำต้องศึกษาเรียนรู้ และใช้ให้เป็นให้ถูกโอกาส

หลักพรหมวิหาร สี่ประการนี้ผู้นำในทางการเมืองในยุคปัจจุบัน ควรที่จะประพฤติปฏิบัติก็เนื่องจากว่า คุณธรรมของผู้นำที่ชื่อว่า พรหมวิหารสี่ แม้จะเป็นชื่อของธรรมะในพระพุทธศาสนา หากแต่ก็เป็นคุณธรรมที่มีความเป็น “สากล” ที่สามารถใช้ได้กับทุกชนชาติ

ภาษา เพราะคุณธรรมที่ผู้นำควรมีควรประพฤติปฏิบัตินั้น มิได้จำกัดแต่เพียงชนชาติที่นับถือศาสนาใดเท่านั้น ซึ่งเป็นเพราะผลของคุณธรรมที่ผู้นำได้ประพฤติปฏิบัติแล้วนั่นเอง เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็น “สากล” ซึ่งประชาชนผู้อยู่ภายใต้การนำของผู้นำที่ประพฤติพรหมวิหารธรรมนั่นเอง เป็นผู้บอกเป็นผู้สะท้อนออกมาให้เห็น

พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติปฏิบัติพรหมวิหารธรรม ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น และผลของการประพฤติปฏิบัตินั้น ก็ตกอยู่กับประชาชนของพระองค์คือ ทำให้ความสงบสุขเกิดขึ้นแก่ประชาชนโดยตรง ซึ่งผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันก็ควรที่จะประพฤติปฏิบัติ พรหมวิหารนั้นด้วย เพื่อความสงบสุขของประชาชนอันเป็นที่สุดของความปรารถนา ด้านการบริหารการเมืองการปกครอง หากพิจารณาในมุมแคบ กล่าวคือ ในระดับผู้นำที่เป็นหัวหน้าพรรคการเมือง ที่ประพฤติปฏิบัติพรหมวิหารธรรม อันได้แก่ ความมีเมตตา มีความกรุณา มีมุทิตาจิต และมีการวางอุเบกขา ซึ่งเป็นข้อธรรมที่มีองค์ประกอบพร้อม เหมาะสมกับความเป็นผู้นำใหญ่หรือผู้นำโดยเฉพาะ คือมีทั้งความเห็นใจผู้อื่น คิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่น มีความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความสำเร็จ และมีหลักการวางตัวอันเหมาะสมเมื่อ ไม่สามารถช่วยเหลือ ตามครรลองคลองธรรมได้ เช่น สมาชิกพรรคประพฤติดิต ต้องได้รับการลงโทษ สุดท้ายผู้นำจะช่วยเหลือ ก็ต้องวางตนให้เหมาะสมไม่ก้าวก่ายให้เสีย ความยุติธรรมของสังคม หรือกฎระเบียบที่บัญญัติ ดังนั้นผู้นำต้องมีพรหมวิหารธรรมนี้ เป็นคุณเครื่องประกอบสำหรับตนอย่างจริงจัง จึงจะก่อผลสำเร็จทางการเมืองได้เป็นอย่างดี

3) หลักทศพิธราชธรรม (Royal Virtues or Virtues of Rulers)

หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ (ทศพิธราชธรรม) นี้ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมะของผู้ปกครอง ซึ่งแต่ครั้งเดิมถือเป็นธรรมะหรือพระราชกิจวัตรของพระราชามหากษัตริย์ ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระราชามหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทรงประพฤติปฏิบัติตามกลุ่มหลักธรรมกลุ่มนี้ซึ่งนักบริหาร นักปกครอง หรือผู้นำทุกระดับชั้น ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ และมีคุณค่า (Values) อย่างมหาศาล ซึ่งเป็นการเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม หรือ “ธัมมิกราชา” (ประยงค์ สุวรรณบุบผา 2537: 295) และพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำทางการเมือง ก็ได้ทรงปฏิบัติตามหลักของทศพิธราชธรรมนี้ด้วย

ทศพิธราชธรรมนั้นมี 10 ประการ ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ที่ผู้นำทางการเมืองควรนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริง อันได้แก่

(1) ทาน การให้ (Charity)

ในเรื่องของการให้นั้นแม้จะไม่ได้กล่าวถึงการให้โดยตรงแต่ในพระมหากษัตริย์จะเห็นได้ว่าการให้ที่ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ในฐานะกษัตริย์ปกครองสูงสุดมีค่านับว่าพระ

มหาชนทรงบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ แก่บ้านเมือง เช่น การตั้งสถาบันการศึกษา ให้ประชาชนได้มีการศึกษากันอย่างถ้วนหน้า

ภายใต้หลักการ การให้ นั้น มีการให้อยู่หลายลักษณะด้วยกัน แต่ที่ผู้นำทางการเมืองควรจะให้กับประชาชนก็คือ วัตถุสิ่งของที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ประชาชน ซึ่งวัตถุสิ่งของนั้น อาจเป็นในรูปของนโยบาย โดยเฉพาะผู้นำระดับประเทศในประเทศที่กำลังพัฒนา ศักยภาพของประชาชนมีน้อย จำเป็นที่จะต้องได้รับปัจจัยการช่วยเหลือจากรัฐ ผู้นำไม่ควรมองข้ามในองค์ประกอบเหล่านี้ เพราะการพัฒนาที่จะประสบผลสำเร็จได้คือพอสมควรมัน ก็คือ การมีวัสดุอุปกรณ์ที่พร้อมต่อการดำเนินการ เมื่อผู้นำคิดหาวิธีที่จะช่วยเหลือต่อผู้ที่ยากไร้ ผู้ที่มีศักยภาพที่ต่ำ ให้สามารถประกอบการได้ จึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้เขาได้พัฒนาตนเองอย่างแท้จริงด้วย หากผู้นำมีความตระหนี่ถี่เหนียวไม่คิดที่จะให้ วัตถุสิ่งของกับใครกลัวว่าจะเป็นภาระของตน หรือภาระของรัฐ เมื่อเป็นเช่นนี้แม้แต่สมาชิกของตนก็ไม่สามารถผูกมิตรผูกน้ำใจไว้ได้ การดำเนินการตามโครงการที่ตนกำหนดเห็นจะเป็นไปได้ยาก หรือไม่ก็อาจจะได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ผลสำเร็จของงานหรือเป้าหมายก็จะล่าช้าออกไปอีก ดังนั้นการให้จึงเป็นวิธีการอันเป็นองค์ประกอบประการหนึ่งที่ผู้นำต้องคำนึงถึง และปฏิบัติให้ได้ เพื่อผลทางการเมือง ผลทางการปกครองและผลประโยชน์อันจะเกิดแก่ประชาชน

(2) ศีล (High Moral Character)

พระมหากษัตริย์มีความประพฤติดีงามทั้งทางกายและวาจา ทรงประกอบแต่กรรมที่เป็นสุจริต และทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชนพลเมืองทั่วไป ตลอดเรื่องในพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์รักษาศีล คือ รักษากาย วาจา ใจ ให้สะอาดอยู่เสมอ ทรงรักษาศีลห้า เห็นได้จาก พระองค์ไม่เคยฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด และไม่ดื่มของมึนเมา และ ทรงรักษาศีลอุโบสถด้วย ดังที่ปรากฏว่าพระองค์สมาทานศีลอุโบสถในขณะที่ทรงว่ายนํ้าในมหาสมุทร เมื่อครั้งเรือแตก จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์รักษาศีลอยู่เสมอ

ผู้นำที่ดีคือ ผู้นำที่มีลักษณะองอาจ ไม่เป็นคนเก้อเขินในที่ทั้งปวง และการที่ผู้นำจะสง่างามเผย งามองอาจในที่ทุกสถานนั้น มีอำนาจของการประพฤติปฏิบัติประการหนึ่ง ที่มาจากการรักษาศีล ซึ่งศีลนั้นแปลว่า ความปกติสุขของมนุษย์ มีหลักการอธิบายถึงคุณประโยชน์ของศีลไว้มากมาย หากแต่ภายใต้การวิเคราะห์ เรื่องทศพิธราชธรรมที่ผู้นำควรปฏิบัตินี้จะขอยกเพียงประเด็นที่จะทำให้ผู้นำ มีความองอาจสง่างามเผย สมกับที่เป็นผู้นำของหมู่ชน กล่าวคือ หากผู้นำประพฤติปฏิบัติศีล ได้ครบทั้งห้าข้อ อย่างที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติ ผู้นำท่านนั้นๆจะมีความปลอดภัย โปร่ง ปราศจากความเก้อเขิน ยกตัวอย่างเช่น การรักษาศีลในข้อที่สอง เรื่องอทินนาทานา การลักทรัพย์ หากผู้นำเป็นผู้ประพฤติสุจริต ไม่ทุจริต คอรัปชั่น รับสินบน หรือเบียดบังงบประมาณเป็นต้น

ตัวเขาเองย่อมมองอาจ ปราศจากบาดแผล เมื่อมีผู้กระทำความผิด จะเป็นผู้ใกล้ชิด หรือ สมาชิกพรรค หรือผู้ได้บังคับบัญชา หรือ ประชาชน ผู้นำย่อมสามารถลงโทษ ดำเนินคดีเตียน หรือบอกสอนในสิ่ง ที่ถูกที่ควร ได้อย่างไม่ขัดเขิน มีความมองอาจ วางตัวเหมาะสมกับการเป็นผู้นำ เมื่อชี้แจงบอกสอนแก่ บุคคลนั้นๆ ไปแล้ว ก็มีคนเชื่อฟังพร้อมที่จะปฏิบัติตาม ความมีศีลจึงเป็นคุณสมบัติประการต่อการเป็นผู้นำ เป็นอย่างมาก และให้ผลที่ชัดเจนต่อการปกครอง

(3) ปริจาคะ (Self-Sacrifice)

ในบทพระราชนิพนธ์พระอริยฐานกทรงการเสียดสละความสุข สำราญส่วนตัว ทรงออกรบในฐานะที่คนเป็นผู้นำของบ้านเมือง แม้แต่ชีวิตของพระองค์เองก็ทรง เสียดสละ เพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎรและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

สำหรับพระมหากษัตริย์ในฐานะของกษัตริย์ปกครองเมืองมิลินทนครก็ ทรงเสียดสละความสุขของพระองค์เอง เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ก็ทรงปกครองบริหารบ้านเมืองให้มีแต่ ความเจริญรุ่งเรืองสงบสุข ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม การที่ผู้นำหรือกษัตริย์จะปกครอง บ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุขได้นั้น ต้องทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจและสติปัญญาอย่าง มหาศาลจึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีปริจาคะด้วยเช่นกัน

ผู้นำที่เป็นที่ชื่นชอบและเป็นที่รักใคร่ของประชาชน เท่าที่เคยปรากฏ ในประวัติศาสตร์ในหลายๆชาตินั้น รวมทั้งชาติไทยด้วย คือผู้นำที่คำนึงถึงความสุขของประชาชน มาก่อน ความสุขส่วนตัวของเขาเอง ผู้นำในประเภทดังกล่าวนี้ คือผู้ที่บำเพ็ญปริจาคะ อันหมายถึง การเสียดสละประโยชน์สุขส่วนตัวตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนใหญ่ของบ้านเมือง กล่าวคือผู้นำที่มี ความคิดอยู่เสมอในการที่จะขวนขวายหาวิธี บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้เกิดแก่ประชาชน ภายใต้การเป็น ผู้นำของเขา อย่างเช่น ผู้นำรัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรีนั้น มีความเอาใจใส่ต่อ ความเดือดร้อนของ ประชาชน เมื่อมีเวลาว่างก็ออกไปเยี่ยมเยียนประชาชน ไม่เอาเวลาไปทำความสุขสำราญใส่ตนทั้งที่ เวลานั้นเป็นเวลาที่เป็นอย่างของเขเองโดยแท้ ผู้นำที่เอาใจใส่อย่างนี้จะได้รับการต้อนรับจากประชาชน อย่างดี สิ่งก็ตามมาก็คือ หากผู้นำมีดำริที่จะกระทำการอะไรก็จะได้รับการตอบสนอง ได้รับความ ร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะอำนาจความรักใคร่ที่ประชาชนมีให้

คงจะเห็นได้จากปัจจุบันที่ผู้นำของหลายๆชาติ ที่ประสบปัญหา วิกฤตภายในประเทศของตน ซึ่งถ้าประเทศใดมีผู้นำที่ทำงาน แบบอุทิศตนเสียดสละเพื่อส่วนรวมแล้ว เมื่อผู้นำออกมาพูด หรือขอร้องให้ประชาชนของเขาดำเนินการช่วยกัน ในวิกฤตนั้นๆ จะได้รับความ ตอบรับจากประชาชนเป็นอย่างดี มีพักที่จะต้องมาบอกกล่าวกันหลายๆ ครั้ง หรือกำหนดกฎเกณฑ์ ออกมาบังคับกัน ในทางกลับกัน ถ้าผู้นำเป็นผู้ที่มุ่งจะเสพสุขสำราญ คำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตัว เพียงอย่างเดียว เมื่อมีเหตุการณ์เช่นเดียวกับเหตุการณ์แรก ผู้นำจะไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจาก

ประชาชนของเขา จำอาจถูกประชาชนวิจารณ์หรือประณามอีกด้วย ดังนั้นการบำเพ็ญเพียรเพื่อสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อส่วนใหญ่ของประชาชนนั้น เป็นสิ่งที่ผู้นำทุกยุคทุกสมัยควรสำเหนยงจดจำและประพฤติให้เป็นปกติวิสัย

(4) อาชวะ ความซื่อตรง (Honesty)

ความมีอาชวะหรือความซื่อตรงของพระมหากษัตริย์นั้น ปรากฏอยู่ทั่วไปในบทพระราชนิพนธ์ ทรงรักษาสัจจาอยู่เสมอเห็นได้จาก เมื่อครั้งที่นางมณีเมขลาอุ้มพระมหากษัตริย์ขึ้นจากทะเล และนางกล่าวว่า “ท่านต้องให้สาธุชนได้รับพร แห่งโพธิญาณจาก โอรสของท่าน ถึงกาลอันสมควรจงตั้ง มหาวิชาลย์” (พระมหากษัตริย์ 2540: 140) เมื่อทรงครองราชย์สมบัติแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง ปุทธะเลียมมหาวิชาลย์ ซึ่งเท่ากับทรงรักษาสัจจะ อันเห็นได้จาก เนื้อความที่ว่า “เราแน่ใจว่าถึงกาลที่จะตั้งสถาบันแล้ว เป็นสัจจะว่าควรตั้งมานานแล้ว” (2540: 140) แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่รักษาสัจจะ และระลึกถึงอยู่เสมอมิได้ละเลยถึงสิ่งที่ตนได้ตรัสออกไป และเมื่อถึงเวลาที่สมควรก็ทรงทำตามคำสัตย์ที่ได้เคยให้ไว้ เท่ากับว่าพระองค์มีความซื่อตรงต่ออุดมการณ์ที่ทรงตั้งพระทัยเอาไว้ ในฐานะของผู้นำของชาวเมืองมิลินา

ความซื่อตรงที่สะท้อนออกมาจากบทพระราชนิพนธ์นี้ ที่ผู้นำในยุคปัจจุบันควรที่จะพิจารณา ในฐานะว่าเป็นหลักในการปกครองประการหนึ่งก็คือ ความซื่อตรงต่อหน้าที่ของผู้นำ กล่าวคือ ผู้นำคือผู้ที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติเป็นหลัก มิใช่คำนึงถึงประโยชน์ตนและพวกพ้องของตน เนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่แม้ว่าชอบธรรมต่อกฎหมายระเบียบแบบแผนแล้ว แต่ก่อให้เกิดผลเสียต่อประเทศชาติของตน ผู้นำก็ต้องปรับเปลี่ยนให้ตรง เพราะเพียงสามัญสำนึกธรรมดา ที่มนุษย์เรามีอยู่ก็จะทราบเองว่าสิ่งนั้น หรือเรื่องนั้นๆ ถูกต้องเหมาะสมเพียงใด หรือ แม้ว่าอำนาจหน้าที่ของผู้นำสามารถทำได้ แต่ถ้าทำแล้วผลที่ตามมามีผลเสียมากกว่าผลดีผู้นำก็ต้องยับยั้งไว้ ความซื่อตรงต่อหน้าที่ของผู้นำนั้นต้องระลึกอยู่เสมอ เพื่อความไม่บกพร่องต่อหน้าที่ของการเป็นผู้นำ

ความซื่อตรงต่ออุดมการณ์ ต่อหลักการ ในฐานะของผู้นำทางการเมืองเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้นำ ต้องพินิจพิจารณาอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ อุดมการณ์และหลักการนั้นเป็นเสมือนเข็มทิศ ที่จะบอกทิศทางในการปฏิบัติงานของผู้นำ หากผู้นำไม่ยึดมั่นหรือซื่อตรงต่ออุดมการณ์แล้ว เป้าหมายอันเป็นหลักชัยเบื้องหน้าก็จะลางเลือนไปด้วย ดังนั้นความซื่อตรงต่ออุดมการณ์ของตน หรือของชาติจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอันผู้นำจะละทิ้งไม่ได้ หากผู้นำไม่ซื่อตรง ก็เท่ากับเป็นการทรยศต่อคนในชาติด้วยเช่นกัน

ความซื่อตรงต่อมวลสมาชิก หรือประชาชนของตน ในฐานะที่เป็นผู้นำของเขา ความซื่อตรงในส่วนนี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก กล่าวคือ ในการเมืองยุคปัจจุบัน

ประชาชนและสมาชิก เป็นผู้เลือกผู้นำของเขาเอง ด้วยเหตุผลที่ตรงกันว่า ผู้นำจะเป็นผู้คอยควบคุม ตรวจสอบ เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มไว้ เป็นผู้ชี้แนะในทิศทางที่ถูกต้องสำหรับพวกเขา ฯลฯ ดังนั้น หากผู้นำที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้ว ไม่ซื่อตรงต่อสมาชิกหรือประชาชนของเขา ก็เท่ากับเป็นการทรยศกันอย่างร้ายกาจยิ่ง แต่ถ้าผู้นำมีความซื่อตรงต่อสมาชิกและประชาชนของเขาอย่างจริงใจ เขาย่อมจะอยู่ในฐานะของผู้นำได้นานเท่านั้น ย่อมจะได้รับความร่วมมือ ความไว้วางใจ ความศรัทธา จากบุคคลเหล่านั้นอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งจะก่อประโยชน์ต่อการปกครองในภายภาคหน้าอย่างเป็นรูปธรรม

(5) มัทวะ ความอ่อน โยน (Kindness and Gentleness)

พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มี มัทวะหรือความอ่อน โยน มีความสง่างาม มีอริยาบดียิ่งใหญ่พระองค์เห็นได้จากทรงเป็นที่รักใคร่ของข้าราชการบริพารและประชาชน ทรงมีเมตตาต่อทุกผู้ทุกนาม และประพฤติดนอย่างมีเหตุผล ความอ่อน โยนของพระมหากษัตริย์เห็นได้จากเมื่อครั้งที่ต้นมะม่วงถูกโค่นล้มเสียหาย ทรงเกิดความสังเวชและทรงกล่าวเป็นข้อคิดแก่ต่อมาด้วย ดังเนื้อความในตอนที่กำลังว่า

พระราชสาส์นฉบับนั้น ได้ความสังเวช ทรงดำริว่า “ต้นนี้มีวรรณะสดเขียวตั้งอยู่แล้ว เพราะไม่มีผล แต่ต้นนี้ถูกหักโค่นลงเพราะมีผล แม้ราชสมบัตินี้ก็เช่นกับต้น ไม่มีผล บรรพชาเช่นกับต้น ไม้หาผลมิได้ ภัยย่อมมีแก่ผู้มีความกังวล ก็เราจักไม่เหมือนต้น ไม้มีผล จักเป็นเหมือนต้น ไม้หาผลมิได้” (มหานก 2540: 124) กล่าวคือพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำของประชาชน ทรงมิได้โกรธต่อเรื่องราว แม้ว่าเหตุคือต้นมะม่วง ที่พระองค์ตั้งพระหทัยไว้แต่เดิมว่า จะเสวยให้มากในเวลาเสด็จกลับ เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนไป กลับทรงทำให้เกิดข้อคิดขึ้นมาใหม่ เป็นความสดสังเวชแทน ซึ่งเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระมหากษัตริย์มีความอ่อน โยนอยู่ในพระหทัยมาแต่เดิม ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นบริบทอันปรากฏในวรรณกรรม ทำให้พิจารณาได้ว่า การที่พระมหากษัตริย์มีพระดำรัส กับอมาตย์หรือผู้ใกล้ชิด หรือกับประชาชนของพระองค์อย่างอ่อน โยน เป็นเหตุมาจากอะไร และทำไมเวลาที่พระองค์ทรงดำริการกระทำอะไร จึงมิได้เห็นด้วยและให้ความร่วมมือ ในการปฏิบัติกิจนั้นๆ หากมิใช่เหตุผลส่วนหนึ่งที่มาจากความอ่อน โยนที่พระองค์ทรงมีต่อราษฎรของพระองค์

ความอ่อน โยนอันประกอบด้วยปิยาจาณีพระมหากษัตริย์ได้ทรงแสดงให้เห็นอยู่บ่อย ดังเช่นเมื่อครั้งที่ทรงปรึกษากับอุทิจจพราหมณ์ ในเรื่องของการตั้งชื่อมหาวิทยาลัยว่าควรจะเป็นชื่อใด พระดำรัสที่ตรัสกับพราหมณ์นั้น สุภาพอ่อน โยน คือทรงตรัสเรียกพราหมณ์ว่า “ท่านอาจารย์” ทุกครั้ง ดังประโยคที่สนทนากันว่า “เราสมควรตั้งชื่อสถาบันตามปูซึ่งชาวสุวรรณภูมิเรียกว่า ปูทะเล บัดนี้เรากำลังสงสัยว่า ถูกต้องหรือไม่ ท่านอาจารย์ที่ศึกษาปโมกข์จึงเขมมนสิการ”

(พระมหาชนก 2540: 140) จากข้อความประ โยคนี้แสดงให้เห็นถึง ความอ่อนโยนที่พระองค์มีต่อ ผู้ใหญ่ เพราะที่จริงนั้น อุทิจงพรหมณ์นั้นเขาเป็นผู้สอนศิลปวิทยา เคยอุปถัมภ์เลี้ยงดูให้กับพระองค์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นบิดาบุญธรรมของพระองค์ก็ได้ การที่พระองค์แสดงออก กับผู้ใหญ่และมีพระคุณอย่างนี้ถือว่า สมควรนัก สมกับลักษณะที่ดีของผู้เฒ่า ซึ่งผู้นำในยุคปัจจุบันก็ ควรประพฤติเยี่ยงพระองค์ คือมีความอ่อนน้อมอ่อน โยนต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในพรรค ในบ้านในเมือง น้อมรับฟังคำติชมด้วยความเคารพ มิใช่ตนมีอำนาจก็ประพฤติไปตามความเห็นของตน หรือ แสดงออกกับคำติชมของผู้ใหญ่อย่างแข็งกระด้าง เพราะผู้นำที่ประพฤติในแบบหลังนี้ มักจะไม่ ประสบผลสำเร็จกับการทำงานคือ มักไม่ได้รับความร่วมมือหรือ ได้รับการช่วยเหลือ จากผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีประสบการณ์ ทำให้การทำงานประสบกับความยากลำบาก และพลาดหวังกับ โอกาสดีๆ ได้ง่าย

ในเรื่องของความอ่อนโยนนี้ ผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบัน หรือใน ยุคไหนๆก็ตามจำเป็นต้องฝึกปฏิบัติ ให้ตนมีบุคลิกลักษณะอันเป็นที่ต้องออกต้องใจของประชาชน เพราะความอ่อนโยนเป็นสภาพที่ฝึกมาจากจิตใจภายใน มิใช่แสดงออกเพียงการกล่าววาจาที่ อ่อน โยนเท่านั้น ความอ่อนโยนที่ผู้นำควรแสดงออกนั้นมีด้วยกันหลายประการเช่น ความอ่อนโยน ต่อประชาชน เพราะผู้นำที่แข็งแกร่งต่อมิตรศัตรูนั้นถูกต้อง แต่ต้องไม่ใช่กับประชาชนของตน อ่อนโยนต่อเจ้าหน้าที่พนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะการปฏิบัติงานที่สำเร็จผลดีนั้น ต้อง พึ่งพิงอาศัยเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น ความอ่อนโยนนี้มีคุณค่า ต่อ การบริหารการปกครองเป็นอย่างมาก ด้วยว่าเป็นข้อผูกมิตรไมตรีต่อผู้ร่วมงาน ให้ผู้ร่วมงานมีความ พื่อใจเต็มใจที่จะปฏิบัติงานนั้น แม้ว่าจะมีความผิดพลาดเกิดขึ้นกับงานบ้าง ผู้ร่วมงานก็ยังคงมีความ พยายามที่จะแก้ไข มิใช่หลบหนีหายจากงานนั้น ไปเฉยๆเพราะเกรงผู้นำจะตำหนิเป็นต้น จะเห็นได้ว่า ผู้นำที่ประสบความสำเร็จและมีผู้คนนิยมยกย่องนั้น มักมีความอ่อนโยนเป็นเอกลักษณ์ประจำตน ประการหนึ่งด้วย หากแต่ไม่ได้อ่อนแอในชั้นเชิงทางการเมือง

(6) ตปะ ความทรงเดช (Self-Control or Non-Indulgence)

พระมหาชนก ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรทำกิจให้สมบูรณ์ ทรงข่มใจ ไม่ให้เกิดกิเลสที่ครอบงำอำยิจิตใจของตนเอง เมื่อพระองค์ทรงข่มใจได้จึงทำให้พระองค์ไม่เกิด ความย่อท้อ เห็นได้จากการที่ทรงมีความเพียรที่จะว่ายน้ำให้ถึงฝั่ง แม้จะเป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน แต่มี ทรงย่อท้อ ทรงมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะเพียรพยายามว่ายต่อไป

คั้งเนื้อความในตอนทีกล่าวว่า “ดูก่อนเทวดาเราไตร่ตรองเห็น ปฏิปทาแห่งโลก และอนิสงส์แห่งความเพียร เพราะฉะนั้น ถึงจะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็ต้องพยายาม ว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร” (พระมหาชนก 2540: 69) จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระมหาชนก

ทรงพยายามข่มใจของพระองค์มิให้โกรธต่อ คำกล่าวของนางมณีเมขลา เพราะผู้ที่จะเป็นผู้นำที่คิณัน ต้องรู้จักข่มใจตนเอง มิให้กวัดแกว่ง ไปในทางที่เสื่อมเสีย การพยายามทำตะปหรือการฝึกด้วยวิธีข่ม ใจนี้ ยิ่งทำมากเท่าใด ความเข้มแข็งหรือในทางภาษาของศาสนาเรียกว่า “ความทรงเดช” นั้นก็ยิ่งเพิ่ม มากขึ้นเท่านั้น ที่กล่าวว่าเพิ่มมากขึ้นนั้นก็เพราะสามารถสร้างความเกร็งเกรง ต่อผู้ที่อยู่ตรงข้ามได้ มาก ทำให้ผู้นั้นเกิดความเกรงอกเกรงใจได้โดยปริยาย อย่างที่นางมณีเมขลาขอมจ้านต่อพระองค์ นั้นเอง

ในทางการเมือง สำหรับผู้นำนั้น การข่มใจตนเองถือเป็นอีกวิธีที่จะ ช่วยให้ผู้นำบรรลุเป้าหมายได้ง่าย กล่าวคือ ภายใต้อาณัติการทำงานนั้นย่อมมีทั้งปัญหาและ อุปสรรคเข้ามาทดสอบผู้ทำงานเสมอ โดยเฉพาะผู้นำนั้นมีโอกาสมากในการที่จะได้รับอารมณ์ ต่างๆกัน อันสามารถทำให้งานหรือหน้าที่เจริญก้าวหน้าก็ได้ หรือก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ตนเอง ก็ได้ การฝึกข่มใจตนเอง ที่เรียกว่าบำเพ็ญตบะนั้น จัดว่ามีความสำคัญ เพราะสามารถช่วยให้ ผู้นำปิด กั้นความชั่วที่จะเกิดขึ้นกับตนได้ อย่างที่กล่าวแล้วว่าตัวผู้นำนั้นมีโอกาสที่จะได้รับ ในหลายๆสิ่ง หลายๆอย่าง โดยเฉพาะผลประโยชน์อันมิชอบนั้น มักจะหลั่งไหลเข้ามาหาผู้นำ ผู้นำในยุคปัจจุบัน ที่เสื่อมเสีย เพราะไปรับเอาผลประโยชน์อันมิชอบ ไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ต้องจบ บทบาทของการเป็นผู้นำลงอย่างน่าเสียดาย ซึ่งเหตุผลก็มาจาก การไม่ได้เรียนรู้ที่จะฝึกข่มใจของตน บำเพ็ญตบะของตนให้เข้มแข็งนั่นเอง ดังนั้นหลักการข้อที่หก แห่งทศพิธราชธรรมจึงมีคุณูปการ ต่อผู้นำทางการเมือง อย่างที่ได้กล่าวแล้ว

(7) อักโกรธะ ความไม่โกรธ (Non-Anger or Non-Fury)

พระมหาชนกทรงเป็นผู้ที่บำเพ็ญธรรมในข้อนี้ด้วยเช่นกัน คือความ ไม่โกรธ ไม่เกรี้ยวกราด ทรงมีเมตตา และทรงสามารถที่จะระงับความขุ่นเคืองนั้นได้ ธรรมในข้อนี้ เห็นได้จากในตอนที่ดินมะม่วงถูกโค่นล้มเสียหาย แต่พระองค์ไม่ทรงโกรธ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่ต่อ ว่าแต่อย่างใด กลับทรงมีความเมตตาเกิดความสังเวชบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ที่ยื้อแย่งผลมะม่วงจน ทำให้ดินมะม่วงเสียหาย หากเป็นบุคคลอื่นเมื่อมีผู้ที่ทำให้ของของตนเสียหาย จะต้องยังมาซึ่งความ โกรธเป็นแน่ แต่พระมหาชนกทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมในข้อนี้ ทำให้พระองค์มีจิตใจเมตตา ไม่มี ความขุ่นเคืองพระทัยแต่อย่างใด

ผู้นำทางการเมืองที่มีปกติไม่โกรธง่ายนั้น เป็นที่นิยมยกย่องของ ผู้ร่วมงานอย่างเห็นได้ชัด เพราะโดยสภาพของมนุษย์นั้นย่อมไม่ต้องการให้ใครมาแสดงอาการ โกรธเกรี้ยวต่อตนเองเป็นแน่ เหตุผลอีกประการในด้านการปฏิบัติงานนั้น ย่อมมีความผิดพลาดเป็น เรื่องธรรมดา เมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้นก็ต้องได้รับการแก้ไข มิใช่ถูกตำหนิตติเตียนเพียงอย่างเดียว หรือได้รับการ โกรธเถียงจากผู้บังคับบัญชาหรือผู้นำของตน การเป็นผู้ไม่โกรธง่ายของผู้นำนั้น เป็น

การผูกไมตรีต่อผู้ร่วมงาน ผู้ปฏิบัติงาน ทำให้ผู้นำดำรงตนอยู่ในสถานะของความเป็นผู้ใหญ่ที่เหมาะสม กล่าวคือ ผู้นำทางการเมืองเป็นผู้บริหารระดับสูง ย่อมเป็นที่คาดหวังของผู้ที่ให้การสนับสนุนหรือสมาชิก หรือประชาชนทั่วไปว่า เป็นผู้มีความเมตตา ไม่ลุแก่อำนาจของอารมณ์ วางตนเหมาะสม เมื่อผู้นำถูกคาดหวังดังนี้ ตัวผู้นำเองก็ต้องปฏิบัติให้ได้ดังที่คนทั่วไปคาดหวัง ถ้าหากผู้นำเป็นคนโกรธง่าย ก็จะเป็นที่เสื่อมศรัทธาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างแน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ความเชื่อถือที่เคยมีต่อท่านผู้นำ ก็จะลดน้อยถอยลงตามไปด้วย ดังนั้นผู้นำทางการเมืองต้องรักษาอารมณ์ของตนให้เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำและต่อสถานะของตนด้วย

(8) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน (Non-Violence or Non-Oppression)

ความมีพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ก่อทุกข์เบียดเบียนสัตว์โลกเป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ และยังทรงมีความเมตตากรุณาต่อข้าราชการบริหารและประชาชน ทรงปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข ทรงเป็นที่รักใคร่ของข้าราชการบริหารและประชาชนทั้งหลาย

ความไม่เบียดเบียนในบทพระราชนิพนธ์แม้จะปรากฏอยู่น้อยก็ตาม แต่จากหลักการของหลักทศพิธราชธรรม หลักอวิหิงสา เป็นหลักการที่สำคัญ ไม่อาจพิจารณาข้ามไป เนื่องจากว่า ผู้นำทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับพรรคการเมือง ล้วนต้องสำนึกถึงสำนึกในหลักการข้อนี้ เพราะการเบียดเบียนกันในทุกระดับหรือทุกหมู่เหล่าของมนุษย์นั้น ไม่ควรมีและไม่ควรที่จะให้เกิดขึ้นเลยทีเดียว ตัวอย่างเช่น ผู้นำในระดับพรรคการเมืองไม่ควรเบียดเบียนโดยประการต่างๆ คือ ไม่เบียดเบียนสมาชิกพรรค เช่นต้องให้สมาชิกพรรคหาเงินมาบำรุงพรรคจำนวนมาก เบียดเบียนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับพรรคไปเป็นของตนเพียงผู้เดียว เป็นต้น

เมื่อพรรคของตนเป็นฝ่ายรัฐบาลก็ต้องไม่เบียดเบียนนักการเมืองฝ่ายตรงข้าม หรือเบียดเบียนต่อนักการเมืองที่ไม่ยอมเห็นด้วยกับตน หรือที่สุดเบียดเบียนคนในชาติของตนเอง เพื่อเป้าหมายอะไรสักประการหนึ่ง อันเกิดจากความทะเยอทะยานของตัวผู้นำเอง เช่น การออกกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ที่เป็นการเบียดเบียนประชาชนให้เดือดร้อนโดยใช่เหตุ เป็นต้น การไม่เบียดเบียนของผู้นำนอกจากจะเป็นคุณประการต่อคนในชาติแล้ว ยังเป็นการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมาใหม่อีกด้วย เนื่องจากที่ปรากฏในปัจจุบันนักการเมือง ที่ขึ้นมาใช้อำนาจ มักจะพยายามเบียดเบียนนักการเมืองเก่า หรือปิดกั้นไม่ให้โอกาสแก่คนที่ไม่เห็นด้วยกับกลุ่มของตน ซึ่งเป็นค่าทางวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่ดีไม่เจริญ ควรที่ผู้นำทางการเมืองจะปรับเปลี่ยนแก้ไข สร้างวัฒนธรรมของการไม่เบียดเบียนกันให้เกิดขึ้นแก่สังคม และผู้ที่จะชี้แนวทางแห่งการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่นี้ได้ดี ก็เห็นจะเป็นระดับผู้นำเท่านั้นที่มีศักยภาพที่แท้จริง

(9) ขันติ ความอดทน (Forbear or Tolerance)

พระมหากษัตริย์ทรงมีความอดทนต่ออุปสรรคความยากลำบากทั้งปวง ทรงมีขันติธรรม เมื่อครั้งที่ทรงว่ายนํ้าอยู่ในมหาสมุทร ทรงอดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อ กระแสนํ้าในมหาสมุทร อดทนต่อความเหนื่อยล้าที่ทรงว่ายนํ้ามาตลอดระยะเวลา 7 วัน 7 คืน ทรง อดทนต่อความหิวโหย เพราะตลอดที่ทรงว่ายนํ้าอยู่ในมหาสมุทรพระองค์มิได้ทรงเสวยสิ่งใดเลย นอกจากนํ้าตาลกรวดคลุกกับเนยที่ทรงเสวย ในวันที่เรืออัปปางนั้น การที่พระองค์ทรงมีความ อดทนดังกล่าวเป็นที่น่ายกย่องเป็นอย่างยิ่ง แต่ความอดทนของพระมหากษัตริย์ยังมีให้เห็นอีกใน ขณะที่พระองค์ต้องอดทนต่อคำกล่าวของนางมณีเมขลาที่ทดสอบพระองค์

ดังเนื้อความในตอนทีกล่าวว่า “ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณ ไม่ได้ ย่อมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างถูกผู้ชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ทันถึงฝั่งก็จก ตาย” (พระมหากษัตริย์ 2540: 75) และ “การงานอันใด ยังไม่ที่สุดด้วยความพยายาม การงานอันนั้นก็ ไร้ผล มีความลำบากเกิดขึ้น การทำความพยายามในฐานะอันไม่สมควรใด จนความตายปรากฏขึ้น ความพยายามในฐานะอันไม่สมควรนั้น จะมีประโยชน์อะไร” (พระมหากษัตริย์ 2540: 82)

เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง การที่จะปกครอง บริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุขได้นั้น ต้องทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานาประการ ซึ่งพระองค์ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ อันชอบธรรมทรงอดทนต่อกิจการงานที่ตรากตรำ เพื่อที่จะปกครองบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและสงบสุข เพราะจากสภาพบริบทของ วรรณกรรมทำให้เข้าใจได้ว่า พระมหากษัตริย์ ทรงใช้ความอดทนต่อสภาพต่างๆ อย่างยิ่ง โดยเฉพาะ ความเป็นมาของพระองค์ก่อนแต่จะทรงขึ้นครองเมือง มีความอดทนอย่างเลิศ ครั้นเมื่อพระองค์ทรง ครองราชย์แล้ว ก็ไม่น่าจะเป็นการแปลกแต่ประการใด ที่พระองค์จะทรงใช้ความอดทนต่อการ บริหารการปกครองบ้านเมืองเป็นลักษณะที่ต่อเนื่อง ของบุคคลผู้มีขันติธรรมอย่างอุกฤษฏ์เช่น พระองค์

หากแต่สิ่งที่วรรณกรรมได้สะท้อนออกภายใต้บริบท เรื่องขันติอัน เป็นหนึ่งในหลักทศพิธราชธรรมนี้ ก็คือ ผู้นำในทางการเมืองการปกครอง ต้องบำเพ็ญสร้างขันติ ธรรม ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ประการแรกคือ ผู้นำต้องอดทนต่อ สภาพความบีบคั้นทางการเมืองการปกครอง ซึ่งการปกครองในสมัยปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นระบอบประชาธิปไตย ที่ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วม ในทางการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก เมื่อมีคนเป็นจำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้องกับการ บริหารการปกครอง เรื่องต่างๆก็มีความซับซ้อนเป็นธรรมดา ไม่ได้มีอำนาจสิทธิขาดของบุคคลเพียงคน เดียวเช่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังเช่นในอดีต สภาพของอารมณ์ การเรียกร้อง ความขัดแย้ง

จะเกิดขึ้นภายใต้การบริหารของผู้นำ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสภาพบีบคั้นประการหนึ่ง และเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายเลยในการบริหารการปกครอง

ประการที่สอง ผู้นำต้องอดทนต่อการตรากตรำทำงานหนัก แม้ว่าระดับผู้บริหารจะไม่ต้องลงไปทำงานด้วยตนเองก็ตาม แต่ความรับผิดชอบที่ผู้นำต้องเกี่ยวข้องอยู่ตลอดนั้น เป็นสิ่งที่หนักมาก เพราะการทำงานทุกชนิด ล้วนมีทั้งปัญหาอุปสรรคมากมายหลายชนิด ซึ่งผู้นำต้องเข้าไปจัดการแก้ไขด้วยความอดทน ความเห็นที่ไม่ตรงกันของผู้ร่วมงาน ความขัดแย้งของกลุ่มบุคคลที่เสียผลประโยชน์ หรือแม้กระทั่งการดำเนินคดีจากบุคคลรอบข้าง ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ผู้นำทางการเมืองต้องอดทนทั้งสิ้น

ถ้าหากผู้นำไม่มีความอดทนเพียงพอ หรือไม่เคยฝึกคนให้อดทนต่อสิ่งเร้ารอบๆตัวมาก่อน เมื่อมาเป็นผู้นำของคนจำนวนมาก โดยเฉพาะภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อย่างนี้ ผู้นำบางท่านอาจต้องล้มเลิกหรือยอมแพ้ต่อปัญหาในที่สุดอย่างรวดเร็ว ดังนั้นผู้ที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของหมู่ชน จำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนตนเองให้ทนต่อสภาวะการณต่างๆ ได้ จึงจะสามารถนำพาประเทศชาติ หรือขบวนการที่ตนเป็นผู้นำนั้น ให้ไปถึงที่หมายได้ หรือบรรลุเป้าหมายได้ ความอดทนจึงเป็นประโยชน์ต่อผู้นำทางการเมืองด้วยประการฉะนี้

(10) อวิโรธนะ (Non-Deviation from Righteousness)

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่หนักแน่นในธรรมไม่หวั่นไหว ทรงยึดมั่นในความยุติธรรม และทรงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมอันดีงาม ทรงได้รับการยกย่องจากเหล่าอำมาตย์ ข้าราชการบริพารทั้งหลายว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติชอบสมควรยกย่อง เห็นได้จากในตอนที่ดินมะม่วงเสียหาย นั้น เมื่อครั้นทรงถามถึงสาเหตุความเป็นมาแล้ว ทรงมีจิตใจที่เป็นธรรม ทรงเกิดความสังเวช และไม่ทรงลงโทษแต่อย่างใด ซึ่งการที่พระองค์ทรงเกิดธรรมสังเวชขึ้นนั้น เป็นเพราะทรงมีความไม่หวั่นไหวในอารมณ คือมีความสุขุมเยือกเย็นต่อเรื่องราวต่างๆ เหมาะกับความเป็นผู้นำของหมู่ชน ถ้าหากพิจารณาในทางกลับกัน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นเพียงเท่านี้ แต่ผู้นำกลับหวั่นไหวไปตามสภาวะของอารมณก็ถือว่าไม่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้นำขาดการฝึกฝน ขาดการไตร่ตรองด้วยปัญญา ไม่มีความหนักแน่น ดังนั้นการที่พระมหากษัตริย์ไม่หวั่นไหวไปตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทรงไตร่ตรองด้วยพระปัญญาแล้วจึงทรงวินิจฉัยสั่งการ จึงเป็นเรื่องที่ถูกต้องเหมาะสมกับตำแหน่งของผู้นำเป็นอย่างยิ่ง

ความหนักแน่นไม่หวั่นไหวนี้ เป็นอีกหลักการหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อการเป็นผู้นำทางการเมือง ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงความจำเป็นไม่เสื่อมคลายกล่าวคือ ผู้นำทางการเมือง ทั้งระดับผู้นำรัฐบาล ทั้งระดับพรรคการเมือง ต้องฝึกฝนตนเองให้มีความหนักแน่นต่อสภาวะแวดล้อมต่างๆ เช่น มีความหนักแน่นต่อข่าวลือต่างๆ หรือการใส่ร้ายป้ายสีกันในทางการเมือง เพื่อ

ทำลายภาพพจน์ของอีกฝ่ายลง ซึ่งจะเห็นได้ว่า สภาพการเมืองในปัจจุบันนั้น การปล่อยข่าวในทางเสียหายเป็นการทำลายล้างฝ่ายตรงข้ามประการหนึ่ง ซึ่งถ้าหากผู้นำกลุ่มไม่ใคร่ทรงใคร่ครวญให้คิดก่อน แล้วห้วนไหวไปตามกระแส ก็จะตกเป็นเบี้ยให้ฝ่ายตรงข้ามเดินได้ตามเกมส์ที่เข้ากำหนด ซึ่งล้วนแต่ส่งผลเสียต่อตัวผู้นำและส่วนร่วมทั้งสิ้น

ความหนักแน่นไม่ห้วนไหวต่อ อามิสสัญญาซึ่งที่ไม่สุจริตก็เป็นอีกเรื่อง ที่ผู้นำทางการเมืองต้องตระหนักให้มาก กล่าวคือ ตำแหน่งของผู้นำทางการเมืองนั้นเป็นตำแหน่งที่สามารถเอื้อผลประโยชน์ให้กับ ผู้ที่ต้องการผลประโยชน์ได้มากที่สุด ดังนั้นจึงมีผู้พยายามเข้าไปสนิทสนมใกล้ชิด และเสนอเงื่อนไขบางประการให้กับผู้นำ โดยความเห็นแก่ตัวของเขาเอง หากผู้นำเป็นผู้ที่ไม่มั่นคง มีความห้วนไหวไปตามสภาพ ก็จะติดกับดักทางธรรมชาติเหล่านี้ ซึ่งเป็นการบั่นทอนศักยภาพของผู้นำโดยตรง และจะทำให้ผู้นำท่านนั้นเสื่อมเสียลงในที่สุด ซึ่งผู้นำที่ดีควรตระหนักและหนักแน่นในหลักการข้อนี้ไว้ให้มาก

ความหนักแน่นอีกประการสำหรับการเป็นผู้นำทางการเมืองก็คือ ความหนักแน่นในผลประโยชน์ของชาติตนเป็นหลัก เนื่องจากว่าผู้นำที่ห้วนไหวไปตามคำสรรเสริญของผู้อื่น จนลืมความสำคัญของประเทศตน กลับไปให้ความสำคัญกับกิจธุระของผู้อื่นยิ่งกว่า ซึ่งเป็นการทำลายชาติของตนอีกทางหนึ่ง จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม อย่างเช่นที่เกิดขึ้นในการเจรจาต่อรองทางการเมือง ของพรรคการเมืองซึ่งผู้นำที่ไม่มีความหนักแน่น อันอาจจะมาจากเหตุปัจจัยที่เขาเป็นผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จนลืมภารกิจของพรรค เมื่อการเจรจาถูกฝ่ายตรงข้ามให้ผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่า ก็เกิดรวนเร ทำให้ผลประโยชน์ของพรรคเสียหาย ซึ่งสาเหตุนี้มาจากความไม่หนักแน่นมั่นคงทางด้านจิตใจ ของผู้นำท่านนั้นเป็นหลัก ผู้นำชนิดนี้ไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นผู้นำระดับชาติ ดังนั้นอวีโรธนะ ความหนักแน่นไม่ห้วนไหวต่อโลกธรรม ของผู้นำทางการเมืองในข้อสุดท้ายนี้ จึงเป็นข้อสรุปและตัวชี้วัดประการหนึ่งว่า บุคคลท่านนั้นๆมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำทางการเมืองหรือไม่

ในพระมหาชนก ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญทศพิธราชธรรมของพระมหาชนก เมื่อทรงครองราชย์สมบัติพระองค์ทรงครองราชย์โดยธรรมทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ซึ่งนับว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่กษัตริย์ควรปฏิบัติ ดังเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่ว่า “ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ครองราชย์สมบัติโดยธรรม” (พระมหาชนก 2540: 117)

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในพระมหาชนกแล้ว จะเห็นได้ว่าพระมหาชนกทรงครองราชย์โดยธรรมและทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมตามความนั้น ซึ่งก็เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้เราปกครองของพระองค์สำเร็จราบรื่น การบำเพ็ญทศพิธราชธรรมของผู้นำ

นั้นมีความสำคัญมากกับสภาพการเมืองการปกครองในยุคปัจจุบัน เป็นอย่างมากดังที่ได้กล่าวอธิบายแล้วตั้งแต่ต้น

4.3.3 ลักษณะการปกครองแบบเทวราชา

พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของกษัตริย์ ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของประชาชน ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์ ประชาชนคนธรรมดา ถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องยอมรับนับถือสมมติเป็นเทพได้ ได้แก่ กษัตริย์ในยุคนั้นนั่นเอง เป็นการปฏิรูปความคิดของลัทธิพราหมณ์ในแง่ที่ว่าคนธรรมดาที่อาจเป็นเทพเจ้าได้ ถ้าเขาปฏิบัติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ดังเช่นพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นเพียงบุคคลธรรมดาหาใช่เทพเจ้าจากสรวงสวรรค์ แต่จากการที่พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ อยู่ในศีลธรรม เป็นผู้ที่มีความกตัญญู มีความเพียรเป็นเลิศหาผู้ใดเทียมได้ ทรงมีสติปัญญาความรู้ความสามารถจนเป็นที่ยอมรับจากบุคคลทั่วไป

ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ จะมีส่วนช่วยรักษาพระราชอำนาจและสถานภาพของพระมหากษัตริย์ได้บ้าง ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นทรงมีฝีมือในการรบพุ่งที่เข้มแข็งมีพระชนมายุพ้นจากความเป็นยุวกษัตริย์ และดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม หรือมีละนัยก็ต้องสามารถสร้างดุลอำนาจกับบรรดาพระราชมารดาและบรรดาขุนนางที่มีหน้าที่คุมกำดั่งไฟรพลได้ ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์จะช่วยให้เกิดความมั่นคงความเป็นปึกแผ่น ตลอดจนความเป็นอิสระของพระราชอาณาจักรอย่างได้ผลดี หรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นจะได้แสดงพระบรมเดชานุภาพของเทวราชได้อย่างไรเพียงใด ความเป็นเทวราชาจะศักดิ์สิทธิ์ได้ก็ต่อเมื่อทรงแผ่พระบรมเดชานุภาพออกไปจนเป็นที่ครั่นคร้ามและหวาดเกรงของอริราชศัตรู พระราชอาณาจักรก็จะสงบสุขและเป็นอิสระไม่ขึ้นต่ออาณาจักรอื่น ปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงของพระราชอาณาจักร อาจต้องอาศัยความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมมีเสถียรภาพ และพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ด้วย (ณรงค์ พ่วงพิศ 2544: 759)

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า เทวราชา อาจเป็นเพียงแค่คนธรรมดาที่ได้รับการยกย่องให้เป็นสมมติเทพ เนื่องจากการปฏิบัติตนเป็นคนดี เมื่อเป็นกษัตริย์ก็ทรงสามารถที่จะแสดงพระบรมเดชานุภาพให้ผู้อื่นเห็นได้รวมถึงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ดังนั้น สิ่งที่เหมาะสมกันในเทวราชาและธรรมราชา คือ การดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม การประพฤติธรรมในฐานะผู้นำคือพันธกรณีในการดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์

หากแต่ในแง่ของการปกครองในปัจจุบัน ซึ่งเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น มีนัยที่น่าพิจารณาคือ การปฏิบัติตนจนเป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชน อันเกิดมาจากข้อประพฤติปฏิบัติของตัวผู้นำ เป็นสิ่งที่แสดงถึงอำนาจของผู้นำประการหนึ่ง ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบกับ

พระบรมเดชานุภาพของพระราชอำนาจอันเป็นสมมติเทพ กับอำนาจที่ทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมของผู้นำ ในยุคปัจจุบัน เป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกันแล้ว การประพฤติปฏิบัติตนของผู้นำ ที่ประกอบด้วยธรรม เช่น ได้อำนาจการปกครองนั้นมาด้วยความชอบธรรม ปกครองภายใต้ระบอบอย่างเป็นธรรม มีความยุติธรรมในการใช้อำนาจ ใช้อำนาจนั้นสร้างดุลแห่งอำนาจแก่ทุกฝ่าย สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สร้างความมีเสถียรภาพทางสังคมให้เกิดขึ้นได้ ก็น่าจะมีนัยที่คล้ายกับ การปกครองแบบ เทวราชา ซึ่งต่างแต่ว่าเป็นรูปแบบการปกครอง ที่เป็นตัวแทนของประชาชนๆ เป็นผู้เลือกขึ้นมา เท่านั้น

ซึ่งมีข้อที่น่าสังเกตคือ ผู้นำแบบเทวราชา ดังที่พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ ภายใต้รูปแบบการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ปรากฏอยู่ในขณะเวลานั้น พระองค์ทรง สร้างดุลแห่งอำนาจให้เกิดขึ้น จากความสามารถของผู้นำหรือ ของพระองค์ ทรงรักษาอำนาจ ทางการเมืองไว้ ให้พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุด ทรงสร้างความมั่นคงให้กับแผ่นดินที่พระองค์ ปกครอง ทรงแสดงออกถึงอำนาจหรืออานุภาพของผู้นำ จนเป็นที่เกรงขามของศัตรู ดังปรากฏว่า ไม่มีประเทศใดรุกรานพระองค์เลย ซึ่งข้อสังเกตเหล่านี้ เป็นผลสะท้อนที่ปรากฏจากลักษณะของการ ปกครองแบบเทวราชา ดังนั้น หากผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันสามารถแสดงออก ในลักษณะที่ เหมือนหรือคล้ายคลึงกับ การปกครองแบบเทวราชาได้ ก็น่าที่จะยกย่องผู้นำท่านนั้นเป็นพิเศษ หากแต่ก็ไม่เทียบเท่ากับพระราชหรือสมมติเทพที่มหาชนเป็นผู้สมมติ ตามรูปแบบของการ ปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ดังนั้น หากผู้นำในทางการเมืองยุคปัจจุบัน สามารถกระทำได้อีกกล่าวคือ สามารถประพฤติปฏิบัติตนเป็นที่ยอมรับของมหาชน ตามแนวทางของเทวราชาปฏิบัติ ซึ่งก็ได้แก่ ความประพฤติปฏิบัติธรรม ดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม มีความเป็นธรรมในกิจทั้งปวง ใช้อำนาจ ตามครรลองคลองธรรม มีความยุติธรรมในการปกครองและการใช้อำนาจ สามารถสร้างเสถียรภาพ ทางเศรษฐกิจ สร้างเสถียรภาพทางสังคม สามารถทำให้ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่นไม่ตกเป็น เมืองขึ้นของใคร ไม่ถูกผู้อื่นรุกราน หรือถูกแบ่งแยกดินแดน หรือเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจของชน ชาติใดๆ ก็น่าที่จะยกย่องประดุจเดียวกับ เทวราชา เพราะอย่างไรเสีย เทวราชา ก็เป็นเพียงมนุษย์ ธรรมดา ที่มหาชนให้การสมมติ และประกอบกับรูปแบบการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น

4.4 จุดเด่นในลักษณะของผู้นำของพระมหากษัตริย์

จากลักษณะของผู้นำทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏนั้น พอจะจำแนก เป็นลักษณะที่เด่นๆ ได้หลายประการ ซึ่งเป็นลักษณะที่มีความเฉพาะกับตัวพระมหากษัตริย์เอง และกับ ลักษณะของผู้นำโดยทั่วไป กล่าวคือ

4.4.1.ด้าน เชาวอารมณ์ (EQ)

เป็นเรื่องของการบริหารจัดการความรู้สึกและอารมณ์ภายในตนเอง และการบริหารจัดการอารมณ์ของตนในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น เชาวปัญญาเป็นเรื่องของความฉลาด รู้จักใช้อารมณ์ของตนสนองต่อเป้าหมายในการทำงานและชีวิตประจำวัน (พรรณิกัมมสูตร 2544: 84) ซึ่งเชาวอารมณ์ที่โดดเด่นที่สุดในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก มีดังต่อไปนี้ คือ

อารมณ์ที่มีพลัง (Emotional Energy) เป็นพลังที่มีอิทธิพลต่อจิตใจและส่งผลไปถึงพฤติกรรม เป็นพลังที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง มีความขยันหมั่นเพียรและกระตือรือร้น รู้จักใช้พลังทางอารมณ์ของตนเองให้มีประโยชน์มากที่สุดและประหยัดที่สุด รวมทั้งการเพิ่มพลังทางอารมณ์ของตนเองให้มีประโยชน์มากที่สุด ซึ่งก็ยิ่งรวมทั้งการเพิ่มพลังทางอารมณ์ให้แก่ผู้อื่นด้วย เช่น การให้กำลังใจ เพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน ตัวอย่าง เช่น การว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรของพระมหาชนก พระมหาชนกทรงมีความเชื่อมั่นว่าตนจะต้องว่ายน้ำให้ถึงฝั่งให้ได้ ทรงต่อสู้กับความยากลำบากโดยไม่ย่อท้อ แสดงให้เห็นถึงพลังจากภายในที่มีการใช้สมาธิและแสดงออกถึงความเชื่อมั่นในตนเองออกมา

การกลับคืนสู่สภาพปกติและคืนหน้า (Resilience and Renewal) เป็นความสามารถที่จะควบคุมจัดการกับความรู้สึก หรือภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและชาญฉลาด โดยการเสริมสร้างจากภาวะของการที่ตระหนักรู้ในอารมณ์ของตน เมื่อโกรธ ผิดหวัง หรือ เสรี เสียใจ ก็สามารถควบคุมตนเองได้ คิดใคร่ครวญก่อนตัดสินใจ สามารถนำพาภาวะอารมณ์ของตนให้กลับคืนสู่สภาพปกติได้โดยเร็ว จากร้ายกลายเป็นดี สามารถปรับตัว ปรับอารมณ์ได้อย่างคล่องแคล่วและรวดเร็วในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ตัวอย่าง เช่น ในกรณีของ พระมหาชนก เมื่อทรงทราบว่าเรือจะแตกในมหาสมุทรก็ทรงสามารถปรับอารมณ์ให้อยู่ในสภาวะปกติ ทรงควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ทรงมีสติ ซึ่งเห็นได้จากเนื้อความในตอนที่ว่า “มหาชนกแล้วมรรณภย ร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหาสัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบว่าเรือจะจม จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนย เสรวยจนเต็มท้อง แล้วชุบน้ำเนื้อเกลี้ยงสองผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มัน ทรงยืนเกาะเสากระโดง ขึ้นยอดเสากระโดงเวลาเรือจม (พระมหาชนก 2540: 58) พระองค์สามารถปรับสภาพอารมณ์ให้คือสู่สภาวะปกติที่พระองค์สามารถกำหนดเองได้ ซึ่งส่งผลสะท้อนต่อผู้นำทางการเมืองในปัจจุบัน ที่ผู้นำควรที่จะฝึกฝนด้านอารมณ์เพื่อควบคุมตนเองให้ได้มาก อันจะทำให้ผู้นำสามารถควบคุมสถานการณ์ได้ตลอด ซึ่งเป็นนัยหนึ่งที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสื่อให้เห็น

การโน้มน้าวโดยไม่ต้องใช้สิทธิอำนาจ (Influence Without Authority) สิ่งสำคัญในการโน้มน้าวจิตใจของผู้ได้บังคับบัญชา คือ การมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับผู้ได้บังคับบัญชา จะทำให้ผู้ได้บังคับบัญชาให้ความไว้วางใจ เกิดความเคารพนับถือ ให้ความจงรักภักดี โดยที่ผู้นำไม่ต้องใช้อำนาจตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ ผู้ได้บังคับบัญชาก็จะปฏิบัติงานด้วยความจริงใจ ตัวอย่าง เช่น เมื่อครั้งที่พระมหากษัตริย์ พระราชดำริ ที่จะทรงตั้งสถาบันการศึกษาและทรงปรึกษาหารือกับท่านอาจารย์ทศปาล โมกษ์และท่านอาจารย์ก็เห็นด้วยและสนองตามพระราชดำรินั้น

การเล็งเห็นโอกาส (Opportunity Sensing) เป็นการสร้างโอกาสที่ต่างเวลา และสถานที่ เล็งเห็นถึงความเป็นไปได้และเป็นการให้ออกาสแก่ผู้ได้บังคับบัญชา โดยให้ความเชื่อมั่นในตัวผู้ได้บังคับบัญชาว่าจะปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ (พรณี กัมมสุทธิ 2544: 87) ตัวอย่างเช่น ตอนที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายให้ พราหมณ์มหาศาลฟื้นฟูวัฒนธรรม ซึ่งนับว่าเป็นงานที่ยากมาก แต่ทรงเล็งเห็นแล้วว่าพราหมณ์มหาศาลมีความสามารถเหมาะสมที่จะทำงานนี้ได้ รวมทั้งพราหมณ์มหาศาลเองยังมีบริวารที่สามารถจะช่วยทำงานนี้ให้สำเร็จลงได้ พระองค์เล็งเห็นในข้อนี้แล้วจึงมอบหมายงานนี้ให้ โดยสรุปแล้วผู้นำควรที่จะหมั่นฝึกฝน ควบคุมอารมณ์ของตนให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสมตลอดเวลา ซึ่งนั่นจะส่งผลกับความเป็นผู้นำของตน อย่างที่พระมหากษัตริย์ได้แสดงออกแล้วนั่นเอง

4.4.2 ด้านจริยธรรม (Ethics)

สิ่งสำคัญประการหนึ่งสำหรับบุคคลผู้ที่จะก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้นำ นอกจากผู้นำควรจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมแล้ว ผู้นำที่ดียังควรจะต้องเป็นผู้ที่มีจริยธรรมทั้งดงามอีกด้วย เนื่องจากการมีจริยธรรมเป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ รวมทั้งการที่ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้ที่มีจริยธรรมนั้น ยังจะเป็นการทำให้ผู้นั้นเป็นผู้ที่น่ายกย่อง เลื่อมใส เนื่องด้วยจริยธรรมของเขานั้นเอง

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีกิริยามารยาทสุภาพอ่อนโยน ไม่แข็งกร้าว ทำให้ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดรู้สึกรักใคร่ รวมถึงยังทรงแสดงความเป็นกันเองให้ความใกล้ชิดกับข้าราชการบริพาร โดยไม่ถือพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุภาพอ่อนโยนของพระองค์ที่มีต่อพราหมณ์มหาศาล นั้น ไม่ว่าพระองค์จะทรงมีพระประสงค์สิ่งใด ก็ใช้วาจาและท่าทีที่สุภาพอ่อนโยนกับพราหมณ์มหาศาล ไม่ได้ทรงถืออำนาจเป็นที่ตั้ง ทำให้พระองค์ได้รับความร่วมมือที่ดีจากทุกฝ่ายและทรงเป็นที่รักใคร่ของข้าราชการบริพารและประชาชน ซึ่งในเรื่องนี้นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสุภาพอ่อนโยนของพระองค์แล้ว ยังเป็นการแสดงถึงการที่พระองค์ทรงให้เกียรติผู้อื่นอยู่เสมออีกด้วย

การรู้จักให้อภัยและเห็นใจผู้อื่น ถือเป็นลักษณะเด่นอีกประการของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงรู้จักให้อภัยในความผิดพลาดของผู้อื่น ไม่ตอกย้ำในความผิดพลาดของเขาเหล่านั้น และพร้อมที่จะช่วยเหลือและให้โอกาสเสมอ ดังปรากฏในตอนที่ดินมะม่วงถูกโค่น พระองค์ก็ได้ทรงเอาโทษแก่ผู้ใด ทรงให้อภัยแก่ทุกคน และยังทรงเห็นใจพวกเขาเหล่านั้นว่า ยังเป็นผู้ที่เบาปัญญา ไม่รู้จักรักษาสິงที่มีคุณค่าเอาไว้ และทรงพร้อมที่จะช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นมีปัญญามากยิ่งขึ้น ซึ่งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความมี เมตตา กรุณา ของพระมหากษัตริย์อีกประการหนึ่ง

จากเรื่องราวในบทพระราชนิพนธ์ สะท้อนให้เห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่ประกอบแต่คุณงามความดี หรือกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือความดีเป็นที่ตั้ง จากพระจริยวัตรต่างๆ ของพระองค์ ทำให้เห็นได้ว่า พระองค์ทรงยึดถือปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่มีประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น และไม่มีผู้ใดเคียดรื้อนในสิ่งที่พระองค์คิดหรือกระทำ แต่ในทางตรงกันข้ามผู้อื่นกลับได้รับประโยชน์ไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นความเพียรของพระองค์ที่ควรค่าแก่การยกย่อง และนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต การมีสติปัญญาที่ดี เป็นผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทำให้พระองค์สามารถมองการณ์ไกลถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับชาติบ้านเมือง และสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ลงไปได้

4.4.3 ด้าน เชาวปัญญา (IQ)

สติปัญญา หรือ เชาวปัญญา ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า IQ ซึ่งย่อมาจากคำว่า Intellectual Quotient นั้น หมายถึง ปัญญา หรือความคิดจับใจ มีปฏิภาณไหวพริบ ในด้านเชาวปัญญาหรือสติปัญญานั้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เห็นได้จากการที่ทรงเรียนไวยากรณ์และศิลปศาสตร์ได้ภายในพระชนม์เพียง 16 ปี อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบ เห็นได้จากในตอนที่เราจะกล่าวถึงในบทพระราชนิพนธ์นั้น ทรงมีสติ ไม่ตกใจ และสามารถรอดชีวิตมาได้ สามารถแก้ปัญหาที่พระโปลชนกตั้งไว้ได้

ผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันในทุกสมัย และทุกรูปแบบการปกครอง ล้วนให้ความสำคัญต่อ เรื่องของปัญญาเป็นลำดับหนึ่ง โดยเฉพาะความมีปัญญาของตัวผู้นำเอง เพราะปัญญานับว่าสำคัญที่สุด สามารถแก้ปัญหาได้ สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่ากับสังคมประเทศชาติได้ หากผู้นำในปัจจุบันยึดแบบอย่างที่ดีของพระมหากษัตริย์ทรงกระทำ ก็เชื่อได้ว่าจะมีปัญญาเกิดขึ้นในตัวตนของตนเป็นแน่แท้ เพราะเมื่อพิจารณาบริบทของพระมหากษัตริย์แล้ว จะเห็นได้ว่าปัญญาของพระองค์ไม่ได้เกิดขึ้นเฉยๆ แต่เป็นเพราะทรงศึกษาเล่าเรียนมาหลากหลายวิชา หลายสาขาร่วมกัน ซึ่งนั่นเป็นข้อยืนยันที่ชัดเจนถึงบริบทที่ผู้นำต้องสร้างให้มีกับตนเองเป็นสำคัญ

4.4.4 ด้านความรอบคอบ (Wisdom)

ด้านความฉลาดรอบคอบเป็นลักษณะเด่น ประการหนึ่งที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ ในส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ในส่วนนี้ ส่งผลให้ลักษณะผู้นำของพระองค์ชัดขึ้นมา เกือบเท่ากับความเด่นเรื่องความเพียรพยายาม กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ที่มีความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวด และในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงมีพระปรีชาสามารถ ฉลาดในการประกอบกิจทุกประการ จะยกเว้นก็แต่เรื่องเรื่อที่แตกซึ่งเป็นเรื่องภัยพิบัติทางธรรมชาติสุดที่จะป้องกันได้ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการชี้ให้เห็นว่าทรงมีความรอบคอบในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้เสนอแล้วตลอดเรื่อง ในบทพระราชนิพนธ์ ความฉลาดรอบคอบส่งผลให้ความเป็นผู้นำทางการเมืองของพระองค์ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ซึ่งนับประการหนึ่งที่พระเจ้าอยู่หัว ทรงรงนา และมีพระประสงค์ ที่จะสื่อสารผ่านพระมหากษัตริย์ คือ ตัวผู้นำนั้นต้องมีความสุขรอบคอบในการกระทำกิจทั้งปวง ทั้งในด้านการแก้ไข การบริหาร และการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเอง

4.4.5 ด้านการมีเพื่อนและบริวารที่ดี

เพื่อนและบริวารคนใกล้ชิดทั้งหลายล้วนเป็นผู้ที่จำเป็นต่อความเป็นมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งมวล หากแต่บุคคลที่เป็นผู้นำนั้นมีความจำเป็นยิ่งกว่า กล่าวคือ ผู้นำนั้นไม่สามารถทำงานเพียงคนเดียวได้ จำเป็นต้องมีเพื่อนช่วยคิด ช่วยให้การปรึกษา หรือชี้แนะในสิ่งที่ผู้นำไม่รู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีเพื่อนและบริวารที่ดีจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ในบทพระราชนิพนธ์ไม่ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีเพื่อนที่สนิทสนมแต่ประการใด จะมีก็แต่พราหมณ์มหาศาล และลูกศิษย์ของพราหมณ์ทั้งสองคน เท่านั้นที่ปรากฏในท้องเรื่อง ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงจะพบว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นบัณฑิต เพราะทรงเลือกคบแต่ผู้ที่มีความรู้เป็นบัณฑิต คนเหล่านั้นจึงช่วยพระองค์ให้ประกอบกิจต่างๆ ให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ ซึ่งนั้นก็เท่ากับว่าพระองค์ทรงเลือกที่จะมีเพื่อนและบริวารที่ดีนั่นเอง

4.4.6 มีบุคลิกที่ดี

ด้านบุคลิกภาพภายใน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอ และสติปัญญาซึ่งผสมผสานกลมกลืนเข้าเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลนั้น บุคลิกภาพในที่นี้คือ ตัวจริง ๆ ของบุคคลนั่นเอง ทั้งนี้เพราะบุคลิกภาพภายนอก เป็นเพียงเงาหรือภาพถ่ายของบุคลิกภาพภายใน บุคลิกภาพภายในดังที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญอย่างมากในทุกตอนของพระมหากษัตริย์ ความที่พระองค์เป็นผู้ที่มีทั้งเชาว์อารมณ์ และเชาว์ปัญญา ทำให้พระองค์ทรงตระหนักและรู้พระองค์เอง และยังทำให้พระองค์เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความต้องการของผู้อื่นได้อีกด้วย เชาว์อารมณ์ ก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงานตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้การสื่อสารในการทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น อดทน เข้าใจกัน เกื้อหนุนกัน ก่อให้เกิดศักยภาพในการทำงาน เมื่อนำมารวมกับเชาว์ปัญญา จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีและมีประโยชน์มากยิ่งขึ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นความโดดเด่นอีกประการ ของลักษณะการเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากบุคลิกที่ดีของผู้นำสามารถสร้างศรัทธาหรือความเชื่อถือให้กับผู้ที่ได้อินได้สัมผัสหรือผู้ได้บังคับบัญชา อย่างมาก แม้ว่าตัวละครของเรื่องจะมีลักษณะที่สูงส่ง คือมีลักษณะของพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่บุคลิกที่พระมหากษัตริย์แสดงออกในฐานะผู้นำนั้นก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยเฉพาะในแง่ของผู้นำทางการเมือง ที่เน้นถึงบุคลิกในการพูด การวางตัวเป็นต้น ซึ่งบุคลิกเหล่านี้เป็นเรื่องที่สำคัญ เนื่องจากมีผลต่อความเชื่อมั่นของผู้ที่อยู่ภายใต้การบริหารปกครองโดยรวม ซึ่งนับเด่นชัดของพระมหากษัตริย์ที่พระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์และสื่อก่อนมาก็เพื่อ จะทรงแสดงให้เห็นผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันได้วางตัวให้เหมาะสม กับการเป็นผู้นำทางการเมือง หรือสามารถสร้างบุคลิกที่ดีให้เหมาะสมกับภาวะของตน เช่น บุคลิกการพูดของผู้นำรัฐบาล การพูดในที่ประชุม การพูดในรัฐสภา การให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนเป็นต้น เป็นบุคลิกที่สำคัญประการหนึ่งที่ผู้นำต้องศึกษา และปฏิบัติให้ถูกต้อง ซึ่งนับด้านบุคลิกที่ดีของพระมหากษัตริย์ได้สะท้อนนัยประการนี้ได้เป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน

4.4.7 ด้านวิสัยทัศน์ของผู้นำ

บุคคลที่มีความคิดริเริ่มส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมของตน ที่กล่าวถึงการพัฒนาจากสถานะต่ำอันไม่มีประสิทธิภาพ ให้อยู่ในสถานะที่สูงขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น เราเรียกบุคคลผู้นี้ว่า “ผู้นำ” ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในแนวทางที่ดีขึ้น สูงขึ้นซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ของผู้นำก็เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ผู้นำต้องมีคุณสมบัติประการนี้

วิสัยทัศน์ของผู้นำในมิติของการมองปัญหา พิจารณาปัญหา ที่เกิดขึ้นแก่สังคมของตน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์เกี่ยวกับกระบวนการขบคิด ตรึกตรอง และหาทางแก้ไข หรือปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นนั้น พระมหากษัตริย์ทรงมีวิสัยทัศน์ของการเป็นผู้นำ ในอันที่จะพัฒนาชาวเมืองมิถิลาให้เจริญขึ้น กล่าวคือ พระองค์ทรงพิจารณาให้เห็นปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่ชาวเมืองมิถิลา คือ การที่บุคคลทุกระดับชั้น นับตั้งแต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปจนถึงบุคคลระดับล่างๆ ล้วนแต่เป็นคน ไร้เวลาเบาปัญญา ดังข้อความตอนหนึ่งที่พระองค์ทรงเสด็จประพาสอุทยานพบต้นมะม่วง มหาเด็กลำมาถวาย ทรงดำริที่จะเสวยในเวลาใกล้ ด้วยเพราะรสชาติของมะม่วงอร่อย หากแต่ข้าราชการผู้ติดตามกลับขัดแย้งกันจนเป็นการทำลายต้นมะม่วงนั้นเสีย พระมหากษัตริย์ทรงเล็งเห็นว่า ปัญหานั้นเกิดจากที่ใด ควรที่จะแก้ไขอย่างไร ดังที่ทรงดำริในเหตุการณ์นี้ว่า “เหตุการณ์ในวันนี้แสดงความจำเป็น นับแต่อุปราช จนถึงคนรักษาช้างคนรักษาม้า และนับตั้งแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่าอมาตย์ ล้วนจาริกใน โมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน” (พระ

มหาชนก 2540: 140) จึงทรงดำริที่จะจัดตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหานี้ อันเกิดจากต้นตอของปัญหานี้โดยตรง

วิสัยทัศน์ที่พระมหาชนกได้แสดงออกนั้น เป็นมิติของการมองปัญหา สืบหาสาเหตุของปัญหา วินิจฉัยปัญหา แล้วดำเนินการวางแนวทาง เพื่อการแก้ปัญหาที่ตรงจุด ตรงเป้าหมาย การที่พระองค์ทรงดำริจะจัดตั้งสถาบันการศึกษาขึ้น ก็เพื่อแก้ปัญหาคือความรู้ ดังศัพท์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า “โดยเฉพาะอนาคต ล้วนจารึกในโมหภูมิทั้งนั้น” (พระมหาชนก 2540: 140) เมื่อข้าราชการบริพารชั้นผู้ใหญ่ยังท่องเที่ยวอยู่ในโมหภูมิ หรือ ก็คือภพภูมิแห่งความลุ่มหลงมัวเมา ขาดปัญญาเป็นเครื่องชี้นำที่ถูกต้อง ดังนั้นการแก้ปัญหาก็ต้องสร้างปัญญาให้เกิดมี แก่พวกเขาเหล่านั้นเป็นสำคัญ จึงจะเป็นการแก้ปัญหาคือตรงจุด เมื่อพระองค์ทรงดำริที่จะตั้งสถาบันการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่ถูกต้อง นับเป็นวิสัยทัศน์อันยาวไกลของความเป็นผู้นำประการหนึ่ง

วิสัยทัศน์อีกประการที่ปรากฏก็คือ วิสัยทัศน์ในการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง กล่าวคือ ผู้นำที่ดีต้องมีความสามารถรอบรู้ในกิจการงานนั้นๆ สามารถเพ่งพินิจพิจารณาแก้ไขแม้ข้อปลีกย่อยเล็กน้อยได้ ในกรณีของพระมหาชนกนั้น ทรงพิจารณาเห็นความเสื่อมเสียของต้นมะม่วง ทรงดำริที่จะฟื้นฟูต้นมะม่วงใหม่ ดังข้อความที่ปรากฏว่า “เรามีวิธีแก้อย่างนี้อาจใช้ได้ หนึ่ง เพาะเมล็ดมะม่วง สอง ถนอมรากที่ยังมีอยู่ให้งอกใหม่ สาม ปักชำกิ่งที่เหมาะสมแก่การปักชำ สี่ เอากิ่งดีมาเสียบยอดกิ่งของต้นที่ไม่มีผลให้มีผล ห้า เอาตามาคอดกิ่งของอีกต้น หก เอากิ่งมาทาบกิ่ง เจ็ด ตอนกิ่งให้รากออก แปด รมควันต้นที่ไม่มีผลให้ออกผล เก้า ทำชีวภูมิต้องเคราะห์” (พระมหาชนก 2540: 132) จากข้อความนี้ สามารถพิจารณาได้ถึง ความมีวิสัยทัศน์รู้จักวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าของผู้นำ กล่าวคือ พระมหาชนกมองปัญหาเป็นระบบ สามารถแยกย่อยประเด็นต่างๆ แล้วเรียบเรียงเป็นลำดับ มีขั้นตอนอันสามารถปฏิบัติจนเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน ซึ่งนับว่าเป็นวิสัยทัศน์ของพระองค์อีกประการหนึ่ง

ในด้านของผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบัน เรื่องวิสัยทัศน์เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง ที่สาธารณะชนทั่วไปอยากเห็น อยากสัมผัสถึง ซึ่งผู้นำในยุคปัจจุบันมีลักษณะแบบเปิดกว้าง กล่าวคือ มีการเปิดกว้างในหลายๆด้าน ทั้งด้านการคัดเลือกตัวผู้นำ อันเป็นลักษณะที่ประชาชนลงมติเลือกขึ้นมา ทั้งผู้นำต้องแสดงศักยภาพ ความสามารถแข่งขันกับผู้นำในประเทศต่างๆทั่วโลกเป็นต้น จากการที่สังคมเปลี่ยนไป ผู้นำไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงกลุ่มชน หรือเผ่า หรือหมู่ใดหมู่หนึ่ง เหมือนเช่นในอดีต แต่เป็นการโยงใยตัวผู้นำเข้ากับสภาพการณ์พัฒนาของโลก หรือที่เรียกกันว่า ยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้นผู้นำในแบบฉบับปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีความพร้อมในหลายๆด้าน เพื่อที่จะได้แข่งขันกับผู้อื่นอย่างทัดเทียมกัน

วิสัยทัศน์ของผู้นำก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งในหลายๆปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบของผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำที่จะมาเป็นผู้นำประเทศ ต้องสามารถนำเสนอวิสัยทัศน์ของตนให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบ อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันว่า ผู้นำพรรคการเมืองก่อนแต่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปนั้น ผู้นำของพรรคต่างๆมักจะแสดงวิสัยทัศน์ ให้ประชาชนได้เห็นว่า ตัวเขามีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำอย่างไร โดยเฉพาะหากประเทศของตนกำลังประสบปัญหาอยู่ เขาจะมีวิธีคิดวิธีทำงานอย่างไรเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ หรือเขามีมุมมองต่อปัญหาอย่างไร จะนำเสนอวิธีการ โดยขั้นตอนอย่างไร เพื่อให้ปัญหานั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ จะเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างไร จะพัฒนาประเทศชาติ พลเมือง โดยวิธีการอย่างไรเป็นต้น เพราะประชาชนส่วนใหญ่จะนำวิสัยทัศน์ที่ผู้นำได้แสดงออก เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่ง ในการพิจารณาเลือกผู้นำของเขา จึงนับได้ว่าวิสัยทัศน์ของผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ต่อการเป็นผู้นำทางการเมืองในทุกยุคทุกสมัย

ในขณะเดียวกัน การที่พระมหากษัตริย์แสดงวิสัยทัศน์อันประกอบไปด้วย พระปัญญาอันยิ่งของพระองค์ออกมาสู่ผู้ปฏิบัติงาน ในกรณีนี้ คือทั้งจารุเตโชพราหมณ์ ผู้มีความสามารถในการเพาะปลูก และคเชนทสิงหบัณฑิต ผู้มีความสามารถในการอันถอดถอน ยังผลให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความเลื่อมใส พร้อมใจและเต็มใจที่จะปฏิบัติไปตามแนวคำริชของผู้นำ ซึ่งข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่ปรากฏก็คือ บุคคลทั้งสองที่พระมหากษัตริย์เรียกมารับสั่งให้ทำงานนั้นล้วนเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้นๆ ดังข้อความว่า “จารุเตโชพราหมณ์และคเชนทสิงหบัณฑิต สองคนนี้ คนแรกชำนาญการเพาะปลูก คนที่สองชำนาญการถอน” (พระมหากษัตริย์ 2540: 132) เมื่อคนทั้งสองได้รับฟังกระแสพระราชดำรัส ถึงวิธีในการฟื้นฟูต้นมะม่วงทั้งแก้ววิธี ก็ยอมทั้งในความรู้ความสามารถของพระองค์ และยอมต้องมองเห็นในวิสัยทัศน์ของพระองค์เป็นแน่

ในกรณีนี้ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ เมื่อแสดงวิสัยทัศน์ของตนออกไปให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็น สิ่งหนึ่งที่สะท้อนออกก็คือ ความเห็นชอบหรือความพอใจของผู้ปฏิบัติงานนั้นๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากว่า ผู้นำที่เป็นแต่การสั่งงานเพียงอย่างเดียว ขาดวิสัยทัศน์ ความรอบคอบ หรือไม่ทราบมิติของปัญหาในด้านต่างๆ ย่อมไม่สามารถทำให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ปฏิบัติงานเกิดความพึงพอใจได้ งานที่ปฏิบัติออกมาก็จะได้ผลไม่ด้นัก ซ้ำอาจเป็นที่ดูหมิ่นดูแคลนของผู้ใต้บังคับบัญชาก็ด้วย ดังนั้นผู้นำแม้จะเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสมกับงานแล้ว ยังต้องแสดงออกถึงภูมิรู้ ให้บุคคลเหล่านั้นได้ประจักษ์ด้วย เพื่อจุดหมายและความสำเร็จของงานอย่างสมบูรณ์ ดังที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงกระทำกับพราหมณ์ทั้งสองนั้น

โดยสรุปแล้วลักษณะเด่นๆ หรือ คุณสมบัติเด่นๆที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์นั้น หากผู้นำในยุคปัจจุบันนำมาประพฤติดำเนินตาม ผลที่ตามก็คาดว่าสุดท้ายที่จะคณานับ กล่าวคือ การรจนาหนังสือ การสร้างสรรค์รูปแบบแนวคิด ให้มีผลออกเป็นรูปธรรมนั้น

ส่วนใหญ่อาศัยจินตนาการของผู้งานที่มีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ หากสามารถมีการประพุดิปฏิบัติได้จริงสมดังจินตนา โดยความเป็นรูปธรรม ก็จะสามารถสร้างประโยชน์แก่ระบบ หรือ แนวคิดนั้นได้อย่างอเนกอนันต์เลยทีเดียว แต่ว่าเมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดทีละประเด็นๆ ก็พบว่าคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่เด่นๆของพระมหากษัตริย์นั้น สามารถนำมาประพุดิปฏิบัติได้จริง เริ่มตั้งแต่การสร้าง EQ และ IQ ให้เกิดขึ้นกับตนเอง ด้านการประพุดิปฏิบัติในจริยธรรมอันดีที่สังคมได้กำหนดไว้ สามารถทำได้จริง ด้านความฉลาดรอบคอบก็เป็นอีกคุณสมบัติหนึ่ง ที่สามารถเรียนรู้จดจำ และฝึกปฏิบัติซึ่งอาจจะต้องอาศัยประสบการณ์บ้าง แต่ความสุ่มรอบคอบก็เป็นเรื่องที่สามารถฝึกหัดกันได้ ด้านการมีเพื่อนและบริวารที่ดีนั้น เป็นอีกลักษณะที่ผู้นำสามารถเลือกสรรได้ด้วยตนเอง ด้านการวางตัวให้เหมาะสมหรือสร้างบุคลิกที่ดี ก็สามารถฝึกปฏิบัติได้อีกเช่นกัน ส่วนการมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยระยะเวลา ประสบการณ์ การเรียนรู้ สังเกตจดจำพิจารณา อีกหลายประการ แต่ก็เป็นเรื่องฝึกหัดปฏิบัติได้ หรือแม้แต่การสร้างภาวะผู้นำขึ้นมาเพื่อแสดงให้ผู้ที่บังคับบัญชาได้เห็น ก็สามารถแสวงหาหรือฝึกปฏิบัติได้อีกเช่นกัน โดยสรุปแล้ว แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมืองที่เด่น ๆ อันปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์พม่าที่จะจำแนกได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้นำในสังคม ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้แสดงบทบาทอันเป็นที่คาดหวังของสังคม เนื่องจากสังคมต้องการผู้นำที่เพียบพร้อมในด้านต่าง ๆ และบทบาทที่แสดงออกของผู้นำอันเป็นผลเชิงรูปธรรมนั้นเป็นที่คาดหวังของสังคมเป็นอย่างมาก ในทุกขั้นตอนของการเป็นผู้นำของพระองค์ได้แสดงออกถึงบทบาทด้านต่าง ๆ ไว้หลายประการ เช่น ด้านการปกครอง ด้านการปฏิสัมพันธ์กับราษฎรและข้าราชการเป็นต้น ซึ่งบทบาทที่แสดงออกแล้วแต่เป็นที่ปรารถนาของคนในสังคมทุกสังคม ซึ่งภายใต้บทบาทความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์นั้นสามารถนำมาประยุกต์กับผู้นำในสังคมการเมืองปัจจุบันได้ กล่าวคือ บทบาทในด้านการบริหารการเมืองการปกครอง ในด้านปฏิสัมพันธ์กับประชาชนของผู้นำ ในด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาหรือบริวารของผู้นำในปัจจุบัน ซึ่งก็ได้แก่กลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองเป็นต้น ซึ่งจากบทบาทของผู้นำทางการเมืองที่สามารถแสดงออกได้อย่างชัดเจนย่อมเป็นที่พอใจของประชาชนโดยรวม เพราะบทบาทของผู้นำที่เด่นชัด มีความพร้อมความรอบคอบกล้าตัดสินใจด้านต่างๆ นั้น เป็นความคาดหวังประการหนึ่งของสังคม

ประการที่สอง แนวคิดผู้นำที่เป็นสัญลักษณ์ ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์ได้สะท้อนออกถึงสัญลักษณ์ของผู้นำในด้านความเพียร เท่าที่ได้สัมผัสโดยสื่อผ่านพระมหากษัตริย์ก็อสัญลักษณ์ของการเป็นผู้นำแบบปัญญาชน หรืออัจฉริยะชนหรือสุจริตชน ซึ่งล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ของผู้นำแบบสัญลักษณ์ของความดีงาม ด้วยว่าสัญลักษณ์ของผู้นำนี้ มีคุณค่าต่อผู้นำในทุกยุคทุก

สมัยที่สำคัญมีอิทธิพลต่อผู้นำในยุคปัจจุบันทั้งสิ้น กล่าวคือ บุคคลผู้เป็นผู้นำทางการเมืองนั้น ตลอดเวลาที่เขาดำรงตนอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะนั้นๆ ตัวเขาเองก็จัดเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของ ประชาชนกลุ่มนั้น ชาตินั้น หรือ ประเทศนั้นๆ โดยปริยายหากแต่ความเป็นสัญลักษณ์นั้นจะปรากฏไปในทิศทางใดนั้นต่างหาก เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาเพราะหากภาพลักษณ์ของผู้นำเป็นไปในทาง เสื่อมเสีย เช่น มีการทุจริตเป็นต้น ผลที่ตามมาก็ย่อมจะมีความเสียหายต่อกลุ่มประชาชนหรือ ประเทศนั้นๆ โดยรวมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น สัญลักษณ์ของผู้นำที่เป็นความดีงามอันปรากฏผ่านตัวละครพระมหากษัตริย์นั้นจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ผู้นำในยุคปัจจุบันควรจะนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตามให้เกิดความคุ้นชิน และสามารถพัฒนาขึ้นเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวของ ตัวเองได้ ในที่สุดเมื่อเป็นผู้นำที่สูงขึ้นก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์ในฐานะสิ่งที่มีคุณค่าประการหนึ่ง

ประการที่สาม แนวคิดผู้นำที่มีความรู้สามารถ ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีความสามารถพิเศษในหลาย ๆ ด้าน เช่น ในด้านมีความอดทนเพียรพยายามเป็นเลิศ มีพลังกำลังมาก เรียนรู้ศิลปวิทยาหลายสาขา ซึ่งมีทั้งสิ้น 18 สาขาวิชาด้วยกัน การที่พระมหากษัตริย์มีความรอบรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ มากมายหลายชนิดนั้นก็ต้องจัดเป็นความรู้ความสามารถของพระองค์ อันเป็นความเด่นชัดประการหนึ่งของความเป็นผู้นำ เพราะหากผู้นำที่มีความรู้เฉพาะหรือมีอยู่อย่างจำกัดในด้านวิชาการเสียแล้ว ความรู้นั้นก็ จะเกิดคุณประโยชน์แก่ตัวผู้นำในด้านการเมืองการปกครองน้อยลงตามส่วน ดังนั้นความรู้ ความสามารถของพระองค์โดยเฉพาะในด้านความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ จึงมีความเหมาะสมในการเป็นผู้นำทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง และผู้นำทางการเมืองไทยในปัจจุบันก็ควรที่จะศึกษาใน ศาสตร์แขนงต่างๆ ไว้มาก เพื่อประยุกต์ใช้ได้กับการเป็นผู้นำที่ดีในอนาคต แม้ว่าความสามารถ พิเศษจะไม่สามารถเกิดขึ้นแก่ทุกคนได้ แต่การเรียนรู้ในแบบอย่างที่ดีนั้น ก็ไม่ใช่เรื่องเสียหายกลับ เป็นการดีเนื่องเพราะจะเป็นการเสริมบุคลิกลักษณะของผู้นำของตนให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ แนวคิดผู้นำแบบบารมี เป็นลักษณะปรากฏหนึ่งที่สะท้อนออก ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหากษัตริย์ ซึ่ง ภายได้ขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น การสืบทอด อำนาจของผู้นำล้วนเป็นความชอบธรรมประการหนึ่งของขนบธรรมเนียมหากแต่ความพร้อมใน ด้านต่าง ของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญกว่าประการใดๆ ทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์แม้พระองค์จะมีความชอบ ธรรมในการที่จะขึ้นครองราชย์สมบัติ ที่มีความชอบธรรมอยู่แต่เดิม (นับแต่พระองค์ประสูติ) แต่ ความชอบธรรมในขนบธรรมเนียมนั้นยังต้องอิงอาศัยปัจจัยอีกหลายๆ ประการ เพื่อให้ผู้ที่ก้าว ขึ้นมาเป็นผู้นำมีความพร้อมสมบูรณ์อย่างชัดเจน พระมหากษัตริย์ได้แสดงออกถึงความพร้อมสมบูรณ์ ในด้านที่ขนบธรรมเนียมต้องการทุกประการนอกจากนี้ แนวคิดผู้นำแบบบารมี ซึ่งในบทพระราช นิพนธ์ได้สะท้อนออกมาให้เห็นว่าบารมีของผู้นำมีความจำเป็นและสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนที่

จะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้นำได้ อีกทั้งบารมีของผู้นำจะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นำเป็นที่เคารพยกย่องและสามารถอยู่ในตำแหน่งนั้นได้อย่างยาวนาน

ในประเด็นดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์กับผู้นำในยุคปัจจุบันได้ กล่าวคือ พรรคการเมืองที่วางตัวผู้นำของพรรคในคนต่อๆ ไปนั้น มักเป็นการสืบทอดอำนาจจากผู้นำคนก่อน ๆ ซึ่งถือว่าเป็นขนบธรรมเนียมของผู้นำทางการเมืองประการหนึ่ง แต่สิ่งที่น่าศึกษาพิจารณา ก็คือการสืบทอดอำนาจดังกล่าวนี้ ต้องเป็นผู้มีความพร้อมในด้านต่างๆ ทั้งวิทยุและคุณวุฒิ ดังที่ภาษาทางการเมืองมักเรียกว่า “มีบารมีทางการเมือง” นั่นเอง ดังนั้นการคัดเลือกผู้นำที่จะขึ้นมาแทนผู้นำคนเก่าซึ่งก่อนที่เขาจะลงจากตำแหน่งนั้น จึงมักคัดเลือกผู้ที่มีความพร้อมสูงเรียกว่า มีบารมีทางการเมืองสูงนั่นเอง ซึ่งขนบธรรมเนียมในแบบฉบับดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเป็นการตอบสนองต่อผู้ที่พยายามจะเป็นผู้นำทางการเมือง อีกส่วนเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนด้วย เพราะหากพรรคการเมืองเลือกบุคคลที่ไม่เหมาะสมโดยประการทั้งปวง หรือมีบารมีทางการเมืองไม่มากพอแล้วประชาชนซึ่งเป็นผู้ชี้ขาดความเป็นไปของพรรคการเมือง โดยนัยที่ซ่อนกันอยู่นั้นของพรรคการเมืองนั้น ๆ ก็จะถึงคราวเสื่อมความนิยมลงไปเองโดยธรรมชาติ ดังนั้นผู้นำทางการเมืองในระบบพรรคการเมือง อันอยู่ภายใต้รูปแบบของการคัดเลือกผู้นำจึงยังคงต้องอิงอาศัยรูปแบบของผู้นำแบบบารมีอยู่นั่นเอง ดังนั้นคุณสมบัติหรือลักษณะเด่นๆ ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์นี้ หากผู้นำทางการเมืองในยุคปัจจุบันสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้จริง ก็จะสามารถสร้างประโยชน์ต่อสถาบันการเมืองการปกครองได้อย่างมาก ซึ่งผลที่แท้จริงก็คงหนีไม่พ้นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนั่นเอง